НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
им. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

№ 16-18
(18136-138)

2012 чылдың
февраль 14,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Нийтилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

ТУСКАЙ УНДУРУЛГЕ

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизининг) депутаттарының соңгулдаларының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың ноябрь 15-те хүлээп алган

1 эге. Ниити үүлдер

1 үүл. **Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизининг) депутаттарының соңгулдаларының хоойлу-дүрүм үндезиннери**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизининг) депутаттарының соңгулдаларын томуйлаарының, белеткээриниң болгаш эрттиреринiң хоойлу-дүрүм үндезиннерин Россия Федерациязының Конституциязы, 2002 чылдың июнь 12-де № 67-ФХ "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу (моон соңгаар - "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу дээн), өске-даа федералдыг хоойлулар, Тыва Республиканың Конституциязы, бо Хоойлу, Тыва Республиканың өске-даа хоойлулары болгаш соңгулдалар дугайында Тыва Республикада хүлээттинип турар нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары тургузуп турар.

2. Бо Хоойлуда ажыглаттынып турар терминнерни болгаш билиишкиннерни олардың "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле көрдүнген уткаларынга дүүшүр ажыглап турар.

2 үүл. **Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизининг) депутаттарының соңгулдаларын эрттиреринiң ниити принциптери**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизининг) депутаттарын (моон соңгаар - Дээди Хуралдың депутаттары дээн) Россия Федерациязының хамаатылары соңгулдаларга бүгү-ниитиниң дең болгаш орт соңгулда эргезиниң үндезинингe чажыт адылаашкын-биле соңгуур.

2. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга Россия Федерациязының хамаатызының киржилгези хостуг болгаш ки тура-биле болур. Россия Федерациязының хамаатызынга салдар чедирер, соңгулдаларга киржиринче азы киришпезинче лбадаар, а ол ышкаш ооң бодунуң үзелдалын хостуу-биле илередиринге кымныыаа шаптыктаар эргези чок.

3. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээрин болгаш эрттирерин, хамаатыларның соңгуур эргелерин оттандырарын болгаш камгалаарын ханырарын, а ол ышкаш айыткан эргелерниң агылдазын хынаарын бо Хоойлу-биле дарадып турар соңгулда комиссияларынга Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле болгаш бо Хоойлу-биле, Тыва Республиканың өске-даа хоойлулары-биле доктаатканы ларның бүрүн эргелериниң кызыгаарынга агзыр. Соңгулда комиссиялары боттарының бүрүн эргелериниң кызыгаарларынга үрүне эрге-чагырга органнарындан болгаш ус чер бот-башкарылга органнарындан амаарылга чок болур. Соңгулда комиссияарының ажыл-чорудулгазынче күрүнеиң рге-чагырга органнарының, тус черниң боташкарылга органнарының, организаияларның, албан-дужаалдыг кижилерниң, ске-даа хамаатыларның талазындан холаарлаашкынны болдурбас.

4. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээрин болгаш эрттиреринiң ажык болгаш ажык-чарлыг боттандырар. Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының болгаш соңгулда комиссияларының, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээри болгаш эрттиреринiң хоойлу-дүрүм үндезиннерин Россия Федерациязының хамаатызының Дээди Хуралдың депутатының статусу тускай федералдыг хоойлу-биле холбашкан шиитпирлерин чогуур күрүне азы муниципалдыг парлалга үндүрүлгелеринге парлаар азы соңгукчуларга өске аргабиле дыңнадып чедирер.

5. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээри болгаш эрттиреринiң хоойлу-биле болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын хандырары-биле холбашкан чырыгдалдарны Тыва Республиканың бюджединиң акша-көреңгизи-биле дуглаар.

6. Даштыкы хамаатылар, хамааты эргези чок кижилер, даштыкы организациялар Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга тодаргай түңнел чедип алыры-биле, кандидаттар дажызын депшидеринге деткимче көргүзүп азы шаптыктап турар ажылчорудулга боттандырар эргези чок болур.

3 үүл. **Тыва Республиканың Дээди Хуралынче (парламентизинче) соңгулдалар**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралынче (парламентизинче) (моон соңгаар - Дээди Хуралче дээн) Тыва Республиканың Конституциязы-биле дүүштүр 32 депутат соңгуттурар.

2. 16 депутаттар чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга соңгукчуларның төлээлээр ортумак нормазының үндезинингe тургустунар чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле (чаңгыс округ - чаңгыс депутат) соңгуттурар. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга соңгукчуларның төлээлээр чаңгыс аай нормазын Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар болгаш Тыва Республикада бүрүткеткен соңгукчуларның ниити санын чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының ниити санынга үлептер аргабиле доктаадыр.

3. 16 депутаттар политиктиг партияларның идип үндүргени депутаттарга кандидаттар дажызы дээш берген бадылаашкыннарның санынга дең кылдыр республиканың соңгулда округун езугаар соңгуттурар.

4 үүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирип турда хамаатыларның соңгулда эргелери**

1. Соңгулдалар хүнүнде 18 хар чеде берген, чурттап турар черi Тыва Республиканың девискээринде турар азы өөредилгениң хүндүскү хевири-биле өөренип турар болгаш ниити чуртталга бажыңында турар черiниң аайы-биле киир бижиткен (өөредилге албан черiниң турар черiниң аайы-биле), Россия Федерациязының хамаатызы Дээди Хуралдың депутаттарын чаңгыс аай соңгулда округунга болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарыштыр соңгуур эргелиг болур.

2. Соңгулдалар хүнүнде 18 хар чеде берген Россия Федерациязының хамаатызы соңгулда бетиниң суртаалынга, соңгулдаларны эрттирип турарын, соңгулда комиссияларының ажылын хайгааараарынга, ооң иштинде соңгулдаларның түңнелдерин тодарадырынга, бадылаашкыннарның түңнелдерин тургузарынга киржир, а ол ышкаш "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуда болгаш бо Хоойлуда көрдүнген чурум езугаар өскедаа соңгулда ажыл-чорудулгаларын боттандырарынга киржир эргелиг болур.

3. Соңгулдалар хүнүнде 20 хар чеде берген Россия Федерациязының хамаатызы Дээди Хуралдың депутадының статусу-биле холбашкан шиитпирлерин чогуур күрүне азы муниципалдыг парлалга үндүрүлгелеринге парлаар азы соңгукчуларга өске аргабиле дыңнадып чедирер.

4. Судтуң харыысалга онаап болбас деп санааны азы судтуң шиитkели-биле хоругдал черинде турар Россия Федерациязының хамаатылары соңгуур, соңгудар, өске-даа соңгулда ажыл-чорудулгаларын боттандырарынга киржир эрге чок болур.

5. Россия Федерациязының хамаатызынга хамаарыштыр күрүнеиң албан-дужаалдарын тодаргай хуусаа иштинде ээлээр эргезин казаанының дугайында судтуң шиитпири күштүг болу бергенде, бир эвес соңгулдаларга бадылаашкыннар айыттынган хуусааның төнеринге чедир болур болза, ол хамааты Дээди Хуралдың депутаттарынга кандидат кылдыр бүрүткеттирген боор болбас.

6. Даштыкы күрүнеиң хамаатызы болур азы Россия Федерациязының хамаатызының даштыкы күрүнеиң девискээринге чурттаар эргелииниң дугайында херечилелдиг, доктаамал чурттаар эргезин бадыткап турар өске-даа документилиг Россия Федерациязының хамаатылары соңгудар эрге чок болур.

7. Россия Федерациязының дарааазында хамаатылары соңгудар эрге чок болур:

а) аар болгаш (азы) онзагай аар кемхеректерни үүлгеткени дээш хосталгазын казыттырып шиитгирген болгаш ол айыттынган кем-херектери дээш соңгулдаларга бадылаашкын болур хүнде ап кагдынмаан болгаш хуусаазын үзе баспаан шиитkели бар;

б) Россия Федерациязының Кеземче кодекизи-биле көрдүнген экстремисчи угланыышкынныг кем-херектерни үүлгеткени дээш хосталгазын казыттырып шиитгирген болгаш ол айыттынган кем-херектери дээш соңгулдаларга бадылаашкын болур хүнде ап кагдынмаан болгаш хуусаазын үзе баспаан шиитkели бар;

в) Россия Федерациязының Кеземче кодекизиниң 20.3 болгаш 20.29 үүлдериби-биле көрдүнген административтиг хоойлудүрүм үрээшкиннери дээш административтиг торгаалга онаашкан, бир эвес соңгулдаларга бадылаашкыннар ол кижини административтиг торгаалга онаашкан деп санаар хуусаа төнеринге чедир эртер болза;

г) Тыва Республиканың Конституциязыбиле доктаатканы Дээди Хуралдың бүрүн эргелериниң хуусаазының дургузунда "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 56-гы үүлүнүң 1-ги пунктузу-биле көрдүнген кызыгаарлаашкыннарны ол кижиниң үрээни барымдааны суд шиитпирибиле доктаатканы күштүг болуп киргенде, азы айыттынган Федералдыг хоойлунуң 76-гы үүлүнүң 8-ки пунктузунуң адаанда "ж" пунктузу-биле болгаш 7-ги пунктунуң адаанда "ж" пунктузу-биле көрдүнген хөделиишкиннерни болдурганда, бир эвес айыттынган хажыдыышкыннар азы хөделиишкиннер соңгулдаларга бадылаашкыннар болур хүнге чедир кылдынган болза.

5 үүл. **Соңгулдаларны эрттирерин чарлаары**

1. Соңгулдаларны эрттирерин чарлаар дугайында доктаалды Дээди Хурал бадылаашкын болур хүнге чедир 100 хонуктан эрте эвесте база 90 хонуктан орай эвесте хүлээп алган турар ужурлуг. Соңгулдаларны эрттирерин чарлаар дугайында Дээди Хуралдың доктаалын массалыг информация чепсектеринге, ону хүлээп алган хүнден эгелеп беш хонуктан орайтатпайн, албан-езузубиле парлаар ужурлуг.

2. Бир эвес соңгулдаларны эрттирерин бо үүлдүң 1-ги кезээнде көрдүнген хуусааларда Дээди Хурал чарлаваан болза, а ол ышкаш Дээди Хурал чок таварылгада, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирерин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, бадылаашкын болур хүнге чедир 80 хонуктан орайтатпайн, чарлаар. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының соңгулдалар эрттирериниң дугайында шиитпирин массалыг информация чепсектеринге, соңгулдалар эрттирерин чарлаар дугайында Дээди Хуралдың доктаалын албан езузу-биле парлаар бо үүлдүң 1-ги пунктузунда көрдүнген хуусаа төнер хүнден эгелеп 7 хонуктан орайтатпайн, парлаар.

3. Тыва Республиканың Дээди Хуралынче (парламентизинче) соңгулдаларга бадылаашкын хүннери октябрьның ийи дугаар улуг-хүнү азы "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 81.1 үүлү-биле болгаш бо үүлдүң 4, 5 кезектери-биле көрдүнген таварылгаларда, октябрьның бирги удуг-хүнү, марттың бирги азы ийиги улуг-хүнү, а Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын эрттирер чылда айыттынган соңгулдаларда бадылаашкын хүнү болур.

4. Дээди Хуралдың бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Конституциязының 107 үүлүбиле доктаатканы таварылгаларда хуусаа бетинде соксаткан таварылгаларда, хуусаа бетинде соңгулдаларны, бүрүн эргелерни хуусаа бетинде соксаткан ындыг хүнден эгелеп, алды айдан орай эвесте эрттирген турар ужурлуг. Соңгулдаларны хуусаа бетинде эрттирерин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар болур хүнге чедир, 100 хонуктан эрте эвесте база 90 хонуктан орайтатпайн, чарлаар.

Хуусаа бетинде соңгулдаларны чарлаанда, бо үүлдүң 1-ги кезээнде айыткан хуусааны, а ол ышкаш өске-даа соңгулда ажылчорудулгаларын боттандырар хуусааларны, ынчалза-даа ол хуусааның үштүң биринден хөй эвес хемчээлге кызырган боор болур.

5. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга бадылаашкынны чүгле улуг-хүнде эрттирип болур. Бадылаашкынны ажылдавас байырлал хүнүнде болгаш ооң мурнунда хүнде, ажылдавас байырлал хүнүнүң соонда хүнде, а ол ышкаш доктааткан чурум езугаар ажылчын хүн кылдыр чарлаан улуг-хүнде эрттирерин болдурбас. Бир эвес Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирер кылдыр чарлаар ужурлуг октябрьның ийиги улуг-хүнү ажылдавас байырлал хүнү-биле, азы ооң мурнунда хүн-биле, ажылдавас байырлал хүнүнүң соонда хүн-биле капсырлажы бээр болза, азы октябрьның ийиги улуг-хүнүн доктаткан чурум езугаар ажылчын хүн кылдыр чарлаан болза, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын октябрьның бирги улуг-хүнүнде эрттирерин чарлаар.

6 үүл. **Дээди Хуралдың депутадынче кандидаттаар эрге**

1. Дээди Хуралдың депутадынче кандидаттар (моон соңгаар - кандидаттар дээн) дорт азы кандидаттарның республика даңзызының составынга депшиттирген боор болур.

2. Кандидаттарны дорт депшидерин олар боттары бодун депшидер, соңгулда каттыжыышкынындан депшидер арга-биле боттандырган боор болур. Кандидаттарны кандидаттарның республика даңзызының составынга депшидерин соңгулда каттыжыышкыны боттандырган боор болур.

3. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшидер дугайында шиитпирни соңгулда каттыжыышкыны политиктиг

партияның шуулганы, ооң регионалдыг салбырының конференциязы (ниити хурал) 2001 чылдың июль 11-де № 95-ФХ "Политиктиг партиялар дугайында" Федералдыг хоойлубиле (моон ыңай - политиктиг партиялар дугайында Федералдыг хоойлу дээн) болгаш политиктиг партияның (моон соңгаар - соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг органы) уставы-биле дүүштүр хүлээп алыр.

4. Амгы Дээди Хуралга хостуг депутат мандадын эзлээри-биле катап болгаш немелде соңгулдалар эрттирип турда, Дээди Хуралдың депутады болуп турар кижи кандидат кылдыр депшиттирген боол болбас.

5. Соңгулдаларга идепкей чок соңгудар эргези чок Россия Федерациязының хамаатызы кандидат кылдыр депшиттирген боол болбас.

6. Кандидат хары угда элээн каш чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазыбиле депшиттирген боол болбас.

7. Кандидат депшидилгени деткип турар чаңгыс эгелекчиден хөй эгелекчилерге депшиттирер чөпшээрел берип шыдавас.

8. Кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын депшидип эгелээрин чүгле соңгулдаларны эрттиреринiң дугайында шиитпирни албан-езузу-биле чарлаан соонда депшидип болур. Бир эвес соңгулдалар эрттиреринiң дугайында шиитпирни албан-езузу-биле чарлаан хүнге чедир соңгулда округтарының схемазы тодараттынмаан болза, кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын депшидип эгелээрин соңгулда округтарының схемазын албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп болур.

7 чүүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын соңгулда комиссияларының белеткээри болгаш эрттирери**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээрин болгаш эрттиреринi, хамаатыларның соңгуур эргелерин боттандырарын болгаш камгалаарын хандырарын болгаш айыттынган эргелерниң сагылдазын хынаарын соңгулда комиссияларынга, бо Хоойлу-биле, өске-даа хоойлулар-биле доктаатканы оларның компетенциязының кызыгаарларынга, дагзыр.

2. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээрин болгаш эрттиреринi чорудуп турда, соңгулда комиссиялары бо Хоойлу-биле, өске-даа хоойлулар-биле доктаатканы оларның компетенциязының кызыгаарларынга, күрүнеңiң эрге-чагырга органнарындан болгаш тус чер бот-башкарылга органнарындан хамаарылга чок болур. Соңгулда комиссиязының ажылчорудулгазынче күрүнеңiң эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга (төлээлекчи) органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының, организацияларның, албан-дужаалдыг кижилерниң, өскедаа хамаатыларның талазындан киржири хоруглуг.

3. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр соңгулда комиссияларының бо Хоойлу-биле, өске-даа хоойлулар-биле доктаатканы оларның компетенциязының кызыгаарларынга хүлээп алганы шиитпирлерин болгаш актыларын күүседири күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарынга, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарынга, күрүне албан черлеринге, тус чер бот-башкарылга органнарынга, кандидаттарга, бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, хөй-ниити каттыжыышкыннарынга, организацияларга, албан-дужаалдыг кижилерге, соңгукчуларга албан болур.

4. Соңгулдалар белеткээрин болгаш эрттиреринi чорудуп тура, соңгулда комиссиялары Күрүнеңiң автоматчыткан медээлер системазын (моон ыңай - "Соңгулдалар" КАС дээн) соңгулдалар белеткээриниң болгаш эрттиреринiң чоруп турарының, соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында соңгукчуларга дыңнадыр, соңгулдаларны белеткээриниң болгаш эрттиреринiң үезинде ажыглаар медээлерни дилээр, чыыр, немээр, сайгарар, дамчыдар болгаш кадагалаар, соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазының медээлер талазыбиле хандырылгазын хоойлулар-биле доктаатканы оларның компетенциязының кызыгаарларынга боттандырар сорулгабиле ажыглаар эргелиг болур.

8 чүүл. **Соңгулда мурнунуң суртаалын чорудар эрге**

1. Россия Федерациязының хамаатылары, политиктиг партиялар соңгулда мурнунуң суртаалын хоойлу-биле чөпшээреп каан хевирлерге болгаш хоойлу аргалары-биле чорудар эргелиг болур.

2. Күрүне Россия Федерациязының хамаатыларынга, политиктиг партияларга федералдыг хоойлулар-биле, бо Хоойлу-биле, Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларыбиле дүүштүр соңгулда мурнунуң суртаалын хостуг чорударын хандырып турар.

3. Бүрүткеткен кандидаттарга, а ол ышкаш кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжыышкыннарынга соңгулда мурнунуң суртаалын чорударыбиле массалыг информация чепсектеринче киириниң дең магадылалдыг байдалдарын тургузуп турар.

2 эге. Соңгулда округтары болгаш соңгулда участоктары

9 чүүл. **Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарын тургузары**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле соңгуттурар Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирери-биле Тыва Республиканың девискээринге Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче муниципалдыг районнарның, хоорай округтарының тус чер чагыргаларының баштыңнарының киргени Тыва Республиканың девискээринде, муниципалдыг районнарның девискээрлеринде федералдыг хоойлунуң негелделеринге дүүштүр бүрүткеткен соңгукчуларның санының дугайында медээлерниң үндезининге чаңгыс мандаттыг 16 соңгулда округтары тургустунар.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтары дарааазында негелделер езугаар тургустунар ужурлуг:

1) чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының соңгукчуларының санының талазыбиле чижеглей дең болурун соңгукчуларның санының ортумак нормазындан 10 хуудан, а чедери берге болгаш ыракта черлерге 30 хуудан хөй боол болбазын хандырар. Чедери берге болгаш ыракта турар черлерниң даңзызын, соңгулдалар эрттирерин чарлаар дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан хүнге чедир күштүг апарган Тыва Республиканың хоойлузу-биле доктаадыр. Бир эвес бо пунктунуң бирги домаанда кирип турар дүрүмнерни ажыглаары чаңгыс муниципалдыг тургузугнуң девискээринден хөй девискээрлерниң кеззэн киирип турар соңгулда округун тургузарын болдурар болза, азы болза бир болгаш оон-даа хөй муниципалдыг тургузугларның девискээринден болгаш өске муниципалдыг тургузугнуң девискээриниң кеззэ кирип турар девискээрлер кирип турар соңгулда округун тургузарын болдурар болза, чамдык чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарын соңгукчуларның санының ортумак нормазындан эвээш азы хөй талазынче чайгыларын 20 хуудан хөй боол болбазын хандырып болур.

2) бот-боттарының аразында кызыгаарлашпайн турар девискээрлерден чаңгыс мандаттыг соңгулда округун тургузарын болдурбас.

3. Бо чүүлдүң 2-ги кеззэнде айыттынган негелделерни сагып тура, чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарын тургузарынга Тыва Республиканың административ-девискээрлиг тургузуун, муниципалдыг тургузугларның девискээрлериниң кызыгаарларын өөренип көөр.

4. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы соңгулдаларны эрттирерин чарлаан турар ужурлуг хуусааның төнеринге чедир, 80 хонуктан орай эвесте, чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының ында оларның кызыгаарларын айыткан, соңгулда округунуң бүрүзүнче кирип турар (бир эвес соңгулда округу бодунче административ-девискээрлиг черниң азы муниципалдыг тургузугнуң, чурттакчылыг черниң девискээриниң кеззэн киирип турар болза, административ-девискээрлиг черлерниң азы муниципалдыг тургузугларның, чурттакчылыг черлерниң ол кеззэниң кызыгаарларын схемага айыткан болур ужурлуг) административ-девискээрлиг черлерниң азы муниципалдыг тургузугларның, чурттакчылыг черлерниң даңзызын киирип каан, соңгулда округунуң бүрүзүнүң дугаарын айтып каан девискээр соңгулда комиссиязы азы девискээр соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин дамчыдып каан соңгулда комиссиязы бүрүзүнүң турар адрезин айтып каан, соңгулда округу бүрүзүнде соңгукчуларның санын айтып каан схемазын тодарадыр. Дээди Хурал соңгулдаларны эрттирерин чарлаан турар ужурлуг хуусааның төнеринге чедир, 20 хонуктан орай эвесте соңгулда округтарының схемазын бадылаар.

5. Бир эвес чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының чаа схемазы бо чүүлдүң 4-кү кеззэнде айыткан хуусаада бадылаттынмаан, азы Дээди Хурал чок болза, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дарааазында ийи шиитпирлерниң кайы-бирээзин хүлээп алыр:

1) Дээди Хуралдың депутаттарының чаа чыыжының соңгулдаларын, Дээди Хуралдың депутаттарының мурнуку чыыжының соңгулдаларын эрттирип тура, ажыглап турганы чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының схемазын (округтарның эрги схемазын) езугаар эрттирер дугайында, бир эвес ол схема бо Хоойлунуң негелделеринге дүгжүп турар болза;

2) чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле соңгулдалар эрттиреринiң дугайында схемазын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы соңгулдаларны томуйлаар дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп, беш хонуктан орай эвесте тодарадыр, бадылаар болгаш парлаар ужурлуг, бир эвес округтарның эрги схемазы бо Хоойлу-биле доктаатканы негелделерге дүүшпейн турар азы доктаатканы чурум езугаар суд-биле күш чок болгаш ажыглаттынмас деп санаттынган болза. Ынчан бир эвес округтарның чаа схемазы-биле соңгуур депутаттарның саны өскерилбес болза, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы айыттынган схеманы тодарадып тура, соңгукчуларның санын тодарадырындан аңгыда, округтарның эрги схемазында бо чүүлдүң 2-ги кеззэнде негелделерге дүүшпейн турар чүгле ындыг округтарны өскертир ужурлуг болгаш (азы) округтарның эрги схемазының күжү чок болгаш ажыглаары болдунмас деп санаан кеззэн немээр, чүгле ындыг өскерилгелер киирер эргелиг болур. Бир эвес айыттынган өскерилгелер округтарның эрги схемазында өске округтарның кызыгаарларының өскерлирин болдурган болза, бо чүүлдүң 2-ги кеззэнде негелделерге дүүштүр айыттынган округтарның кызыгаарларын база өскертир эргелиг болур.

6. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының схемазын, ооң графиктиг көргүзүүн кады санааны-биле парлаарын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, ону бадылаан соонда беш хонуктан орай эвесте, боттандырар.

10 чүүл. **Республиканың соңгулда округу**

Соңгулда каттыжыышкыннарының депшиткени кандидаттарның даңзызы дээш берген бадылаан үннерниң санынга дең Дээди Хуралдың депутаттарын ол езугаар соңгуур республиканың соңгулда округунче Тыва Республиканың бүгү девискээри кирип турар.

11 чүүл. **Соңгулда участоктарын тургузары**

1. Бадылаашкын эрттирери-биле болгаш соңгукчуларның бадылаашкыннарын санааары-биле соңгулда участоктарын тургузар.

2. Соңгулда участоктарын девискээр комиссиялары-биле дугуржулга езугаар муниципалдыг районнуң, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңы, соңгулда участогунуң девискээринде бүрүткеткен соңгукчуларның санының дугайында медээлерниң үндезининге, участок бүрүзүнге соңгукчуларның саны үш муңдан эвээш эвес турар кылдыр тургузар. Соңгулда участоктарын бадылаашкын хүнүнге чедир 45 хонуктан орай эвесте тургузар.

3. Соңгулда участоктарының кызыгаарлары соңгулда округтарының кызыгаарларын каржып эртпес ужурлуг.

4. Соңгукчуларның түр када турар черлеринге (эмнелгелерге, санаторийлерге, дыштанылга бажыңнарынга, каразыттырып база буруудадып турар кижилерниң хоруудал черлеринге болгаш түр када турар өскедаа черлерге) соңгулда участоктарын тодаргай девискээр соңгулда комиссиялары бадылаашкын хүнүнге чедир, 45 хонуктан орай эвесте тургузуп болур, а ховар таварылгаларда үстүнде турар соңгулда комиссиязыбиле дугуржулга езугаар бадылаашкын хүнүнге чедир беш хонуктан орай эвесте тургузуп болур. Ындыг участоктар соңгулда округтарынче оларның турар черин езугаар кирер.

Чедери берге болгаш ырак черлерге соңгулда участоктарын үстүнде турар комиссия айыттынган соңгулда участоктары ооң девискээринде турар муниципалдыг тургузугларның баштыңнары-биле дугуржулга езугаар тургузуп болур.

5. Шериг албанныглар ниити соңгулда участоктарынга бадылаарлар. Чедери берге болгаш чурттакчылыг пунктулардан ыраккузак черлерде турар шериг кезектеринге соңгулда участоктарын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы-биле дугуржулга езугаар шериг кезектериниң командирлери, бо чүүлдүң 2-ги кеззэнде көрдүнген хуусааларда тургузар.

6. Участок комиссияларының болгаш бадылаашкын чорудар бажың-балгаттарның турар черин, кызыгаарын болгаш дугаарларын айыткан соңгулда участоктарының даңзызын муниципалдыг районнуң, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңы бадылаашкын хүнүнге чедир, 40 хонуктан орай эвесте, а бо чүүлдүң 4-кү кеззэ-биле көрдүнген ховар таварылгаларда, лаашкын хүнүнге чедир ийи хонуктаэвесте парладыр ужурлуг. Соңгукчутур када турар черлеринге айыттынгмедээлерни соңгукчуларга көскү медтускай черлерге азар арга-биле чедирбоол болур.

3 эге. Соңгукчуларны бүрүтк(учеттаары). Соңгукчуларны даңзылары

12 чүүл. **Соңгукчуларның бүрүт(учеду)**

1. Шупту соңгукчулар бүрүт(учеттадыр) ужурлуг.

2. Муниципалдыг чогуур тургудевискээринде чурттап турар соңгукчубүрүткээрин (учеттаарын) муницирайоннуң, хоорай округунуң тучагыргазының баштыңы боттандырагукчуларны муниципалдыг тургудевискээринге бүрүткээриниң (учетты) үндезининге соңгукчуларның чтурар чериниң чогуур девискээрде т(албадал-биле көшкеннерге хамаарытүр када турарының фактызы) барболур. Айыттынган фактыны Россия Фрациязының девискээринге турар болгаш чурттап турар черин езугаар Федерациязының хамаатыларын бүрин боттандырар органнарның медээлериниң үндезинининге доктаадыр.

3. Соңгукчуларның - шериг албаларның болгаш оларның өг-бүлелерикежигүннериниң болгаш шериг кетурар черииниң кызыгаарында чурттаөске-даа соңгукчуларның бүрүт(учедун) шериг кеззэниң командиритандырар. Ол категорияның соңгукчубүрүткээринге (учеттаарынга) шеризээниң чогуур албанының бээри млерниң үндезинининге доктаадыры, олачурттап турар черииниң шериг кеззэнвискээриниң кызыгаарында турары бадаа болур.

4. Тыва Республиканың девискээбүрүткеткен соңгукчуларның бүрүтболгаш санын доктаадырын чыл бүрянварь 1-де болгаш июль 1-де байдалы"Соңгулдалар" КАС-ты ажыглап бодырар.

5. Соңгукчуларның бүрүткелин, бкеткен соңгукчуларның санын тодарадсоңгукчуларның даңзызын тургузарыгаш чорударын федералдыг хоойлужубиле дүүштүр боттандырар.

6. Бодунуң дугайында документ езберген медээлерже (хууда медээлесоңгукчу шаптараазын чокка кирер эрболур, ооң иштинде машинада кирип номчуттуна бээр медээлерниң долу бошын болурун чедип алыр сорулга-биле гелер кылыр дээш көрүп болур, а ол ыол медээлерни кым кандыг сорулгаажыглап турарын азы ажыглаанын, кымга ону бергенин билир эргелиг бол

13 чүүл. **Соңгукчуларның даңзытургузары**

1. Соңгукчуларның даңзызын девисоңгулда комиссиялары, соңгулда участары бүрүзүнүң аайы-биле аңгы-аңгыдыр, Тыва Республиканың Соңгулда комсиязының доктаадыры хевир езугаарылыр эргелиг органның азы эге-дужадыг кижиниң бергени медээлерниң узинининге тургузар.

Соңгукчуларның дугайында медээберген кижилер ол медээлерниң шыболгаш долузу дээш, а ол ышкаш ол-өй-шаанда бергени дээш харыысалгаболур.

2. Соңгукчуларның даңзызын бадылакын болур хүнге чедир, 26 хонуктан эвесте муниципалдыг районнуң, хоорай ругунуң тус чер чагыргазының баштыңышериг кеззэниң командириниң, а ол ысоңгукчунуң түр када турары органциянының удуртукчузунуң соңгукчулабүрүткелиниң (учедунуң) дугайында бемедээлеринге үндезилеп тургузар.

3. Соңгукчуларның - шериг албаларның болгаш оларның өг-бүлелерикежигүннериниң болгаш бир эвес шериг кеззэниң турар черииниң девискээрде чурттап турар болза азы оларның ынының турар черин езугаар доктаатрум езугаар шериг кеззэнде бүрүткеттиболза, өске-даа соңгукчуларның дугаймедээлерни шериг кеззэниң командирбергенииниң үндезинининге участок комиссбадылаашкын болур хүнге чедир 25 хорайтатпайн тургузар.

4. Соңгукчунуң түр када турары чертургускан соңгулда участогун езусоңгукчуларның даңзызын чогуур соңкомиссиязы, бадылаашкын болур хучедир 2 хонуктан орай эвесте соңгук

ур када турары организацияның удуртукузунуң соңгукчулар дугайында берген едэзлеринге үндезилеп тургузар.

5. Бо Хоойлунуң 11-ги чүүлүнүң 4 кезээнге үштүр тургустунган соңгулда участоктаынга, вокзалдарга болгаш аэропорттарга оңгукчуларның даңзызын бадылаашкын үнүнде тургузар.

6. Соңгукчулар дугайында медээлерни ңгукчуларның, референдум киржикчиериниң бүрүткелин (учедун) чорудуп турар үрүне системазының дугайында Дүрүм-билүрүне көрдүнген чурум езугаар бо чүүлдүң 2-ги эзэнде айыткан албан-дужаалдыг кижилер ргузар болгаш тодаргайлаар, оон оларны евискээр соңгулда комиссияларынче чорур, олар чокта - округ соңгулда комиссияарынче, хоойлу-биле көрдүнген таварыл-ларда - участок соңгулда комиссияларын-, бадылаашкын болур хүннү тодаратканда ы ол соңгулда комиссияларын тургузупн болза, доп-дораан ол комиссияларже рудар.

7. Соңгукчуларның даңзызын ийи экземрлыг кылдыр тургузар. Соңгукчуларның аңзызынче киирип турары соңгукчуларның гайында сан-медээни алфавит езугаар азы ке-даа чурум-биле (чурттакчылыг черлер, думчулар, бажыңнар, квартиралар аайыле) чыскаар. Даңзыга соңгукчуларның фалиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген лын (18 хар назылыгда - төрүттүнген ай, нүн немей), чурттап турар черииң адресин тыр. Соңгукчуларның даңзызынга соңгукларның алганы бюллетень бүрүзү дээш ат лыр черлерни, бодунуң паспортунуң азы маатының паспортун солуп турар докуентиниң сериязын болгаш дугаарын, ол каш соңгулда бүрүзүнүң хевириниң ниити н-медээлерни киирер база соңгукчуга, ллетень (бюллетеньнер) тывыскан участок миссиязының кежигүнү ат салыр черлерни, гыс мандаттыг база республиканың час аай соңгулда округунуң талазы-биле эди Хуралдың депутаттарының соңгулдарынга бадылаашкынын берген соңгукларның санын езугаар каттыштырган едээлерни киирери-биле, а ол ышкаш нзагай демдеглелдер" деп одуругга рген турар ужурлуг.

8. Соңгукчуларның даңзызының бирги ээзинге даңзыны тургускан девискээр азы часток соңгулда комиссиязының даргазы лгаш секретары тус-тузунда ат салыр. ериг кезээниң девискээринде тургустунган нгулда участоктарынга, хамаатыларның р турар черлеринге, соңгукчуларның даңзызынга участок соңгулда комиссиязының ргазы болгаш секретары ат салыр. Соңкчуларның даңзызын чогуур девискээр лгаш (азы) участок комиссиязының таңлары-биле тус-тузунда шынзыдар.

Соңгукчуларның даңзызының ийиги кен кылырының, ажыглаарының, ону чогуур стоок комиссиязынга дамчыдып бээриниң, нзыдарының база тодарадырының чурун болгаш хуусааларын соңгулда эрттирип ар Тыва Республиканың Соңгулда комисзы тодарадыр.

9. Девискээр соңгулда комиссиязы соңчуларның тодаргай соңгулда участогунда ңзызының бирги хоолгазын бадылаашкын үнге чедир 20 хонуктан орай эвесте участк комиссияларынга акт езугаар дамчыдып р. Участок соңгулда комиссиязы соңгукарның даңзызының бирги хоолгазын аңңгы номнарга үзүп ап болур эргелиг. Ынг ном бүрүзүн бадылаашкын хүнүнүң бүзүнде хүнден орайтатпайн, көктээр (өтаараар), ону чогуур участок комисзының таңмазы-биле база ооң даргазын холунуң үжүү-биле бадыткаар ужурлуг.

10. Соңгукчуларның даңзызын алган нда участок соңгулда комиссиязы ооң гулда комиссияларының тус чер бошкарылга органнары-биле, албан-чери-биле болгаш соңгукчуларның бүрүткен (учедун) боттандырып турар организиялар-биле кады ажылдажылгазының ктааткан чурумунга дүгжүп турарын тодадыр. Бадылаашкын хүнүнүң бетинде ден орай эвесте соңгукчуларның эдип, аттынган болгаш тодараттынган даңзынга участок соңгулда комиссиязының ргазы болгаш секретары ат салып, аңаа сток соңгулда комиссиязының таңмазын ып шынзыдар.

14 чүүл. **Россия Федерациязының маатыларын соңгукчулар даңзызынче ириниң болгаш үндүриниң чуруму**

1. Соңгукчуларның даңзызынче бадышкын хүнүнде активчи соңгуур эргелиг туп турар Россия Федерациязының хамаарын киирер. Россия Федерациязының маатызын соңгукчуларның даңзызынче ле чаңгыс соңгулда участогунга киирер.

Девискээр соңгулда комиссиязы Россия дерациязының хамаатызын ол-ла соңдаларга аңгы-аңгы соңгулда участокрында соңгукчуларның даңзыларынче киргени фактыны тодаратканда, ол девискээр комиссиязы соңгукчуларның даңзызын участок соңгулда комиссияларынче дамчыдарынга чедир айыттынган даңзыларда частырыгны азы шын эвес чүүлдү чайладыр талазы-биле ажылды чорудар.

2. Тодаргай соңгулда участогунда соңгукчуларның даңзызынче Россия Федерациязының хамаатызын киириниге ол участоктуң девискээринде ооң чурттап турар черииң турарының фактызы барымдаа болур база "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-биле көрдүнген таварылгаларда, хамаатының ол участоктуң девискээринде түр када турарының фактызы барда (хамаатыда активчи соңгуур эрге барда) чок болза, хамаатыда (каяа-даа бадылап болур) аңгылаан шынзылганың (үндүр бижидилге шынзылгазы) бары барымдаа болур. Хамаатының соңгулда участогунуң девискээринде чурттап турар черииң азы түр када турарының фактызын Россия Федерациязының хамаатыларын Россия Федерациязының иштинде турар черииң болгаш чурттап турар черииң аайы-биле бүрүткээр бүрүткел учедунуң органнары Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр тодарадыр, а "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-биле көрдүнген таварылгаларда - ындыг бүрүн эргелиг өске органнар, организациялар болгаш албан-дужаалдыг кижилер тодарадыр.

3. Шериг кезектериниң турар черлеринден дашкаар чурттап турар шериг албанныгларны соңгукчулар даңзызынче киирерин оларның чурттап турар черин барымдаалап, ниити үндезиннер езугаар киирер.

Шериг албанныгларны болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин болгаш өскедаа соңгукчуларны соңгукчулар даңзызынче киириниң барымдаазы, бир эвес оларның чурттап турар чери шериг кезээниң девискээринде турар болза азы оларның албанының турар черин езугаар доктааткан чурум езугаар шериг кезээнде бүрүткеттинген болза, оларның чурттап турар чери шериг кезээниң турар черииң кызыгаарының иштинде факт болур, чок болза оларның албанының турар черииң аайы-биле шериг кезээнде доктааттынган чурум езугаар бүрүткеткен фактызы болур, ону шериг кезээниң чогуур албаны азы Россия Федерациязының хамаатыларының турар черииң болгаш Россия Федерациязының девискээринде чурттап турар черииң аайы-биле бүрүткелин кылыр органнар тургузар, чок болза келдириишкин езугаар шериг албанын эрткен хамаатыларны шериг кезээниң штадынче киирер дугайында шериг кезээниң командириниң дужаалы үндезин болур

4. Түр када өске черде турар, үзүктел чок ажылдыг организацияларда болгаш ажылдың (ээлчегниң) үргүлчүлелин кызырар арга чок ажылдарның хевиринде ажылдап турар соңгукчулар, а ол ышкаш шериг кезээниң девискээринден дашкаар черлерде турар шериг албанныглар, өөредилгениң хүндүскү хевири-биле өөренип турар болгаш ниити чуртталга бажыңнарында турар черииң аайы-биле киир бижиткен (өөредилге албан черииң турар черииң аайы-биле) кижилер участок соңгулда комиссиязының шиитпири-биле бадылаашкын хүнүнге чедир үш хонуктан орай эвесте амы-хууда бижимел билдириишкинни участок соңгулда комиссиязынче киргенде, оларны оларның түр турар черинде соңгулда участогунда соңгукчуларның даңзызынче киирип болур. Ооң дугайында медээни соңгукчунуң чурттап турар черииң аайы-биле соңгукчуларның даңзызынче чогуур девискээр комиссиязын таварыштыр кииртинген турары участок соңгулда комиссиязынче (бир эвес соңгукчунуң чурттап турар чери Тыва Республиканың девискээринде болза), дамчыдар. Участок соңгулда комиссиязы соңгукчуларның даңзызында "Онзагай демдеглелдер" деп графага "Соңгукчуларның даңзызынче № ... соңгулда участогунга кииртинген" деп демдеглелди, соңгулда участогунуң дугаарын айытпышаан, кылыр.

5. Бадылаашкын хүнүнде бо Хоойлунуң 11-ги чүүлүнге дүүштүр соңгулда участоктарынга, вокзалдарга болгаш аэропорттарга турган соңгукчуларны аңгылаан шынзылгазын көргүскенииң соонда соңгукчулар даңзызынче киирер.

6. Соңгукчуларның даңзызын соңгукчулар таныжып көөрү-биле азып делгээниниң соонда соңгулда участогунуң девискээринге чурттай берген, а ол ышкаш кандыг-бир чылдагааның ужун соңгукчуларның даңзызынга ады кирбейн барган соңгукчуларны участок соңгулда комиссиязы паспорт азы ону солуп турар документиге, а чугула таварылгада, ол соңгулда участогунуң девискээринде соңгукчунуң доктаамал азы кол нуруузунда чурттап турарын бадыткаан документиге үндезилеп, соңгукчуларның даңзызынга киирер.

7. Соңгукчуларның даңзызынга девискээр, участок соңгулда комиссияларының даргалары болгаш секретарлары ат салып, аңаа ол комиссияларның таңмаларын базып шынзыткан соонда, ол даңзыдан Россия Федерациязының хамаатызын үндүрерин чүгле албан-езузунуң документилеринге үндезилеп чорудар, ооң иштинде үстүнде турар соңгулда комиссиязының соңгукчуну өске соңгулда участогунга соңгукчулар даңзызынче киириниң дугайында дыңнадыынга, а ол ышкаш соңгукчуга каяа-даа бадылап болур аңгылаан шынзылганы тывыскан таварылгада кылыр. Мону боттандырып тура, соңгукчуларның даңзызынга, а ол ышкаш "Соңгулдалар" КАС-тың медээлер баазазынга Россия Федерациязының хамаатызын даңзыдан ужулганының ай, хүнүн, а ол ышкаш ужулганының чылдагаанын айтыр. Соңгукчуларның даңзызында бижимелди участок соңгулда комиссиязының даргазы ат салып, а аңгылаан шынзылганы тывысканда - соңгулда комиссиязының аңгылаан шынзылга тывыскан кежигүнү, ол бижимелди киирген ай, хүнүн айытпышаан, ат салып шынзыдар.

8. Бадылаашкын доозулган соонда база соңгукчуларның бадылаашкынын санап эгелээнде, соңгукчуларның даңзызынче кандыг-бир өскерилге киирери хоруглуг.

9. Соңгулдаларның түннелдерин албан езузу-биле парлаан соонда соңгукчуларның даңзызынче кирип турар соңгукчулар дугайында медээлерни соңгукчуларның дугайында соңгукчуларның даңзызында медээлерни хынаарынга ажыглап болур.

15 чүүл. **Соңгукчуларның даңзызыбиле соңгукчуларны таныштырары**

1. Бадылаашкын хүнүнге чедир 20 хонуктан орай эвесте участок соңгулда комиссиязы соңгукчуларның даңзызын соңгукчулар номчуп таныжары-биле база ону немей тодарадыры-биле делгеп азар.

2. Соңгулдаларга активчи соңгуур эргелиг Россия Федерациязының хамаатызы ону соңгукчуларның даңзызынче киириниң дугайында, соңгукчуларның даңзызында киирген ооң дугайында медээ-дыңнадыгларда кандыг-даа частырыгның азы тодаргай эвес чүүлдүң дугайында участок соңгулда комиссиязынга медээлеп дыңнадыр эргелиг. Участок соңгулда комиссиязы 24 шактың дургузунда, а бадылаашкын хүнүнде хомудалды киирген үеден бээр ийи шактың дургузунда, ынчалза-даа бадылаашкынның доозулган үезинден орайтатпайн, билдириишкинни, а ол ышкаш киирген документилерни хынаар, чок болза частырыгны азы тодаргай эвес чүүлдү эдип чайладыр, чок болза билдириишкин ээзинге билдириишкинге ойталаан чылдагаанын айытпышаан, бижимел харыыны бээр.

3. Россия Федерациязының хамаатызын соңгукчуларның даңзызынче киириниң дугайында билдириишкинин хүлээвес дугайында участок соңгулда комиссиязының шиитпирин үстүнде турар соңгулда комиссиязынче азы күштүг болуп турар федералдыг хоойлужудулга-биле доктааткан чурум езугаар судка хомудап болур. Бир эвес хомудалды (билдириишкинни) хандырар дугайында шиитпир хүлээп алдынган таварылгада, соңгукчуларның даңзызынга өскерилгени участок соңгулда комиссиязы доп-дораан кылыр.

4. Россия Федерациязының хамаатызы бүрүзү чогуур соңгулда участогунда соңгукчуларның даңзызында кирип турар соңгукчуларның дугайында медээлерде бо Хоойлунуң 13-кү чүүлүнүң 7-ги кезээнде айыттынган өскерилгелерниң дугайында участок соңгулда комиссиязынга дыңнадыр эргелиг.

4 эге. Соңгулда комиссиялары

16 чүүл. **Соңгулда комиссияларының системазы болгаш эрге-байдалы**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээрин болгаш эрттирерин, а ол ышкаш хамаатыларның соңгулда эргелерин боттандырарын болгаш камгалаарын боттандырарын дараазында комиссиялар хандырар:

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы;

округ соңгулда комиссиялары;

девискээр (кожууннар болгаш хоорайлар, өске-даа) соңгулда комиссиялары;

участок соңгулда комиссиялары.

Округтуң соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпирин езугаар девискээр соңгулда комиссияларының кайы-бирээзинге онаар.

Округтуң соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-биле болгаш Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларыбиле доктаадып тургузар.

2. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың девискээринде өске комиссияларга бодаарга, эң-не үстүнде турар комиссия болур.

3. Округ соңгулда комиссиязы өске девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларынга бодаарга, чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң девискээринде эң-не үстүнде турар комиссия болур.

4. Девискээр соңгулда комиссиязы чогуур девискээрде турар участок соңгулда комиссияларынга бодаарга, эң-не үстүнде турар комиссия болур.

5. Соңгулда комиссиялары боттарының бүрүн эргелериниң кызыгаарларынга күрүне эрге-чагырга органнарындан болгаш тус чер бот-башкарылга органнарындан хамаарылга чок болур. Оларның ажылынче холгаарлаашкын кылып болбас.

6. Соңгулда комиссияларының боттарының баш билип харыылаар айтырыгларының хемчээли-биле хүлээп алган шиитпирлерин болгаш актыларын күүседири күүсекчи эргечагырганың органнарынга, күрүне албан черлеринге, тус чер бот-башкарылга органнарынга, кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, хөй-ниити каттыжыышкыннарынга, организацияларга, албандужаалдыг кижилерге, соңгукчуларга албан болур. үстүнде турар соңгулда комиссиязының, ооң харыылаар айтырыгларының кызыгаарларынга хүлээп алган шиитпирлерин күүседири адааңда турар соңгулда комиссияларынга албан болур.

7. Соңгулда комиссиязының федералдыг хоойлуларга, бо Хоойлуга, Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларынга удурланышкак азы бодунуң компетенциязындан улуг кылдыр хүлээп алган шиитпирлерин үстүнде турар соңгулда комиссиязы азы суд күш чок болдурар ужурлуг. Ынчан үстүнде турар соңгулда комиссиязы ол айтырыгга хамаарыштыр шиитпир хүлээп алыр эргелиг болур азы адааңда турар соңгулда комиссиязынче катап көөрү-биле чорудар. Бир эвес адааңда турар соңгулда комиссиязы айтырыгны катап көрбейн баар болза, ол айтырыгның алыс утказынга хамаарыштыр шиитпирни үстүнде турар соңгулда комиссиязы хүлээп алыр эргелиг.

8. Соңгулда комиссиялары боттарының компетенциязының кызыгаарларының иштинге соңгулда кампаниязының үезинде Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээрин база эрттирерин таарыштырып турар кезээнге федералдыг хоойлуларны, бо Хоойлуну болгаш Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларын хажытканының дугайында кирген хомудалдарны сайгарып көөр, ол хомудалдар талазы-биле хыналдаларны чорудар болгаш хомудал киирген кижилерге беш хонук хуусааның дургузунда, ынчалза-даа бадылаашкын хүнүнүң мурнунда хүнден орайтатпайн, а бадылаашкын хүнүнде азы ооң дарааазында хүн - бижимел харыыны доп-дораан бээр ужурлуг. Бир эвес хомудалдарда киирген барымдааларга немелде хыналдалар чорудары негеттинер апарган таварылгада, оларга хамаарыштыр шиитпирни он хонуктан орайтатпайн хүлээп алыр. Бир эвес хомудалда кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының хоойлу хажытканын айтып турар болза, ол кандидат, соңгулда каттыжыышкыны азы ооң бүрүн эргелиг төлээлери кирген хомудал дугайында дыңнадыгны доп-дораан алыр болгаш хомудалга хамаарыштыр тайылбыр бээр эргелиг.

9. Соңгулда комиссиялары, ооң иштинде бо чүүлдүң 8-ки кезээнде айыткан дилегбижиктер-биле холбаштыр, чогуур хыналдаларны чорударының база күштүг болуп турар хоойлужудулганың хажыдыышкынарын соксадыр дугайында дилегни хоойлудүрүм камгалаар органнарже, күүсекчи эрге-чагырга органнарынче киирер эргелиг. Ол органнар күштүг болуп турар федералдыг хоойлужудулга-биле дүүштүр дилегни беш хонук хуусаада, бир эвес киирген бижикти бадылаашкын хүнүнге чедир беш болгаш оон эвээш хүнде алган болза, бадылаашкын болур хүннүң мурнунда хүнден орайтатпайн, а бадылаашкын хүнүнде азы ооң соонда хүнде - ол хажыдыышкыннарны соксадыбиле хемчеглерни доп-дораан алыр болгаш соңгулда комиссиязынга түннелдериниң дугайында дыңнадыр ужурлуг. Бир эвес хо-

мудалда киирген барымдааларга немелде хыналдалар чорудары чугула апарган таварылгада, айыттынган хемчеглерни он хонуктан орай эвесте чорудар.

Кандидат, соңгулда каттыжыышкыны "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуну болгаш бо Хоойлуну хажыткан таварылгада, чогуур соңгулда комиссиязы ол кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга сагындырыгны, соңгукчуларга массалыг информация чепсектерин-таварыштыр азы өске-даа аргабиле медээ кылдыр чедирери дег кылдыр, бээр.

10. Соңгулда комиссияларының чогуур соңгулда комиссияларының аңаа бүрүн эрге бергени бадылаар эргелиг кежигүннери административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында протоколдарны тургузар болгаш айыткан протоколдарны административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкиннериниң дугайында хоойлужудулга-биле дүүштүр хоойлу-дүрүм камгалаар органнарже азы судче чорудар.

11. Соңгулда комиссиялары соңгулда ажыл-чорудулгазын боттандырып чорудар хуусааларның болгаш чурумунуң дугайында, соңгулда кампаниязының чоруп турарының дугайында, а ол ышкаш кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннарының дугайында, депшиттирген кандидаттар, кандидаттар даңзыларының дугайында медээлерни соңгукчуларга дыңнадырын хандырар.

12. Күрүне органнары, тус чер бот-башкарылга органнары, күрүнениң болгаш муниципалдыг албан черлери, а ол ышкаш оларның албан-дужаалдыг кижилери соңгулда комиссияларынга оларның бүрүн эргелерин боттандырарынга, ылаңгыя эргежок чугула оран-саваны халаска бээр, ооң иштинде соңгулда документилерин архивче дамчыдарын, чок болза бо Хоойлу-биле доктааттынган хуусаазы төнген соонда камгалап кадагалаар, берип турар оран-саваның болгаш айыткан документилерниң камгалалын хандырар, а ол ышкаш транспорт аймаан, харылзаа херекселдерин, техниктиг дериг-херекселди халаска бээр талазы-биле дуза кадар хүлээлгелиг.

Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирерин чарлаар дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан хүнүнде бодунуң эге (демнежип салган) капиталында Россия Федерациязының, Россия Федерациязының субъектилериниң болгаш (азы) муниципалдыг тургузугларның үлүү (салыышкыны) 30 хуудан ажып турар организациялар, оларның албан-дужаалдыг кижилери соңгулда комиссияларынга оларның бүрүн эргелерин боттандырарынга дуза чедирер, ылаңгыя транспорт аймаан, харылзаа чепсек-херекселдерин, техниктиг дерилгелерни, бажың-балгаттарны бээр хүлээлгелиг.

13. Күрүнеиң теле- болгаш (азы) радио дамчыдылгалар белеткеп кылып турар күрүне организациялары база парлалганың доктаамал үндүрүлгелериниң редакциялары соңгулда комиссияларынга "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, өске-даа федералдыг хоойлулар-биле, бо Хоойлу-биле, Тыва Республиканың өске-даа хоойлулары-биле доктааткан чурум езугаар соңгукчуларга медээлээри-биле эфир үезин болгаш соңгулда комиссияларының шиитпирлерин парлаары-биле парлалга шөлүн болгаш өске-даа медээ чедирилгезин халаска бээр хүлээлгелиг. Бо таварылгада теле- болгаш (азы) радио дамчыдылгалар белеткеп турар организацияларның база парлалганың доктаамал үндүрүлгелериниң редакцияларының чарыгдалдарын бо Хоойлунуң 55 чүүлүнүң 12-ги кезээ-биле доктааткан чурум езугаар боттандырар.

14. Күрүне органнары, тус чер бот-башкарылга органнары, хөй-ниити каттыжыышкыннары, өнчүнүң бүгү хевириниң организациялары, ооң иштинде теле- болгаш (азы) радио дамчыдылгаларны боттандырып турар организациялар (моон ыңай - теле-радио дамчыдылгаларының организациялары дээн), өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары, а ол ышкаш айыттынган органнарның болгаш организацияларның албан-дужаалдыг кижилери соңгулда комиссияларынга эргежок чугула медээдыңнадыгларны болгаш материалдарны бээр, соңгулда комиссияларының киирген бижиктеринге харыыны беш хонук хуусаада дургузунда бээр, бир эвес киирген бижикти бадылаашкын хүнүнге чедир беш азы оон эвээш хонукта алган болза, соңгулда мурнунда хүнден орайтатпайн, а бир эвес бадылаашкын хүнүнде азы бадылаашкын болган хүннүң эртенинде алган болза доп-дораан айыттынган медээлерни болгаш материалдарны соңгулда комиссияларынга халаска бээр.

15. Россия Федерациязының Пенсия фондузу чогуур девискээрде инвалидтер болуп турар соңгукчуларның, референдум киржикчилериниң санының дугайында медээлерни, чыл санында январь1-де болгаш июнь 1-де байдалдар-биле инвалид болган бөлүктерин айытканы-биле киирер:

а) Тыва Республика талазы-биле Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязынче;

б) муниципалдыг тургузуглар талазы-биле - Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче.

17 чүүл. **Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязын тургузар чуруму**

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязын "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле болгаш 2003 чылдың июль 9-та № 355 УХ-I "Тыва Республикада соңгулда комиссияларының системазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу-биле доктааткан чурум езугаар тургузар (моон ыңай - Тыва Республиканың соңгулда комиссияларының системазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу дээн).

18 чүүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткеп база эрттирип турда, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери**

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткеп база эрттирип тура:

1) девискээр соңгулда комиссияларын тургузар болгаш оларның даргаларын албан-дужаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар;

2) Тыва Республиканың девискээринде соңгулдаларны белеткеп база эрттирип турда, хамаатыларның соңгулда эргелерин сагып турары дээш контрольду боттандырар, бо Хоойлунуң чаңгыс аай ажыглалын хандырар;

3) чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының схемазын тодарадыр болгаш Дээди Хуралга сайгарып көөрү-биле киирер, а бо Хоойлунуң 9 чүүлүнүң 5 кезээ-биле көрдүнген таварылгада ол схеманы бадылаар;

4) соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын удуртур;

5) бо Хоойлуну ажыглаар айтырыглар талазы-биле саавырларны база өске-даа хоойлу-дүрүм актыларын үндүрер;

6) адааңда турар соңгулда комиссияларынга хоойлу-дүрүм талазы-биле, методиктиг, организас-техниктиг дузаны чедирер;

7) "Соңгулдалар" КАС-тың, ооң чамдык техниктиг дериг-херекселдериниң, ооң иштинде бадылаашкыннар санаар техниктиг чепсек-херекселдерниң чаңгыс аай ажыглалының талазы-биле адааңда турар соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазынга удуртулганы Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының доктааткан чурумуму-биле дүүштүр боттандырар;

8) республиканың кандидаттар даңзызын болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле кандидаттар даңзызын шынзыдар;

9) кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээр;

10) бүрүткеттирген кандидаттарның республика даңзызын парладыр;

11) соңгулда каттыжыышкыннарының саңхөө айтырыгларының талазы-биле бүзүреттирген кижилерин, бүрүн эргелиг төлээлекчилерин бүрүткээр;

12) республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткеттирген кандидаттарга, бүзүреттирген кижилерге, соңгулда каттыжыышкыннарының саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээлекчилеринге доктааткан хевирниң шынзылгаларын бээр;

13) шупту кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга күштүг болуп турар хоойлужудулга-биле тургусканы соңгулда мурнунуң ажыл-чорудулгазының негелделерин сагыырын хандырар;

14) Тыва Республиканың күүсекчи эргечагырга органнарының, өске-даа күрүне органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының соңгулдалар белеткээри-биле болгаш эрттирери-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле медээзин дыңнаар;

15) соңгулда участоктарының чаңгыс аай дугаарын тургузар;

16) соңгулда бюллетеньнериниң хевирин, соңгукчуларның даңзызын болгаш өске-даа соңгулда документилерин тургузар, оларны белеткээри-биле болгаш адааңда турар соңгулда комиссияларынче чедирери-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээр;

17) аңгылаан шынзылгаларның сөзүглелин болгаш санын бадылаар, аңгылаан шынзылгалар белеткээринге чагыгны киирер, аңгылаан шынзылгаларны белеткээрин болгаш ооң-биле девискээр соңгулда комиссияларын хандырарын организастаар;

18) республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда бюллетеньиниң сөзүглелин бадылаар;

19) соңгулда комиссияларының таңмаларының үлегер-хевирин бадылаар, оларны белеткээрин болгаш адааңда турар соңгулда комиссияларынче чедирерин хандырар;

20) соңгулда документилерин шыгжаар, архивче дамчыдар болгаш хуусаалары төнген соонда узуткаарының чурумун бадылаар;

21) соңгулдаларның белеткелин болгаш эрттирерин, соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын база оларның бүрүн эргелерин боттандырарының, автоматчыткан дериг-херекселдерни ажыглаарын болгаш сайзырадырының саң-хөө хандырылгазынга, соңгулдалар организастакчыларын болгаш соңгукчуларны өөредиринге Тыва Республиканың республика бюджединден үндүрүп берген акша-хөреңгилерни хуваар, айыткан акша-хөреңгилерни болгаш кандидаттарның, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедип турар соңгулда каттыжыышкыннарының соңгулда фондуларында кирген акша-хөреңгилерин тускай сорулгазынга ажыглаары дээш контрольду боттандырар;

22) Тыва Республиканың девискээринде бүрүткеттирген кандидаттарның, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга соңгулда мурнунуң суртаалын чорудар, бадылаашкыннар түңнелдерин тургузар, соңгулдалар түңнелдерин тодарадыр талазыбиле эфир үезин болгаш парлалга шөлүн хуваарының чаңгыс аай чурумун, а ол ышкаш бадылаашкыннар түңнелдерин болгаш соңгулдалар түңнелдерин парлаарының чаңгыс аай чурумун организастаар талазы-биле хемчеглерни боттандырар;

23) участок соңгулда комиссияларынга технологтуг дериг-херекселдер (бадылаар кабиналар, бадылаашкыннар сугар хааржактар) кылырынга чагыг киирерин организастаар, Тыва Республиканың девискээринде участок соңгулда комиссияларының технологтуг дериг-херекселдерниң нормативтерин сагыыры дээш контрольду боттанрырар;

24) соңгулдаларның материал-техниктиг хандырылгазының айтырыгларын көөр;

25) соңгулда ажыл-чорудулгаларын боттандырарының хуусааларының база чурумунуң, соңгулда кампаниязының чоруп турарының дугайында, республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының дугайында медээни соңгукчуларга чедирерин хандырар;

26) хайгааракчыларга хөрек демдээниң хевирин тургузар;

27) адааңда турар соңгулда комиссияларының болгаш оларның албан-дужаалдыг кижилериниң шиитпирлеринге болгаш хөделиишкиннеринге (хөделиишкин кылбаанынга) хомудалдарны (билдириишкиннерни) сайгарып көөр, хомудалдарның (билдириишкиннерниң) талазы-биле барымдаалыг шиитпирни хүлээп алыр;

28) соңгулда каттыжыышкыннарының депшиткени кандидаттарның республика даңзызынче киирген, бүрүткеттирген кандидаттар аразындан кымнар республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле депутаттар кылдыр соңгутканын тургузар, оларны бүрүткээр болгаш оларга соңгутканының дугайында шынзылганы бээр;

29) республиканың чаңгыс аай соңгулда округунда соңгулдаларның түңнелдерин тодарадыр, Тыва Республика талазы-биле Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдерин долузу-биле тургузар болгаш оларны албан-езузу-биле парлаар.

30) Дээди Хуралдың депутаттарынга соңгуттурган кижилерниң даңзызын тургузар болгаш ол даңзыны база эргежок чугула өске-даа документилерни Дээди Хуралга дамчыдып бээр;

31) Дээди Хуралдың депутаттарының катап соңгулдаларын болгаш немелде соңгулдаларын чарлап дыңнадыр болгаш организастаар;

32) "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, өске-даа федералдыг хоойлулар-биле, Тыва Республиканың Конституциязы-биле, бо Хоойлу-биле болгаш Тыва Республиканың өске-даа хоойлулары-биле дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

19 чүүл. **Девискээр соңгулда ко ларын тургузарының чуруму**

Девискээр соңгулда комисси "Россия Федерациязының хамаатыл соңгулда эргелериниң болгаш рефе га киржир эргезиниң кол-кол магад рының дугайында" Федералдыг хоой болгаш "Тыва Республикада соңгу миссияларының системазының дуга Тыва Республиканың Хоойлузу-би тааткан чурум езугаар Тыва Республ Соңгулда комиссиязы тургузар.

20 чүүл. **Девискээр соңгулда ко зының бүрүн эргелери**

1. Чогуур девискээрде девискээ гулда комиссиязы:

1) Дээди Хуралдың депутаттарын гулдаларын белеткээр болгаш эр талазы-биле организас-техниктиг чорудулганы боттандырар, участок со комиссияларының ажылын дүүштуре

2) хамаарышкан девискээрге со участогу бүрүзүнге хамаарыштыр бо лу-биле көрдүнген таварылгалардан соңгукчуларның даңзызын аңга кылдыр тургузар;

3) чогуур чаңгыс мандаттыг со округунуң талазы-биле кандидатта оларның бүзүреттирген кижилерини сан-хөө айтырыгларының талазы-биле эргелиг төлээлерин бүрүткээр, олар тааткан хевирниң шынзылгаларын ты

4) чаңгыс мандаттыг соңгулда ок девискээринде бүрүткеттирген шуп дидаттарга чаңгыс мандаттыг соңгул ругунуң девискээринде соңгулда му ажыл-чорудулгазының доктааттынг гелделерин сагыырын хандырар;

5) чаңгыс мандаттыг соңгулда ок девискээринде "Соңгулдалар" КА ажыглаарын хандырар;

6) бо Хоойлу-биле көрдүнген та галарда участок соңгулда комиссияла соңгукчуларның даңзызын бадыла болур хүнге чедир 20 хонук бурунга езугаар дамчыдар;

7) бо Хоойлу-биле доктааттынган рылгаларда болгаш чурум езугаар ан шынзылгаларны бээр;

8) участок соңгулда комиссияла жың-балгаттар-биле, транспорт дер рексели-биле, харылзаа херекселдер хандыртынганын контрольдаар, со даларны белеткээрин болгаш эрттир хандырарының өске-даа метариал-тех айтырыгларын сайгарып көөр, чогуур кээрде участок соңгулда комиссияла технологтуг дериг-херекселдерниң (лаашкын кылыр кабиналар, бадылаашк сугар хааржактар) нормативтерин сагы хандырар;

9) участок соңгулда комиссияла турар черлериниң, соңгулда ажыл-чор галарын боттандырарының хуусаалар болгаш чурумунуң, соңгулда кампания чоруп турарының дугайында чонга ме чедирер;

10) адааңда турар соңгулда ком ларынга методиктиг, организас-тех дузаны көргүзер;

11) адааңда турар соңгулда ком ларынга соңгулда документилерин че бээрин, бо Хоойлунуң 16 чүүлүнүң 1 кезэ алдыгы абзазы-биле көрдүнген тавары ларда, чаңгыс мандаттыг соңгулда ок нуң талазы-биле соңгулда бюллетень биле девискээр соңгулда комиссияла дериирин хандырар;

12) чаңгыс мандаттыг соңгулда окр девискээринде бадылаашкыннар сана ның, бадылаашкыннар түңнелдерин т зарының болгаш соңгулдалар түңнелд тодарадырының чаңгыс аай чурумун са рын контрольдаар;

13) чогуур девискээрде хамаатыла соңгулда эргелерин сагыыры дээш к рольду боттандырар;

14) соңгулдалар белеткээринге бо эрттиреринге аңгылаттынган акша-хө гилерни башкарар болгаш оларны уча соңгулда комиссияларының аразынга ваар, айыттынган акша-хөреңгилер тускай сорулгазынга ажыглаттына контрольдаар;

15) чогуур девискээрде бадылаашкы түңнелдерин тургузарының чаңгыс аа румун сагыырының талазы-биле хем лерни боттандырар;

16) участок соңгулда комиссияла хамаарыштыр үстүнде турар соңгулда миссиязының эргези дег эргелиг бо оларның шиитпирлерин күш чок болду ол соңгулда комиссияларының шиитпи ринге болгаш ажылдарынга (ажыл кы нынга) хомудалдарны болгаш билдир киннерни көөр, ол хомудалдарга болгаш

дириишкиннерге хамаарыштыр чылдагаанныг шиитпирни хүлээп алыр;

17) соңгулдалар белеткээри болгаш эрттирери-биле холбашкан документилерни шыгжаарын база оларны архивче азы үстүнде турар соңгулда комиссиязынче дамчыдарын хандырар;

18) Тыва Республиканың күрүне эргечагыргазының күүсекчи органнарының, Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органнарының болгаш муниципалдыг органнарның соңгулдалар белеткээри-биле болгаш эрттирери-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле медээ-дыңнадыгларын дыңнаар;

19) участок соңгулда комиссияларын тургузар, участок соңгулда комиссиязының адргазын томуйлаар болгаш хостаар;

20) чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түңнелдерин тодарадыр болгаш оларны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче орудар, чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түңнелдериниң дугайында ниити медээлерни база даанда турар соңгулда комиссияларының адылаашкыннар түңнелдериниң дугайында ротоколдарда киирген медээлерни бо ойлу-биле доктааткан чурум езугаар олгаш хуусааларда парлаар;

21) чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле Дээди Хуралдың депуадыл кылдыр соңгуттурган кандидатка соңутканының дугайында шынзылганы бээр;

22) чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле Дээди Хуралдың депутатының катап болгаш немелде соңгулдаларын эрттирер;

23) чогуур девискээрде чаңгыс мандатыг соңгулда округунуң талазы-биле база аңгыс аай республиканың соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннар түңнелерин тургузар;

24) "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуга, өске-даа федералдыг хоойуларга, бо Хоойлуга болгаш Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларынга дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

21 чүүл. **Участок соңгулда комиссияларын тургузарының чуруму**

Участок соңгулда комиссияларын, бадыаашкын болур хүнге чедир 25 хонуктан орайтпайн "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг ойлу-биле болгаш "Тыва Республикада ңгулда комиссияларының системазының угайында" Тыва Республиканың Хоойлузуиле дүүштүр девискээр соңгулда комиссязы тургузар.

22 чүүл. **Участок соңгулда комиссияның бүрүн эргелери**

1. Участок соңгулда комиссиязы:

1) участок соңгулда комиссиязының дрезин база телефонунуң дугаарын, ооң ылдаар шагын, а ол ышкаш бадылаашкын нүңүн болгаш бадылаашкынның болур рин чурттакчы чонга медээлеп дыңнадыр;

2) соңгукчуларның дажызын тодарадыр, дажы-биле соңгукчуларны таныштырар, нгукчуларның дажызында частырыгларың база тода эвес чүүлдериң дугайында лдириишкиннерни сайгарып көөр болгаш аар чогуур өскерилгелерни киирериниң гайында шиитпирни хүлээп алыр;

3) бадылаашкынга бажың-балгаттың, дылаашкын хааржактарының болгаш же-даа дериг-херекселдерниң белеткелин ндырар;

4) үстүнде турар соңгулда комиссияндан алган дыңнадыгларга үндезилеп, рүткеткен кандидаттарның дугайында, ндидаттар дажызын бүрүткээн соңгулда ттыжыышкыннарының дугайында медээрни соңгукчуларга дыңнадыр;

5) соңгулда участогунуң девискээринде ңгулда мурнунуң суртаалын чорударының румун сагыырын контрольдаар;

6) аңгылаан шынзылгаларны үлээр;

7) соңгулда участогунда соңгулдалар нүңде бадылаашкынны организастаар;

8) бадылаашкынның санаашкынын дүрер, соңгулда участогунга бадылаашнның түңнелдерин тодарадыр, бадылаашнның түңнелдериниң дугайында 1 дугаар олгаш 2 дугаар протоколдарны тургузар олгаш оларны девискээр соңгулда комисязынга дамчыдар;

9) соңгулда участогунда бадылаашкын ннедерин чарлаар болгаш бадылаашкынң чоруп турарын хайгаарап турган кижирге бадылаашкын түңнелдериниң дугайынпротоколдуң шынзыдып каан хоолгазын эр;

10) федералдыг хоойлужудулганы, бо Хоойлуну хажытканының дугайында хомудалдарны (билдириишкиннерни) бодунуң бүрүн эргелериниң кызыгаарының хемчээлиде сайгарып көөр болгаш айыткан хомудалдар (билдириишкиннер) талазы-биле барымдаалыг шиитпирни хүлээп алыр;

11) соңгулдалар белеткээри-биле болгаш эрттирери-биле холбашкан документилерни шыгжаарын база үстүнде турар соңгулда комиссиязынче дамчыдып бээрин хандырар;

12) "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуга, бо Хоойлуга болгаш Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларынга дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

2. Участок соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери соңгулдалар түңнелдерин албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, бир эвес бадылаашкын чуруму база (азы) бадылаашкыннар санаарының чуруму үреттинген түннелинде, чок болза ол фактыларга хамаарыштыр суд сайгарылгазы чоруттунмайн турар болза, үстүнде турар соңгулда комиссиязының адрезинге хомудалдар (билдириишкиннер), ол соңгулда комиссиязының ажылынга (ажыл кылбаанынга) удурланыышкыннар кирбээн болза, соксаар. Соңгулда участогунда бадылаашкын түңнелдеринге хомудалдар кирген азы бадылаашкыннарны өскертирин негеп билдирген таварылгада, чогуур участок соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери хомудалдың, удурланыышкынның алыс утказынга хамаарыштыр үстүнде турар соңгулда комиссиязы шиитпир хүлээп алган хүнден эгелээш, чок болза хомудалга (билдириишкинге) хамаарыштыр судтуң үндүрген шиитпири күштүг боол кирген хүнден эгелээш, участок комиссиязы төнчү шиитпирни үндүрген соонда соксаар.

23 чүүл. **Соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннерин томуйлаарының чуруму**

1. Кандидаттарның республика дажызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче кандидаттарның республика дажызын бүрүткээри-биле документилер киирген хүнүнден тура, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга чөвүлээр эргелиг соңгулда комиссиязының бир кежигүнүн томуйлаар эргелиг, а кандидаттарның республика дажызын бүрүткээн таварылгада, девискээр болгаш участок комиссиязы бүрүзүнге чөвүлээр эргелиг соңгулда комиссиязының бир-бир кежигүннерин томуйлаар эргелиг.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле депшиттирген кандидат девискээр соңгулда комиссиязынга бүрүткедирибиле документилер киирген хүнден тура, ол соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг бир кежигүнүн томуйлаар эргелиг, кандидатты бүрүткээн таварылгада - ол-ла чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң кандидатты депшиткени участок соңгулда комиссиязы бүрүзүнге соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг бир-бир кежигүннерин томуйлаар.

3. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округун езугаар кандидатты депшиткен, бо чүүлдүң 1-ги кезээниң утказынга дүүшпейн турар соңгулда каттыжыышкыны база Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг бир кежигүнүн томуйлаар эргелиг болур.

4. Соңгулда комиссияларының чөвүлээр эргелиг кежигүннери кылдыр дараазында кижилер томуйлаттырып болбас:

1) Россия Федерациязының хамааты эргечок, а ол ышкаш даштыкы күрүненің хамааты эргелиг, чок болза чурттаар эргелиг шынзылгалыг азы даштыкы күрүненің девискээринде Россия Федерациязының хамаатызының доктаамал чурттаарынга эргезин бадыткап турар өске документилиг кижилер;

2) 18 хар четпээн Россия Федерациязының хамаатылары;

3) күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээлекчи) органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының депутаттары;

4) соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижилер, а ол ышкаш Россия Федерациязының субъектилериниң дээди албан-дужаалдыг кижилери (Россия Федерациязының субъектилериниң күрүне эрге-чагыргазының дээди күүсекчи органнарының удуртукчулары), тус чер чагыргаларының баштыңнары;

5) шиитккекчилер;

6) прокурорлар;

7) судтуң хоойлу езугаар күштүг болуп кирген шиитпири-биле харыысалга онаап болбас деп санаттырган Россия Федерациязының хамаатылары;

8) Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң кежигүннери;

9) соңгулда комиссияларының аппараттарының ажылдакчылары;

10) кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының бүзүреттирген кижилери;

11) шериг кезектеринде, шериг организацияларында болгаш албан черлеринде командылал албан-дужаалдарын эзелеп турар кижилер.

5. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының, девискээр соңгулда комиссияларының чөвүлээр эргелиг кежигүннериниң бүрүн эргелери, оларны соңгулда каттыжыышкыннарының шилип алган кандидаттары, депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген кандидаттарның республика дажызы томуйлаан, дарааазында соңгулдаларда Тыва Республиканың Дээди Хуралынче (парламентизинче) кандидаттарның, кандидаттарның республика дажыларын бүрүткээри доозулгуже чедир уламчылаар. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының, девискээр соңгулда комиссияларының чөвүлээр эргелиг арткан кежигүннериниң бүрүн эргелери Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда кампаниязының доостур хүнүнде соксаар. өске-даа соңгулда комиссияларының чөвүлээр эргелиг кежигүннериниң бүрүн эргелери ол соңгулда комиссияларының бүрүн эргелери доостуру-биле хары угда соксаар. Бир эвес кандидатты бүрүткээринге, а соңгулда каттыжыышкынынга кандидаттар дажызын бүрүткээринге, чок болза кандидатты бүрүткээринге ойталаан, кандидаттар дажызын күш чок болдурган азы өскерткен болза, ындыг кандидатты, ындыг кандидаттар дажызының депшиткен ындыг кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының томуйлааны соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннериниң бүрүн эргелери ону бүрүткээринден ойталаан, күш чок болдурган азы өскерткен хүнден эгелеп соксаар, а бир эвес бүрүткээринден ойталап турарының дугайында судче хомудал киирген болза, - бүрүткел кылырындан хоойлу езугаар ойталаанының дугайында судтуң шиитпири күштүг болуп кирген хүнден эгелеп соксаар.

6. Соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүнүнүң бүрүн эргелери ол соңгулда комиссиязының кежигүнүн томуйлаан кижиниң азы органның шиитпири-биле соксаттынган болгаш өске кижиге дамчыткан боол болур.

7. Кандидаттар дажызын депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген соңгулда каттыжыышкыннарының, кандидаттарның республика дажыларынга депутаттар мандаттарын дамчыдып берген соңгулда каттыжыышкыннарының шилип алган кандидаттарынга, бо Хоойлунуң 78 чүүлү-биле дүүштүр депутаттың бүрүн эргелериниң хуусаазының дургузунда чөвүлээр эргелиг, доктаамал үндезинде ажылдап турар, ооң иштинде үнген кижилерниң орнунга, соңгулда комиссияларының кежигүннерин томуйлаар эргези кадагалаттынып артар.

24 чүүл. **Соңгулда комиссияларының кежигүннериниң эрге-байдалы**

Соңгулда комиссияларының бадылаардаа, чөвүлээр-даа эргелиг кежигүннериниң эрге-байдалын "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле болгаш "Тыва Республикада соңгулда комиссияларының системазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу-биле дүүштүр доктаадыр.

25 чүүл. **Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын организастаары**

Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын организастаарын "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле болгаш "Тыва Республикада соңгулда комиссияларының системазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу-биле дүүштүр боттандырар.

26 чүүл. **Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазының ажык-чарлыг болуру**

1. Соңгулда комиссиязының шупту хуралдарынга, а ол ышкаш хамаарышкан участок, девискээр соңгулда комиссиялары соңгукчуларның бадылаашкыннарын санап турда база соңгукчуларның дажылары-биле, соңгулда бюллетеньнери-биле, аңгылаан шынзылгалар-биле, бадылаашкынның түңнелдериниң дугайында протоколдар-биле ажылды чорудуп турда, үстүнде турар соңгулда комиссияларының кежигүннери болгаш оларның аппараттарының ажылдакчылары, чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда бүрүткеттирген кандидат, азы ооң бүзүреттирген кижизи, бүрүн эргелиг төлээ азы кандидаттарның республика дажызын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы бүрүткээн соңгулда каттыжыышкынының бүзүреттирген кижизи, азы айыткан дажыдан кандидат киржир эргелиг. Чогуур соңгулда комиссиязының хуралдарынга олуржур-биле база айыткан соңгулда документилери-биле олар ажыл чорудуп турда, айыткан кижилерге немелде чөпшээрел кылыры негеттинмес. Хамаарышкан соңгулда комиссиязы айыткан кижилерни өй-шаанда дыңнадып, оларның хуралдарга болгаш айыттынган соңгулда документилери-биле ажылга киржилгезин хандырар. Хамаарышкан соңгулда комиссиязы бодунуң хуралдарынга болгаш соңгукчуларның бадылаашкыннарының санаашкынын чорудар бажың-балгатка айыткан кижилерге дыңнадыр болгаш оларның хостуг кирерин хандырар, айыттынган соңгулда документилери-биле ажылды чорудар хүлээлгелиг.

Чогуур соңгулда комиссиязының шупту хуралдарынга болгаш айыттынган документилер-биле олар ажылды чорудуп турда, а ол ышкаш соңгукчуларның бадылаашкыннарын санап турда, массалыг информация чепсектериниң төлээлери олуржур эргелиг.

2. Чогуур соңгулда комиссиязы дорт үстүнде турар соңгулда комиссиязын, чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда бүрүткеткен кандидат бүрүзүн, азы ооң бүзүреттирген кижизин, бүрүн эргелиг төлээни азы кандидаттарның республика дажызын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бүрүткээн соңгулда каттыжыышкынары бүрүзүнден бүзүреттирген кижини соңгулда комиссиязының хуралдарын эрттирер үезиниң дугайында база бо чүүлдүң 1 кезээнде адаттынган документилер-биле ажылдаар үезиниң дугайында медээ-биле хандырар.

3. Соңгулда комиссияларының Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээри-биле болгаш эрттирери-биле дорт холбашкан шиитпирлерин күрүненің өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниге парладыр, чок болза соңгукчуларга өске аргабиле медээ кылдыр чедирер, а ол ышкаш өске-даа массалыг информация чепсектеринче, бо Хоойлу-биле доктааткан хемчээлбиле болгаш чурум езугаар дамчыдар. Соңгулда комиссияларының кандидаттар дугайында медээлер киирген шиитпирлерин парлап (медээ кылдыр чедирип) турда, кандидаттың паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документизиниң сериязын болгаш дугаарын, ону тывыскан ай, хүнүн, паспорт азы хамаатының паспортун солуп турар документини берген органның адын азы кодун парлавас ужурлуг, а кандидаттың чурттап турар черииң адрезиниң орнунга Россия Федерациязының субъектизиниң, районунуң, хоорайының азы ооң чурттап турар чери болур өске-даа чурттакчылыг суурнуң адын айтыр.

4. Соңгулда кампаниязының үезинде регионалдыг күрүненің телерадио дамчыдылгаларының организациялары Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга 10 минутатан эвээш эвес эфир үезин, а девискээр соңгулда комиссияларынга - 5 минутатан эвээш эвес эфир үезин неделя санында, боттарының каналдарынга, соңгулда хоойлужудулгазын тайылбырлаарыбиле, соңгулда ажыл-чорудулгаларын чорударының хуусааларының болгаш чурумунуң дугайында, кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда кампаниязының чоруп турарының дугайында соңгукчуларга медээлээри-биле, соңгукчуларның салган айтырыгларынга харыы бээри-биле төлевир чокка бээр.

Регионалдыг күрүненің өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң неделяда бир катап үнер редакциялары соңгулда кампаниязының үезинде Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга парлалга шөлүнүң неделя санында үнер хемчээлинден чүстүң бириндеп эвээш эвести, а девискээр соңгулда комиссияларынга - парлалга шөлүнүң неделя санында үнер хемчээлинден ийи чүстүң бириндеп эвээш эвести бээр. Соңгулда комиссиялары айыткан парлалга шөлүн соңгулда хоойлужудулгазын тайылбырлаары-биле, соңгукчуларга соңгулда ажылчорудулгаларын боттандырарының хуусааларының болгаш чурумунуң дугайында, кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда кампаниязының чоруп турарының дугайында медеглел кылырынга, соңгукчуларның айтырыгларынга харыы бээринге ажыглаар.

5. Соңгулда комиссияларының хуралдарынга хомудалдар (билдириишкиннер)

сайгарып турда, көрүп турар айтырыгның алыс утказынга хамаарыштыр тайылбыр бээр болгаш шынзытканын айтыр эргелиг хамаарылгалыг талаларның төлээлери олуржур эргелиг.

6. Бадылаашкын хүнүнде болгаш участок соңгулда комиссиязының ажылдап эгелээн үезинден бээр бадылаашкыннның түннелдериниң дугайында протоколду үстүнде турар соңгулда комиссиязының хүлээп алганының дугайында дыңнадыгны алырынга чедир, а ол ышкаш соңгукчуларның бадылаашкынын дагын катап санап турар үеде, бо чүүлдүң 1-ги пунктузунда айыткан кижилер, а ол ышкаш хайгааракчылар соңгулда участоктарынга туруп болур эргелиг.

7. Соңгулдалар эрттирип турда хайгааракчыны бүрүткеткен кандидат, бүрүткеткен кандидатты депшиткен соңгулда каттыжыышкыны, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыны томуйлаан бооп болур.

Хайгааракчылар кылдыр соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижилер, депутаттар, Россия Федерациязының субъектилериниң дээди албан-дужаалдыг кижилери (Россия Федерациязының субъектилериниң күрүне эрге-чагыргазының дээди күүсекчи органнарының удуртукчулары), тус чер чагыргаларының баштыннары, оларның дорт эргезинде турар кижилер, судьялар, прокуроррлар, соңгулда комиссияларының бадылаар эргелиг кежигүннери томуйлаттырган бооп болбас.

8. Шериг кезээнде, эмнелгеде, санаторийде, дыштанылга бажыңында, каразыттырып турар болгаш буруулугларны түр аңгылап тудар бажың-балгатта, аэропортта, вокзалда тургускан соңгулда участогунда тургускулаан участок соңгулда комиссиязының оран-савазынче, а ол ышкаш ол соңгулда участогунда бадылаашкын болур бажың-балгаттарже участок соңгулда комиссиязының бүгү кежигүннериниң, хайгааракчыларның, бо чүүлдүң 1-ги кезээнде айыттынган өске-даа кижилерниң кээп киреринн хандырар ужурлуг.

Хайгааракчылар өске-даа соңгулда участоктарынга, бадылаашкыннның түннелдерин үндүрүп турда, соңгулдаларның түннелдерин тодарадып, бадылаашкыннның, соңгулдаларның түннелдериниң дугайында чогуур протоколдарны долдуруп турар үеде, а ол ышкаш соңгукчуларның бадылаашкынын катап санап турда, олуржур эргелиг.

9. Бүрүткеткен кандидаттың азы ооң бүзүреттирген кижизиниң, соңгулда каттыжыышкынының берген шынзылгазынга, эрге-ажыктарын төлээлеп турар хайгааракчының бүрүн эргелерин бижимел хевир-биле шынзыдып бадыткаан турар ужурлуг. Шынзылгага хайгааракчының фамилиязын, адын, адазының адын, чурттап турар черин, а ол ышкаш ону чорудуп турары соңгулда участогунуң дугаарын, соңгулда комиссиязының адын айтыр, база ол ышкаш бо чүүлдүң 7 кезээ-биле көрдүнген кызыгаарлаашкыннар чок дугайында бижимелди кылыр. Хайгааракчы дугайында кандыг-бир немелде медээлер айтыры, хайгааракчыны кандидат, ооң бүзүреттирген кижизи чорудуп турар болгаш таңма базары хереглеттинмес. Ол документ паспортту азы хамаатының паспортун солуп турар документини көргүскенде, күштүг болур. Хайгааракчы чорударының дугайында баш бурунгаар дыңнаткан херээ чок.

10. Бо чүүлдүң 9 кезээнде айыттынган документини бо чүүлдүң 6 кезээнде айыттынган үеде чогуур участок соңгулда комиссиязынга, а девискээр азы өскеdаа үстүнде турар соңгулда комиссиязынга - соңгулда участоктарынга бадылаашкын ажылының эгезинден чогуур девискээрде түннел протоколдарны долдурарының талазы-биле ажылдың эгезинден ук ажылдың төнчүзүнге чедир үеде көргүзүп болур. Бо таварылгада хайгааракчының бүрүн эргелерин соңгулда комиссиязының бажың-балгадынга, бадылаашкын чорудар бажың-балгатка чаңгыс бүрүткеткен кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының эрге-ажыын төлээлээри-биле ийи болгаш элээн каш хайгааракчыларның хары угда боттандырарын болдурбас.

11. Хайгааракчылар дарааазында эргелиг болур:

1) соңгукчуларның даңзылары-биле, чогуур соңгулда комиссиязында турар аңгылаан шынзылгаларның аңгылаан шынзылгаларын бээр реестри-биле, бадылаашкын болур оран-савадан дашкаар бадылаарының дугайында билдириишкиннерниң, дилегбижиктерниң) реестри-биле таныжар;

2) бадылаашкын хүнүнде чогуур соңгулда участогунуң бадылаашкын болур бажыңбалгадынга, а ол ышкаш бо чүүлдүң 6-гы кезээ-биле айыткан кайы даа үезинде хамаарышкан соңгулда участогунуң оран-савазынга турар;

3) соңгукчуларга соңгулда бюллетеньнерин тыпсып берип турарын хайгаараар;

4) соңгукчулар бадылаашкын болур бажың-балгаттан дашкаар бадылап турда турар;

5) соңгукчулар даңзызынче киирген хамаатыларның, соңгукчуларга берген соңгулда бюллетеньнериниң, ажыглаттынмаан соңгулда бюллетеньнериниң санын санап турар үеде хайгааралды чорудар;

6) соңгулда участогунда соңгукчуларның бадылаашкыннарының санаашкынын ыраактан хайгаараар болгаш бадылаашкын бюллетенинде бижимелди ыраактан номчуп болур байдалдар тургустунган болза, соңгукчуларның бадылаашкыннарын санаарын хайгаараар;

7) соңгукчуларның бадылаашкыннарын санап тура долдурдунган-даа, долдуртунмаан-даа соңгулда бюллетеньнери-биле таныжар;

8) бо чүүлдүң 6-гы кезээнде айыттынган үеде соңгулда комиссиязының бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколду болгаш өске-даа документилерни долдуруп турарын хайгаараар;

9) участок соңгулда комиссиязының даргазынга, а ол чок таварылгада ону солуп турар кижиге, бадылаашкынны организастаарынга хамаарышкан айтырыглар талазыбиле санал-оналдарын, сагындырыын киирер;

10) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында чогуур участок соңгулда комиссиязының, адааында турар соңгулда комиссияларының протоколдары-биле болгаш аңаа кошкан документилери-биле таныжар, айыттынган протоколдарның шынзыдып каан хоолгаларын хамаарышкан соңгулда комиссиязындан алыр;

11) бодунуң эрге-байдалын демдеглээнибиле болгаш боттарының фамилиязын, адын база адазының адын айытканы-биле, а ол ышкаш бүрүткеткен кандидаттың фамилиязын, адын база адазының адын азы хайгааракчыны соңгулда комиссиязынче чорудуп турар соңгулда каттыжыышкынының адын айытканы-биле, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаатказ хевири-биле белеткеп кылган хөрек демдээн каданыр;

12) федералдыг хоойлулар-биле доктаатказ чурум езугаар соңгулда комиссиязының ажылдарын (ажыл кылбаанын) үстүнде турар соңгулда комиссиязынга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга, Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязынга азы судка хомудаар;

13) хамаарышкан соңгулда комиссияларынга соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санап турда, аңаа турар эргелиг.

12. Хайгааракчы дарааазында чүүлдерни кылыр эргези чок:

1) соңгукчуларга соңгулда бюллетеньнерин үлээр;

2) соңгукчунуң орнунга, ооң иштинде ооң дилээ-биле ооң алганы соңгулда бюллетеньнери дээш ат салыр;

3) соңгукчунуң орнунга, ооң иштинде дилээ-биле соңгулда бюллетенин долдурар;

4) бадылаашкыннның чажыт байдалын хажыдып турар хөделиишкин кылыр;

5) соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң соңгулда бюллетеньнериниң санаашкынын чорудуп турда, аңаа дорт киржир;

6) соңгулда комиссиязының ажылынга шаптык кадып турар хөделиишкиннер кылыр;

7) соңгукчуларның ортузунга соңгулда мурнунуң суртаалын чорудар;

8) хамаарышкан соңгулда комиссиязының шиитпирлер хүлээп алырынга киржир эргези чок.

13. Массалыг информация чепсектериниң төлээлери соңгулдалар белеткээриниң болгаш эрттириниң талазы-биле медээлер чырыдарынга киржип тура, дарааазында эргелиг болур:

1) соңгулда комиссияларының шупту хуралдарынга олуржур;

2) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының протоколдары-биле, бадылаашкыннар түннелдериниң, соңгулдалар түннелдериниң дугайында өске-даа соңгулда комиссияларының, ооң иштинде катап тургузуп турар протоколдары-биле таныжар, айыткан протоколдарның болгаш аңаа капсырган өске-даа документилерниң хоолгаларын хамаарышкан соңгулда комиссиязындан алыр;

3) суртаал чорудар хемчеглерге олуржур, оларның эрттип турарын чырыдар;

4) бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын болуп турар бажың-балгатка турар, ол ышкаш чурук болгаш видео тырттырылгаларны чорудар.

14. Протоколдарның болгаш соңгулда комиссияларының өске-даа документиleриниң хоолгаларының шынзыдылгазын чогуур соңгулда комиссиязының даргазы, даргазының оралакчызы азы секретары бадыткаар. Бо таварылгада шынзыдып турар документиге айыттынган кижилер "Шын" азы "Хоолгазы шын" деп бижээш, бодунуң фамилиязын болгаш инициалын салыр, хамаарышкан соңгулда комиссиязының таңмазын базар болгаш шынзыткан ай-хүнүн салыр.

27 чүүл. **Соңгулда комиссияларын тарадыры**

Соңгулда комиссиязын тарадырының үндезиннерин болгаш чурумун федералдыг хоойлуларга, "Тыва Республикада соңгулда комиссияларының системазының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу-биле дүүштүр доктаадыр.

5 эге. Соңгулда каттыжыышкышнары

28 чүүл. **Соңгулда каттыжыышкыннарының Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга киржири**

1. Соңгулда каттыжыышкыннары Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга киржир, ооң иштинде чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга кандидаттарны болгаш республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга кандидаттар даңзызын депшидер.

2. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр хөйниити каттыжыышкыннарын болгаш политиктиг партияларны бүрүткээр талазы-биле хүлээлгелерни боттандырарынга бүрүн эргелиг Тыва Республикада федералдыг күүсекчи эрге-чагырганың девискээр органы Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирерин чарлаан соонда, үш хонуктан орайтатпайн, "Политиктиг партиялар дугайында" Федералдыг хоойлу-биле болгаш "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң база референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр регионалдыг күрүнеңиң өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезинге Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын чарлаарының дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан (чарлап дыңнаткан) хүнде байдалбиле соңгулда каттыжыышкыннары кылдыр Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга киржир эргелиг политиктиг партияларның, политиктиг партияларның регионалдыг салбырларының даңзызын парлаар болгаш "Интернет" информастыг-телекоммуникация четкизинге ону тарадып салыр, а ол ышкаш ол-ла хуусаада айыткан даңзыны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче чорудар.

29 чүүл. **Соңгулда каттыжыышкынының ады болгаш эмблемазы**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле кандидаттар даңзыларын, кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче бодунуң адының дугайында медээлерни бээр.

2. Соңгулда каттыжыышкынының ады хөй-ниити каттыжыышкыннарын бүрүткээр талазы-биле ажылдарны боттандырарынга бүрүн эргелиг күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының, азы Тыва Республика талазы-биле ооң девискээр органының бергени соңгулда каттыжыышкынының күрүне бүрүткелиниң дугайында документиде айыткан ады ол болур.

3. Соңгулда каттыжыышкыны чогуур соңгулда комиссиязынче, бижилгезин ооң уставында киирип каан бодунуң эмблемазын бээр эргелиг.

4. Соңгулда каттыжыышкыннарының аттарын болгаш эмблемазын чогуур соңгулда комиссиязынче киирген соонда, ындыг аттарны болгаш эмблеманы өскертирин болдурбас.

30 чүүл. **Соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлери**

1. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны бо Хоойлуга дүүштүр Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга соңгулда каттыжыышкынының киржилгезибиле холбашкан бүгү-ле айтырыглар талазыбиле соңгулда каттыжыышкын төлээлээр бүрүн эргелиг төлээлерни томуйлаар.

2. Соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлерин, ол соңгулда каттыжыышкынын тургузуп турар, политиктиг партияның регионалдыг салбырының конференциязының (ниити хуралының) шиитпиринбиле, чок болза соңгулда каттыжыышкынының шуулганына ону чорудар бүрүн эргелиг органның шиитпири-биле томуйлаар.

3. Соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи бодунуң ажылын бо 2-ги кезээнде көрдүнген шиитпир үндезинининге боттандырар.

4. Соңгулда каттыжыышкынының лааны бүрүн эргелиг төлээлериниң д Тыва Республиканың соңгулда ко зынче Тыва Республиканың Соңгулд сиязының доктаатканы хевир-биле Соңгулда каттыжыышкынының бүр лиг төлээлериниң даңзызынга оон ф зын, адын, адазының адын, төр чылын, чурттап турар черининг адре портунуң азы хамаатының паспорту турар документиниң сериязын бол гаарын, ажылдап турар черин, эрге лын (кол ажылы азы албан хаал тур чок болза - кылып турар үүлдери гулда каттыжыышкынының бүрүн төлээ бүрүзүнүң телефонунуң дугаа тыр, а саң-хөө айтырыгларының тала бүрүн эргелиг төлээзе ону саң-хөө а ларының талазы-биле төлээ бооп тур дугайында медээни айтыр. Ол даңз кирген кижилерниң ол ажыл-чору чорударынга чөпшээрешкен бижи кожар.

5. Соңгулда каттыжыышкынының эргелиг төлээлерин Тыва Республ Соңгулда комиссиязы бүрүткээр у Соңгулда каттыжыышкынының бүр лиг төлээлерин кандидаттарның рес даңзызын депшидип турда, соңгул тыжыышкынындан документилер алыр журналынга бүрүткээр. Соңгул тыжыышкынының саң-хөө айтырыгла талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзи Республиканың Соңгулда комисси шиитпири-биле боттандырар. Со каттыжыышкынының бүрүн эргелигт ринге, ооң иштинде саң-хөө айтырыгла талазы-биле, Тыва Республиканың Со комиссиязының доктаатканы хев шынзылгаларын тыпсыр.

6. Соңгулда каттыжыышкынының болгаш муниципалдыг албан-дужаал ээлеп турар бүрүн эргелиг төлээлери рының албан-дужаал болгаш албан т биле артык эргезин ажыглавас ужур

7. Соңгулда каттыжыышкынының эргелиг төлээлериниң бүрүн эргеле хуусаазы оларны томуйлаан хүнден э болгаш кандидаттарның чогуур респ даңзызының составынга ол бүрүн э төлээлерни томуйлаан соңгулда катты кынының депшиткени шупту кандидатт эрге-байдалы читкен үеден эгелеп со ынчалза-даа ол Дээди Хуралдың де тарының соңгулдаларының ниити т дерин албан-езузу-биле парлаан хүнде эвесте болур.

8. Соңгулда каттыжыышкынының са айтырыгларының талазы-биле бүрүн э төлээзиниң бүрүн эргелериниң хуусаа Хоойлунуң 47-ги үүлүнүң 4-кү кезээ дүүштүр тодарадыр.

9. Соңгулда каттыжыышкыны ч соңгулда каттыжыышкынының ону чо бүрүн эргелиг органының шиитпирин соңгулда каттыжыышкынының бүрүн э төлээзиниң бүрүн эргелерин кайы-даа ол дугайында бижимел байдалга аңаа натпышаан база Тыва Республиканың гулда комиссиязынче чогуур шиитпи хоолгазын чорутпушаан, соксадып бо

6 эге. Кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын депшидери болгаш бүрүткээри

31 чүүл. **Кандидаттарны депшидерниити байдалдары**

1. Идепкей чок соңгудар эргелиг Ро Федерациязының хамаатылары Дээд ралдың кандидадынга дорт азы кандид даңзызының составынга депшиттирип бо

Идепкей чок соңгудар эргелиг Ро Федерациязының хамаатылары "Ро Федерациязының хамаатыларының соң эргелериниң болгаш референдумга ки эргезиниң кол-кол магадылалдарын гайында" Федералдыг хоойлу-биле бо бо Хоойлу-биле дүүштүр чаңгыс манд соңгулда округтарының талазы-биле к даттар даңзызының составынга, чаңгы соңгулда округундан кандидаттарның публика даңзызының составынга соң каттыжыышкыны депшиткен бооп бол

Политиктиг партияның, политиктиг тиянның регионалдыг салбырының деп кени кандидаттар даңзызының соста кандидаттар кылдыр (бир эвес ол полити партияның уставында көрдүнген болза политиктиг партияның кежигүнү бооп хамаатыны киирип болбас.

2. Дээди Хуралдың депутаттары кандидаттарын дорт депшидерин б боду депшидер арга-биле боттанды

болур.

3. Кандидат чаңгыс болгаш ол-ла соңгулдаларда элээн каш соңгулда округтарындан депшиттирген бооп болбас. Бо дүрүмнү чаңгыс болгаш ол-ла соңгулда каттыжыышкыны кандидатты хары угда чаңгыс болгаш ол-ла соңгулдаларга чаңгыс мандаттыг округтарының талазы-биле кандидаттар даңзызының составынга болгаш кандидаттарның республика даңзызының составынга депшидип турда ажыглавас.

4. Кандидат депшидилгени деткип турар чаңгыс инициатордан хөй инициаторларга депшиттирер чөпшээрел берип шыдавас.

5. Кандидат хары угда боду бодун депшидер чурум-биле болгаш кандидаттарның республика даңзызының составынга депшиттирген бооп болбас.

6. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга идепкей чок соңгудар эргези чок Россия Федерациязының хамаатызы кандидат кылдыр депшиттирген бооп болбас.

7. Кандидатты (кандидаттарны) депшидериниң дугайында медээни чогуур соңгулда комиссиязы "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң колкол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле болгаш бо Хоойлу-биле дүүштүр доктааткан чурум езугаар дыңнадыр.

32 чүүл. **Кандидаттарның бодун боду депшидери**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларында чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле Россия Федерациязының идепкей чок соңгудар эргелиг хамаатызы бүрүзү бодунуң кандидатуразын депшидип болур эргелиг. Кандидатты бодун боду депшидерин ол дугайында кандидаттарның бүрүткелин кылыр девискээр соңгулда комиссияларынга дыңнадырының, болгаш улаштыр бодун боду депшиткен кандидатты деткиири-биле хол үжүүн чырының аргазы-биле кылыр.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле кандидаттың бодун боду депшидерин соңгулдалар эрттирерин чарлаан дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаанының болгаш соңгулда округтарының схемаларын албан-езузу-биле парлаанының соонда чорудуп болур.

Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле катап болгаш немелде соңгулдаларга кандидаттың бодун боду депшидерин ол соңгулдаларны эрттирерин чарлаан дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан соонда чорудуп болур.

3. Депшиттирген кижиниң чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарыштыр соңгуттурарынга чөпшээрежип турарының дугайында бо Хоойлуга 1-ги капсырылга езугаар бижимел хевирге билдириишкин, ол соңгуттурган таварылгада Дээди Хуралдың депутадының эрге-байдалынга дүүшпес ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында үлээлгези-биле кады киирген соонда, чогуур девискээр соңгулда комиссиязы кандидатты депшиттерген дугайында дыңнадыгны алган деп санаар, а кандидатты депшиттирген деп санаар болгаш федералдыг хоойлу-биле өрдүнген кандидаттың эргелерин болгаш үлээлгелерин ол бодунга алыр. Билдириишкинге фамилиязын, адын, адазының адын, өрүттүнген ай-хүнүн болгаш черин, чурттап турар черииң адрезин, паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документизиниң сериязын, дугаарын, берген айүнүн, паспортту азы хамаатының паспортун олуур документини берген органның адын олгаш кодун, хамааты байдалын, эртемин, ол ажылының азы албанының черин, ээлеп урар албан-дужаалын (кол ажылдап турар ери азы албан хаап турар чери чокта - кылып урар ажылын) айтыр. Бир эвес кандидат епутат бооп турар болгаш бодунуң бүрүн ргелерин доктаамал эвес үндезинге ботандырып турар болза, билдириишкининге л дугайында медээни база чогуур төлээекчи органның адын айтыр.

Кандидат бадылаашкын хүнүнге чедир ир чылдан эвээш эвес хуусаадан эрте хоойуда көрдүнген чурум езугаар бүрүткеткен аңгыстан хөй эвес политиктиг партияда азы ске бир хөй-ниити каттыжыышкынында ирип турарын билдириишкининге айтыр ргелиг болгаш ол политиктиг партияда азы өй-ниити каттыжыышкынында эрге-байдаын бадыткап турар документини политикиг партияның, хөй-ниити каттыжыышкыының доктаамал ажылдап турар бүрүн ргелиг удуртур органының албан-езузуиле шынзытканы-биле кады дыңнадыгга олгаш билдириишкининге кожар.

Кандидат билдириишкини-биле кады пасортунуң азы хамаатының паспортун солуп урар документиниң хоолгазын, а ол ышкаш билдириишкининде айытканы эртеминиң, кол ажылдап азы албан хаап турар черииң дугайын, ээлеп турары албан-дужаалының (кылып турар ажылының) дугайында, а ол ышкаш кандидат депутат бооп турарының дугайын бадыткап турар документилериниң хоолгаларын киирер.

4. Кандидатта судтадып чорааны ап кагдынмаан болгаш үзе олурбаан таварылгада бо чүүлдүң 3-кү кезээ-биле көрдүнген билдириишкининге айтыр.

5. Бо чүүлдүң 3-кү кезээнде айыттынган билдириишкин-биле кады чогуур соңгулда комиссиязынга кандидаттың орулгаларының хемчээлиниң болгаш оларның үнер дөстериниң дугайында, а ол ышкаш кандидаттың өнчүзүнде эт-хөреңгизиниң (ооң иштинде кады ажыглалда өнчү) дугайында, банкыда акша салыышкыннарының, үнелиг саазыннарының дугайында медээлерни федералдыг хоойлужудулга-биле көрдүнген чурум езугаар киирер.

6. Инвалид болуп турар кижилер кандидат кылдыр депшиттирген, ооң иштинде кандидаттар даңзының составынга база ооң-биле холбаштыр чогуур соңгулда округунуң талазы-биле депшиттиреринге чөпшээрел бээриниң дугайында боду билдириишкин бижиир, хол үжүүнүң хуудузун шынзыдар, хоойлу-биле көрдүнген өске-даа документилерни долдурар азы шынзыдар аргазы чок кижилер, нотариат талазы-биле шынзылгалыг өске кижилерниң дузазын ажыглаар эргелиг.

7. Бо чүүлдүң 3 база 5 кезектеринде айыттынган документилерни кандидат боду дужаар ужурлуг. Бо чүүлдүң 3 база 5 кезектеринде айыттынган документилерни кандидаттың дилээ-биле өске кижилер дужаап болур таварылгалар: бир эвес кандидат аарыг болза, азы каразыттырганнар болгаш буруудаттырганнар чыдар черлерде хоругдалда болза (ынчан кандидаттың билдириишкинде холунуң үжүүнүң шынныын нотариат езугаар, чок болза кандидаттың эмнедип турары стационарлыг эмнелге-профилактика албан черииң чагыргазы, каразыттырып азы буруудаттырып турар кижилер турар черлерде албан черииң администрациязы-биле бадыткаан), федералдыг хоойлу-биле доктааткан өске-даа таварылгаларда.

8. Бир эвес девискээр соңгулда комиссиязы кандидаттың бодун боду депшидип турар үеде тургустунмаан болза, бодун боду депшидип турарының дугайында медээни, а ол ышкаш бо чүүлдүң 3 база 5 кезектеринде айыттынган документилерни, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче киирер, девискээр соңгулда комиссиязын тургускан соонда кирген документилерни олче дамчыдыптар.

9. Кандидаттың бо чүүлдүң 3 кезээнде айыткан билдириишкинин, а ол ышкаш бо чүүлдүң 3 база 5 кезектеринде айыттынган өске-даа документилерин киирип берген соңгулда комиссиязы кандидатка (бо чүүлдүң 6 кезээ-биле доктааткан таварылгада өске-даа кижиге) ол документилерни алганының дугайында бижимел бадыткалын бээр хүлээлгелиг. Айыттынган документилерни киргенииң болгаш хүлээп алганының соон дарый бадыткалды дораан бээр.

10. Девискээр соңгулда комиссиязы кандидаттар дугайында, оларның депшиттирип турар үезинде киирген медээлерин соңгукчуларга медээ кылдыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктааткаңы хемчээлге дыңнадып чедирер.

11. Девискээр соңгулда комиссиязы кандидаттарның киирген медээлериниң шынга дүүшпезиниң талазы-биле илереттинген фактыларны массалыг информация чепсектеринге дамчыдар.

33 чүүл. **Кандидаттарны соңгулда каттыжыышкынының чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле депшидери**

1. Кандидаттарны соңгулда каттыжыышкынының чаңгыс мандаттыг сонгулда округтарының талазы-биле депшидерин даңзыбиле боттандырар. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда каттыжыышкыны чаңгыс кандидатты депшидер эргелиг.

2. Кандидаттарны соңгулда каттыжыышкынының чаңгыс мандаттыг сонгулда округтарының талазы-биле депшидерин соңгулдаларны эрттиреринии дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан соонда чорудар. Бир эвес соңгулдалар

бадыткаан болур.

2. Бо чүүлдүң 1-ги кезээнде айыттынган кандидаттар даңзызы-биле кады хары угда соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи дараазында документилерни киирер:

1) чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле кандидаттарның республика даңзызын, кандидаттар даңзызын депшидериниң дугайында соңгулда каттыжыышкынының шуулганының (конференцияның, ниити хуралдың) шиитпирин, ону протоколбиле (протоколдан ушта бижилге) долдурган болгаш дараазында чүүлдерни айыткан турар: политиктиг партияның съездизинге, ооң регионалдыг салбырының конференциязынга киришкен, бүрүткеттирген делегаттарның, чок болза политиктиг партияның девискээр салбырының ниити хуралының киржикчилериниң санын; кандидатты депшидериниң дугайында шиитпирни хүлээп алырынга эргежок чугула политиктиг партияның съездизинге азы ооң регионалдыг салбырының конференциязынга киришкен делегаттарның, чок болза политиктиг партияның девискээр салбырының ниити хуралының киржикчилериниң санын; кандидаттарның республика даңзызынче киирген кандидаттарны депшидериниң дугайында шиитпирни болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарын езугаар даңзы-биле кандидаттар депшидериниң дугайында шиитпирни; соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзин томуйлаар дугайында шиитпирни, ооң иштинде саң-хөө айтырыгларының талазыбиле соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзин; шиитпирлерни хүлээп алган ай, хүнү, чылы.

2) регионалдыг салбырның депшидип турар кандидаттарын чөпшээрежириниң дугайында политиктиг партияның удуртукчу органының документизин (бир эвес ол политиктиг партияның уставы-биле көрдүнген болза);

3) бо кезектиң 1 пунктузунда айыткан соңгулда каттыжыышкынының съездизиниң (конференцияның, ниити хуралдың) шиитпири-биле томуйлаттырган соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлериниң даңзызын, бо Хоойлунуң 30-ги чүүлүнүң 4-кү кезээнде чыскаап бижээн медээлерни айытканы-биле;

4) хөй-ниити каттыжыышкыннарын бүрүткээр талазы-биле хүлээлгелерни боттандырарынга төлээлеттирген күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының бергени соңгулда каттыжыышкынының күрүне бүрүткелиниң дугайында документиниң нотариат езугаар шынзыткан хоолгазын, а бир эвес соңгулда каттыжыышкыны юридиктиг эргелиг чер болбайн турар болза, ону тургузарының дугайында шиитпирин;

5) политиктиг партияның, ооң регионалдыг салбырының доктаамал ажылдап турар удуртукчу органының албан-езузубиле шынзыдып кааны чогуур кандидаттар даңзызынче киирген болгаш ол политиктиг партияның кежигүннери болуп турар хамаатыларның даңзызын;

6) соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзиниң кандидат бүрүзүнүң паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документизиниң шынзыткан хоолгазын.

3. Соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда каттыжыышкынының депшиткени кандидаттарның республика даңзызы-биле болгаш бо чүүлдүң 1 болгаш 2 кезектеринде айыттынган документилери-биле кады хары угда Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче соңгулда каттыжыышкынының саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзиниң нотариус езугаар шынзыдып каан шынзылгазының хоолгазын киирер.

4. Бо чүүлдүң 1 болгаш 2-ги кезектеринде айыттынган документилер-биле кады хары угда соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче дараазында документилерни киирер:

1) кандидаттар аразындан кижи бүрүзүнге хамаарыштыр - кандидаттың хамаарышкан чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле депшиттирериниң чөпшээрежириниң дугайында бижимел хевирге (бо Хоойлуга 2-ги капсырылга езугаар), чок болза республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле кандидаттарның республика даңзызының составынга, бир эвес соңгуттуруп алыр болза, Дээди Хуралдың депутадының эрге-байдалы-биле дүүшпес ажыл-чорудулгазын соксадырын чөпшээрежип хүлээнип ап турар билдириишкинин (бо Хоойлуга 3-кү капсырылга езугаар) киирер. Ол билдириишкинге кандидаттың дугайында бо Хоойлунуң 32-ги чүүлүнүң 3 болгаш 4 кезектери-биле тодарадып турар медээлерни айтыр. Кандидат депшиттирериниң чөпшээрежириниң дугайында бодунуң билдириишкинингe политиктиг партияга, азы болза хоойлу-биле доктааткан чурум езугаар бадылаашкын болур хүнге чедир бир чылдан орай эвесте бүрүткеткен чаңгыстан хөй эвес өске хөй-ниити каттыжыышкынынга бодунуң хамаарылгазын, болгаш ол политиктиг партияда, ол хөй-ниити каттыжыышкынында бодунуң эрге-байдалын, айыткан медээлерни бадыткап турар болгаш хамаарышкан политиктиг партияның, өске хөй-ниити каттыжыышкынының доктаамал ажылдап турар удуртукчу органының, азы болза ол политиктиг партияның, өске хөй-ниити каттыжыышкынының уставы-биле төлээлеттирген, политиктиг партияның, өске хөй-ниити каттыжыышкынының структурлуг кезээниң доктаамал ажылдап турар удуртукчу органының албан-езузу-биле шынзыткан документизин кииргенде, айтыр;

2) кандидаттарның республика даңзызынче кииртинген кандидаттарга хамаарыштыр - кандидаттың орулгаларының хемчээлиниң болгаш кирип турар дөстериниң дугайында, кандидатка өнчү эргезинге хамааржып турар эт-хөреңгизиниң дугайында (ооң иштинде кады ажыглап турар), банкыларда акша салыышкыннарының дугайында, үнелиг саазыннарының дугайында медээлерни бо Хоойлунуң 32-ги чүүлүнүң 5-ки кезээнге дүүштүр киирер.

5. Соңгулда каттыжыышкынының депшиткен кандидады чүгле чаңгыс кандидаттарның республика даңзызының составынче кирген турар болгаш чүгле чаңгыс чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле депшиттирген боол болур.

6. Кандидаттарның республика даңзызын болгаш аңаа кошкан документилерни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы даңзыже киирген кандидат бүрүзүнге хамаарыштыр соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзиниң шынзытканы дараазында документилер-биле кады хүлээп алыр: дооскан эртеминиң дугайында, ажылдап турар азы албан хаап турар черинiң, эзлеп турар эрге-дужаалының (кылып турар чүүлүнүң), а ол ышкаш кандидат депутат болуп турарының дугайында медээлерни, кандидат бүрүзүнүң депшиттирериниң чөпшээрежириниң дугайында билдириишкининде айытканын бадыткап турар документилерни.

7. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы документилер хүлээп алган хүнден эгелээш, үш хонук дургузунда киирген документилерни сайгарып көөр, соңгулда каттыжыышкынының бо чүүлдүң 1-ги кезээнде айыттынган, кандидаттар даңзызын депшиткени-биле холбаштыр дужааган документилерни шынзыдар болгаш соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзинге кандидаттар даңзызының шынзыткан хоолгазын бээр азы кандидаттар даңзызын шынзыдарындан ойталаар дугайында чылдагаанныг шиитпирни, ону хүлээп алган үеден эгелээш, бир хонук дургузунда бээр.

8. Кандидаттар даңзызын шынзыдарындан ойталаарынга бо чүүлде айыткан документилерниң чогу, "Политиктиг партиялар дугайында" Федералдыг хоойлунуң, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң, бо Хоойлунуң көрдүнген кандидаттар даңзызын депшидериниң негелделерин сагываавы үндезин болур.

Соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзиниң кандидаттың паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документизин шынзыдып каан хоолгазының чок болуру дээрге, чогуур кандидатты чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазыбиле кандидаттар даңзызындан болгаш кандидаттарның республика даңзызындан Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының, ону шынзыдарынга чедир үндүреринге чылдагаан болур.

9. Кандидаттарның республика даңзызын, чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга хамаарыштыр кандидаттарның даңзызын, шынзыдарындан ойталаанын судка хомудап болур.

10. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга хамаарыштыр кандидаттарның даңзызын шынзыдарының дугайында шиитпирни хүлээп алган үеден эгелээш, бир хонук дургузунда шынзыткан даңзызын хоолгаларыйында шиитпирни (даңзыдан шынзыдып каан ушта бижилгени) чогуур девискээр соңгулда комиссияларынче чорудар.

11. Кандидаттарның республика даңзызын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче киирген соонда, кандидаттарның ында составынче болгаш турар туружунуң чурумга кандидаттарның үнгени-биле (ооң иштинде үндүрткени-биле) болдунган өскерилгелерден аңгыда, өскерилгелер киирген туруп болбас.

12. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга хамаарыштыр кандидаттарның шынзыдып бадыткаан даңзызынче кире берген кандидат чогуур девискээр соңгулда комиссиязынче чаңгыс мандаттыг соңгулда округун езугаар депшидеринге чөпшээрежип турарының дугайында бо Хоойлуга 2 капсырылга езугаар бижимел хевирге билдириишкинин киирбишаан, бир эвес соңгуттуруп алыр болза, Дээди Хуралдың депутадының эрге-байдалы-биле дүүшпес ажылчорудулгазын соксадырын чөпшээрежип турарын хүлээлгелери-биле, бо Хоойлунуң 32 чүүлүнүң 3 кезээниң бирги абзазында болгаш 4 кезээнде айыттынган бодунуң дугайында өске-даа медээлерни киирер.

13. Билдириишкини-биле болгаш бо чүүлдүң 11-ги кезээнде айыттынган өске-даа документилери-биле кады кандидат девискээр соңгулда комиссиязынче дараазында документилерни киирер:

1) паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документиниң хоолгазын;

2) дооскан эртеминиң, ажылдап турар азы албан хаап турар черинiң, эзлеп турар албан-дужаалының дугайында, а ол ышкаш кандидат депутат болуп турарының дугайында медээлерни бадыткап турар документилерниң хоолгаларын;

3) бодунуң орулгаларының хемчээлиниң дугайында болгаш ооң кирип турар дөстериниң база ооң өнчү эргезинге хамааржыр эт-хөренгизиниң дугайында (ооң иштинде кады өнчүзү) банкыларда салыышкынарының дугайында, үнелиг саазыннарының дугайында медээлерни бо Хоойлунуң 32 чүүлүнүң 5 кезээ-биле дүүштүр киирер.

14. Бо чүүлде көрдүнген документилерни чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга хамаарыштыр соңгулда каттыжыышкынының депшиткен кандидады девискээр соңгулда комиссиязынче боду хууда дужаар хүлээлгелиг. Айыттынган документилерни, бир эвес кандидат аарып турар, буруудаттырып база каразыттырып турар кижилерниң таңныыл адааңда турар черлеринде турар таварылгаларда (ынчан бижимел хевир-биле бижээн билдириишкинде кандидаттың холунуң үжүүн кандидаттың эмнедип турары стационарлыг эмнелге-профилактика албан черинiң чагыргазы азы буруудаттырып болгаш каразыттырып турары-биле таңныыл адааңда турар албан черинiң чагыргазы азы нотариат езугаар шынзыттынган турар ужурлуг) ооң дилээбиле, федералдыг хоойлу-биле көрдүнген өске-даа таварылгаларда өске кижилер дужаап болур.

15. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле хамаарыштыр соңгулда каттыжыышкынының кандидат депшиткени соңгулда комиссиязы (өске-даа кижи) бо чүүлдүң 11 болгаш 12 кезектеринде көрдүнген документилерни киирер, ол кандидатка (бо чүүлдүң 13 кезээ-биле доктааткан таварылгада, өске кижиге) ол документилерни алганының бижимел бадыткалын бээр хүлээлгелиг. Бижимел бадыткалды айыткан документилерни кииргенiниң болгаш документилерни хүлээп алган соонда, доп-дораан бээр.

36 чүүл. **Кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзыларын депшидерин деткииринiң (хандырарының) хевирлери**

Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшидерин соңгукчулар, бо Хоойлунуң 42-ги чүүлүнүң 3 болгаш 4-кү кезектеринде көрдүнген таварылгалардан аңгыда, хол үжүү чыыр хуудустарже боттарының хол үжүктерин салыр арга-биле деткээн турар ужурлуг.

37 чүүл. **Бодун боду депшидер чурум езугаар депшиттирип турар кандидатты деткииринге хол үжүүн чыыры**

1. Бодун боду депшидер чурум езугаар депшиттирип турар кандидатты деткииринге хол үжүүн чыырын хол үжүү чыырының хуудустарын кылдыртканы дээш төлевирни чоруткан хүнден эгелээр.

2. Кандидатты бүрүткээринге херек ужурлуг хол үжүктериниң саны чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң девискээринде киир бижиткен соңгукчуларның санындан ийи хуузу болур.

3. Хол үжүүн чүгле кандидаттың депшиткен соңгулда округунга идепкейлиг соңгулда эргелиг соңгукчуларның ортузунга чыыр. Хол үжүүн чыырынга күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының, өнчү хевиринден хамаарылга чокка организацияларның башкарылга органнарының, албан черлериниң, соңгулда комиссияларының бадыла гелиг кежигүннериниң киржилге ышкаш хол үжүүн чыып турар үеде чуларны хол үжүүн салырынче алба болгаш хол үжүүн бээри дээш хээлилээр чорукту болдурбас. Аж өөренип турар черлерге, шалың ак пенсия акшазын, пособиелер, стипен үлеп турар черлерге, өске-даа с төлевирлер чорудар черлерге, а ол эки салдарлыг дуза көргүзүп турар үжүүн чыыры хоруглуг.

4. Соңгукчуларның холунуң үжүү эрге Тыва Республиканың девискээ чурттап турар Россия Федерациязы хар четкен, харыысалга онаап бол маатызынга хамааржыр. Кандидат с чуларның хол үжүүн чыып турар кижи хол үжүүн чыырының дугайында ке чарар эргелиг. Ол ажылдың төлевири кандидаттың соңгулда фондузундан т

Кандидат соңгукчуларның хол үжүү чыырын боттандырып турар кижиле даңзызын Тыва Республиканың Соң комиссиязының тургускан хевири-би гузар хүлээлгелиг. Даңзыга соңгукчула хол үжүүн чыып турар кижи бүрү дугайында медээлерни айтыр: фамили адын болгаш адазының адын, төрүттүн хүнүн, чурттап турар адрезин, паспор азы хамаатының паспортун солуп т документизиниң сериязын, дугаарын бо тывыскан ай, хүнүн, ону берген орга адын азы кодун, а ол ышкаш соңгукчула хол үжүүн чыып турар кижиниң хол үжүүн салдырар. Соңгукчуларның хол чыып турар кижилерниң дугайында ме лерни болгаш ол кижилерниң салга үжүүн нотариат езугаар шынзыдар. Ай даңзыны холл үжүүнүң хуудустары кады округ соңгулда комиссиязынче ки

5. Хол үжүү чыыр хуудустарны бо луга 5-ки капсырылга езугаар бел хевир-биле кандидаттың чогуур соң фондузунуң акшазындан төлеп, бел кылыр.

6. Кандидатты депшидерин дет биле хол үжүү салган хуудуска кандид фамилиязын, адын, адазының адын, т түнген чылын, айын, хүнүн, ажылда албан хаап турар черин, эзлеп турар а дужаалын (ажылдап азы албан хаап т кол чери чок таварылгада - кылып т ажыл-херээниң хевирин), чурттап т черин болгаш ооң депшиттирип турары гулда округунуң дугаарын айтыр. Бир кандидатта, ооң шиитпирген хуусаа кагдынмаан база үзе олурбаан таварыл хол үжүүнүң хуудузунга кандидаттың ш тиргенiниң дугайында медээни киирер үжүүнүң хуудузунга ол ышкаш кандид политиктиг партияга азы өске хөй-н каттыжыышкынынга хамаарылгазын гайында медээлерни, бир эвес бо Хоойл 32-ги чүүлүнүң 3-кү пунктузунга дүүшт дыладырынга чөпшээрелин берип тур ның дугайында билдириишкининде айт рары хөй-ниити каттыжыышкынынга ха рылгазын болгаш ол хөй-ниити каттыж кынында ооң эрге-байдалының дугайы айтыр.

38 чүүл. **Соңгулда каттыжыышкы ның депшиткени кандидаттарны, ка даттарның республика даңзызын киириниге хол үжүүн чыыры**

1. Бир эвес чаңгыс мандаттыг соң округунга хамаарыштыр кандидаттар шидип турар соңгулда каттыжыышкын кандидатты деткиири-биле ол-ла соң округунуң соңгукчуларының холунуң ү чыып турар болза, ынчан кандидат бүр деткииринге чыыр хол үжүүнүң саны чо чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда бижиттинген соңгукчуларның ниити сан ийи хуузу болур хол үжүүн чыгган т ужурлуг.

2. Бир эвес кандидаттарның респуб даңзызын депшиткен соңгулда каттыж кыны ону деткиири-биле соңгукчуларны үжүүн чыып турар болза, ынчан ол ка даттарның республика даңзызын деткии биле соңгукчулардан чыыр хол үжүктери саны Тыва Республиканың девискээр киир бижиткен соңгукчуларның ни санының ийи хуузу болур ужурлуг.

3. Кандидаттарның республика даңзы деткииринге хол үжүүн чыырын соңгулда тыжыышкыны хол үжүү чыырының хуу тарын кылдыртканы дээш төлевирни чо кан хүнден эгелээр. Чаңгыс мандаттыг гулда округунуң талазы-биле соңгу каттыжыышкынының депшидип т кандидадын деткиири-биле хол үжүү чы хол үжүүнүң хуудустарын кылдырткан дээш төлевирни чоруткан хүнүнден эгелээ

4. Хол үжүүн чүгле кандидатты, канди тарның республика даңзызын депшит соңгулда округунга идепкейлиг соңгу

эргелиг соңгукчуларның аразынга чорудар. Хол үжүүн чыырынга күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының, өнчү хевиринден хамаарылга чок организацияларның башкарылга органнарының, албан черлериниң, соңгулда комиссияларының бадылаар эргелиг кежигүннери киржирин база хол үжүүн чыып турар үеде соңгукчуларны хол үжүүн салырынче албаадаар, хол үжүүн салдыртыры-биле хээлиләэр чоруктарны болдурбас. Ажылдаар черлерге, өөредилге черлеринге, күш-ажыл төлевири, пенсия акшазы, пособиелер, стипендиялар болгаш өске-даа социал төлевирлер үлеп турган база ол ышкаш эки сеткилдиг дуза чедирилгезиниң үезинде хол үжүүн чыыры хоруглуг.

5. Соңгукчуларның холунуң үжүүн чыыр эрге Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар Россия Федерациязының хол үжүү чыыр үеде 18 хар назы четкен болгаш судтуң санааны-биле бот-башкарныл шыдаар хамаатызынга хамааржыр. Соңгулда каттыжыышкыны соңгукчуларның хол үжүүн чыып турар кижи-биле хол үжүүн чыырының дугайында керээни чарар эргелиг. Ол ажылдың төлевирин чүгле соңгулда каттыжыышкынының соңгулда фондузундан төлээр.

Соңгулда каттыжыышкыны соңгукчуларның хол үжүүн чыырын боттандырып турар кижилерниң Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктааткан чуруму езугаар даңзызын тургузар. Ол даңзыга соңгукчуларның хол үжүүн чыып турар кижи бүрүзүнүң дугайында медээни киирер: соңгукчуларның хол үжүү чыып турар кижиниң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын, айын, хүнүн, ажылдап азы албан-хаап турар черин, эзлеп турар албан-дужаалын, чурттап турар черин болгаш паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документизиниң сериязын, дугаарын, тывыскан ай, хүнүн база ону тывыскан органның адын азы кодун, ол ышкаш хол үжүү чыып турар кижиниң холунуң үжүүн салыр. Соңгукчуларның хол үжүүн чыырын боттандырып турар кижилер дугайында медээлерни болгаш оларның салган хол үжүүн айыткан даңзыга нотариат езугаар шынзыдар. Ол даңзыны хол үжүү чыгган хуудустар-биле кады чогуур соңгулда комиссиязынче дужаап киирер.

6. Хол үжүү чыыр хуудустарны федералдыг хоойлу-биле көрдүнген хевир-биле болгаш чурум езугаар белеткеп кылыр болгаш долдурар.

7. Кандидаттарның республика даңзызын депшидерин деткиири-биле хол үжүүн чыып турда хол үжүү чыыр хуудус бүрүзүнге фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын, кол ажылдап азы албан-хаап турар черин, эзлеп турар албан-дужаалын, Россия Федерациязының субъектизин, районун, хоорайын, кандидаттарның республика даңзызының ниити республика кезээнче киирген кандидаттарның, а ол ышкаш кандидаттарның республика даңзызының кандидаттарының чогуур девискээр бөлүүнче киирген кандидаттарның чурттап турар черииң аайы-биле өске-даа чурттакчылыг суурнуң адын айтыр.

Бир эвес хол үжүүн чыырын чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда каттыжыышкынының депшиткен кандидадын деткиири дээш чорудуп турар болза, хол үжүүнүң хуудузунга бо кезектиң бирги абзазында айытканы кандидаттың дугайында медээлерден аңгыда, ол кандидатты кайы соңгулда каттыжыышкыны депшиитккенииң дугайында медээни киирер.

39 чүүл. **Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын деткиирингe соңгукчуларның хол үжүүн чыырының болгаш хол үжүү чыыр хуудустарны долдурарының чуруму**

1. Соңгукчу хол үжүүнүң хуудузунга бодунуң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын (бадылаашкын хүнүнде 18 харлапканда - төрүттүнген хүнүн болгаш айын немей), чурттап турар черииң адрезин, паспортунуң азы ону солуп турар документизиниң сериязын болгаш дугаарын, ону тывыскан чылын, айын, хүнүн, а ол ышкаш хол үжүү салган хүнүн, айын, чылын айтыр. Хол үжүүнүң хуудузунда бодунуң холунуң үжүүн салган болгаш ону бижээн ай, хүнүн киирген соңгукчунуң дугайында медээни соңгукчунуң дилээ-биле кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын деткиири-биле хол үжүү чыып чоруур кижи киирип каап болур. Айыткан сан-медээлерни чүгле хол-биле бижиир, карандаш-биле бижиирин өөпшээревес. Соңгукчу хол үжүүн салырын болгаш ай, хүнүн бижиирин боду кылыр.

Соңгукчу янзы-бүрү кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын деткиири-биле холунуң үжүүн салып болур, ынчалза-даа ол-ла кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын деткиири-биле чүгле чаңгыс катап болур.

2. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын деткиири-биле соңгукчуларның холунуң үжүүн чыып тура, хол үжүү чыыр хуудустуң бетии талазын болгаш артын база долдуруп болур. Ынчаарга хуудустуң артыы талазы хол үжүүн чыскаап, чаңгыс аай дугаарлаан мурнуу талазының уланчызы болур, а шынзыдылга бижиктерин хол үжүүн салыр хуудустуң артыы талазынга, сөөлгү соңгукчунуң хол үжүүнүң соонда салыр.

3. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга депшиткен кандидатты деткиири-биле соңгукчуларның хол үжүүн чыып турда, холл үжүүнүң хуудузунга хол үжүүн чыып турган кижи бодунуң холунуң үжүү-биле фамилиязын, адын, адазының адын, чурттап турар черииң адрезин, паспортунуң азы ону солуп турар документизиниң сериязын болгаш дугаарын, ону тывысканының чылын, айын, хүнүн, ол органның адын азы кодун айытпышаан, ат салып, ат салганының чылын, айын, хүнүн холу-биле бижип айтып шынзыдар.

4. Кандидаттарның республика даңзызын деткиири-биле хол үжүүн чыып турган кижи, хуудуска бодунуң холунуң үжүү-биле фамилиязын, адын, адазының адын, чурттап турар черииң адрезин, паспортунуң азы ону солуп турар документизиниң сериязын болгаш дугаарын, ону тывысканының чылын, айын, хүнүн, ону тывыскан органның адын азы кодун айытпышаан, адын салып, ат салганының чылын, айын, хүнүн холу-биле бижип айтып шынзыдар.

5. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын деткиири-биле соңгукчуларның хол үжүүн чыыры доозулган соонда, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлери соңгукчуларның чыгдынган хол үжүүнүң ниити түңүн санаар. Санаашкынның түңнелдери-биле соңгукчуларның хол үжүүн чырганының түңнелдериниң дугайында протоколду соңгулдалар организастап турар Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының тургускан хевири-биле ийи экземплярга тургузар болгаш экземпляр бүрүзүнге кандидат болгаш соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи аттарын салыр.

6. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче киирип турары кандидаттарның республика даңзызын депшидерин деткиири-биле чыгдынган хол үжүүнүң хуудустары оларның хыналдазын чорударынга эптиг болуру-биле папка хевирлиг кылдыр дугаарлаттынган болгаш көктеттинген турар ужурлуг. Хол үжүүнүң хуудустары-биле кады комиссияже хол үжүүн чырганының түңнелдериниң дугайында протоколду саазынга, ийи экземплярлыг кылдыр болгаш машинага номчуур хевирге киирер. Кандидат, соңгулда каттыжыышкыны соңгукчуларның хол үжүүн чыырын боттандырып турган кижилерниң даңзызын тургузар болгаш комиссияже киирер, соңгукчуларның хол үжүүн чырган кижилерниң дугайында медээлерни база ол кижилерниң ат салганын нотариат езугаар шынзыдар, а ол ышкаш айыттынган кижилерниң даңзызын машинага номчуур хевирбиле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының тургускан чуруму езугаар киирер.

40 чүүл. **Кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээри-биле соңгулда документилерин киирери**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарыштыр депшиткен кандидатты бүрүткээри-биле кандидат азы соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи бадылаашкын хүнүнге чедир 45 хонуктан орайтатпайн, тус черниң шагы-биле 18 шакка чедир чогуур девискээр соңгулда комиссиязынче кандидатты депшидерин деткиири-биле чыгдынган соңгукчуларның хол үжүү-биле хол үжүүнүң хуудустарын болгаш соңгукчуларның хол үжүүн чырганының түңнелдериниң дугайында протоколду, азы бо хоойлунуң 42 чүүлүнүң 3 азы 4 кезээнде айыткан политиктиг партияның шиитпирин, азы болза ындыг политиктиг партияның регионалдыг салбырының шиитпирин (бир эвес ол политиктиг партияның уставы-биле көрдүнген болза), а ол ышкаш кандидаттар дугайында бо хоойлунуң 35 чүүлүнүң 1 болгаш 3 кезектери-биле дүүштүр мурнундала киирген медээлерде өскерилгелер бар дугайында медээлерни киирер (бир эвес айыткан медээлерни киирген болза).

2. Кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээри-биле соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи бадылаашкын хүнүнге чедир 45 хонуктан орай эвесте, тус черниң шагы-биле 18 шакка чедир кандидаттарның республика даңзызын депшидерин деткиири-биле чыгдынган соңгукчуларның хол үжүүнүң хуудустарын болгаш соңгукчуларның хол үжүүн чырганының түңнелдериниң дугайында протоколду (бир эвес кандидаттарның республика даңзызын депшидерин деткиирингe соңгукчуларның хол үжүү чыырын боттандырган болза), азы болза бо хоойлунуң 42 чүүлүнүң 3 азы 4 кезээнде айыткан политиктиг партияның шиитпирин, азы ындыг политиктиг партияның регионалдыг салбырының шиитпирин (бир эвес ол политиктиг партияның уставы-биле көрдүнген болза), а ол ышкаш кандидаттарның республика даңзызында болган өскерилгелер дугайында (бир эвес ындыг өскерилгелерни киирген болза) база бо хоойлунуң 35 чүүлүнүң 1 болгаш 3 кезектери-биле дүүштүр мурнундала киирген кандидаттарның республика даңзызындан кандидат бүрүзүнүң дугайында өскерилгелерниң дугайында медээлерни Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязынче киирер (бир эвес айыткан медээлерни киирген болза).

3. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээри-биле киирип турар, кандидатты, кандидаттарның республика данзызын деткиири-биле чыгдынган соңгукчуларның хол үжүктериниң саны кандидатты, кандидаттарның республика данзызын бүрүткээринге эргежок чугула хол үжүүнүң санындан 10 хуудан ажыг болбас ужурлуг.

4. Соңгулда документилерин хүлээп алырда, девискээр соңгулда комиссиязы хол үжүү салган хуудустарлыг көктешки бүрүзүн соңгулда комиссиязының таңмазы-биле шынзыдар, киирген хол үжүү салган хуудустарның саны соңгукчуларның холунуң үжүүн чыырының дугайында протоколда айыттынган санга дүүшкенин хынаар, а ооң соонда хол үжүү салган хуудустарны хүлээп алганының дугайында бижимел бадыткалды, хүлээп алдынган хуудустарның болгаш айтып киирген хол үжүү салыр хуудустарның санын, оларны хүлээп алган чылын, айын, хүнүн болгаш шагын айытпышаан, кандидатка азы соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзинге бээр.

5. Чогуур соңгулда комиссиязы кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзиниң комиссияның турар өрээлинче киирерин кызыгаарлаар азы айыткан кижилерге бүрүткел кылырынга эргежок чугула соңгулда документилерин хүлээп алырынга ойталаар эргези чок, бир эвес документилерни бо чүүлдүң 1 база 2 кезектеринде айыткан үе төнмээнде киирген болза).

41 чүүл. **Хол үжүү салыр хуудустарда медээлерниң, болгаш кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының киирген медээлериниң шынга дүгжүп турарын соңгулда комиссияларының хынаары**

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң колкол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо хоойлу-биле көрдүнген чурумунуң негелделерин, бүрүткел кылырынга бо хоойлу-биле доктааткан документилерни киирген соңгулда каттыжыышкыны бүрүзүнүң сагып турарын, айыткан документилерни киирген хүнден эгелээш 10 хонук иштинде хуусаада хынаар эргелиг. Бир эвес соңгулда каттыжыышкыны кандидаттарның республика даңзызын депшидерин деткиири-биле чырган соңгукчуларның хол үжүктери биле хол үжүүнүң хуудустарын киирген болза, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы соңгукчуларның хол үжүүн чыырының, хол үжүүнүң хуудустарын долдурарының чурумун сагаанын, соңгукчулар дугайында медээлерниң болгаш ол хол үжүүнүң хуудустарында киирген соңгукчуларның хол үжүүнүң ылап шынныын хынаар. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының берген допчу намдарлыг болгаш өске-даа медээлериниң ылап шынныын бо хоойлу-биле дүүштүр хынаар эргелиг.

2. Чогуур девискээр соңгулда комиссиязы чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле кандидатты депшидериниң чурумунуң "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң колкол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң, бо хоойлунуң негелделеринге дүгжүп турарын, кандидатты бүрүткээринге эргежок чугула бо хоойлу-биле тургускан документилерни киирген хүнден эгелээш, 10 хонук хуусаа дургузунда хынаар хүлээлгелиг. Бир эвес кандидат, соңгулда каттыжыышкыны кандидатты депшидерин деткиири-биле чырган соңгукчуларның хол үжүү биле хол үжүүнүң хуудустарын киирген болза, девискээр соңгулда комиссиязы соңгукчуларның хол үжүүн чыырының, хол үжүүнүң хуудустарын долдурарының чурумун сагаанын, соңгукчулар дугайында медээлерниң болгаш ол хол үжүүнүң хуудустарында киирген соңгукчуларның хол үжүүнүң ылап шынныын хынаар. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының берген допчу намдарлыг болгаш өске-даа медээлериниң ылап шынныын бо хоойлу-биле дүүштүр хынаар эргелиг.

3. Чогуур соңгулда комиссиязы кандидаттар дугайында бо хоойлу-биле дүүштүр киирип турар медээлерниң ылап шынныын хынаар дугайында айтырыгны, хыналда түңнелдериниң дугайында чогуур бижик киирген соңгулда комиссиязынга 10 хонук дургузунда, а бо хоойлунуң 32 чүүлүнүң 5 кезээ-биле болгаш 35 чүүлүнүң 4 кезээниң 2 пунктузу-биле дүүштүр киирер медээлерге хамаарыштыр 20 хонук дургузунда харыызын бээр хүлээлгелиг, чогуур органнарже чорудуп болур. Бир эвес айыткан бижик бадылаашкын хүнүнге чедир 10 болгаш оон эвээш хонук дургузунда кирген болза, чогуур органнар хыналда түңнелдериниң дугайында медээни ындыг бижик чоруткан соңгулда комиссиязының доктааткан хуусаазында бээр хүлээлгелиг.

4. Чогуур соңгулда комиссиязы хол үжүү чыырының, хол үжүүнүң хуудустарын долдурарының чурумун сагып турарын, хол үжүүнүң хуудустарында соңгукчуларның болгаш соңгукчуларның холунуң үжүүнүң дугайында медээлерниң ылап шынныын хынаары-биле бодунуң шиитпири-биле соңгулда комиссиязының кежигүннеринден, соңгулда комиссиязының аппарат ажылдакчыларының аразындан, киириштирген специалистерден ажылчын бөлүктү тургузуп ап болур. Ындыг хыналдага адааңда турар соңгулда комиссиязының кежигүннерин, Россия Федерациязының иштики херектер органнарының, Россия Федерациязының юстиция албан черлериниң, шериг комиссариаттарының, а ол ышкаш Россия Федерациязының чурттакчы чонунуң учедун кылып турар тускайжыттынган албан черлериниң болгаш организацияларның специалистериниң аразындан эксперттерни киириштирип болур. Оларның үндүрген түңнелдери хол үжүүнүң хуудустарында кирген медээлерни шынга дүүшпес деп санаарының барымдаазы болур. Соңгукчулар дугайында хол үжүүнүң хуудустарында киртинген медээлерниң ылап шынныын тургузары-биле "Соңгулдалар" КАС-ты болгаш соңгукчуларның даңзыларын ажыглап болур.

5. Хыналда кылырынга соңгукчуларның кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринге эргежок чугула хол үжүүнүң бо хоойлу-биле доктааткан санындан 20 хуузундан эвээш эвезин база хол үжүүнүң хуудустарында боттарының холунуң үжүүн киирген соңгукчуларның дугайында медээлерни хамаарыштырар. Хыналдага кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшидерин деткиири-биле чыгдынган хол үжүүн дең санныг кылдыр шилип алыр. Кезектеп кылыр хыналдага хол үжүүнүң хуудустарын дужа-келбиже шилиир арга-биле кылыр. Шилилге кылырының чурумун хамаарышкан соңгулда комиссиязы тодарадыр.

6. Соңгукчуларның хол үжүүнүң хыналдазын чорудуп турда, ооң иштинде хынаары-биле шилип алган хол үжүүн, девискээр соңгулда комиссиязынга чогуур соңгулда округунуң талазы-биле депшиткен болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткедир кылдыр соңгукчуларның эргежок чугула санныг хол үжүүн киирген кайы-даа соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи азы бүзүреттирген кижизи олуржур эргелиг, а Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга - кандидаттарның республика даңзызын депшиткен болгаш бүрүткедири-биле соңгукчуларның эргежок чугула санныг хол үжүүн киирген кайы-даа соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи азы бүзүреттирген кижизи олуржур эргелиг. Хол үжүүнүң хуудустарының чогуур хыналдазын болгаш шилиишкинин чорудар үезиниң дугайында медээни чогуур девискээр соңгулда комиссиязынче соңгукчуларның бо хоойлу-биле доктааткан хол үжүүнүң санын киирген шупту кандидаттарга, чоғуур соңгулда комиссиязынче соңгукчуларның бо хоойлу-биле доктааткан хол үжүүнүң санын киирген шупту соңгулда каттыжыышкыннарының бүрүн эргелиг төлээлеринге дыңнадыр.

7. Хол үжүү салган хуудустарда бар хол үжүктерин база оларга хамаарышкан, ынчалза-даа кандидатты депшиткен эгелекчилер ону соңгулда комиссиязынга киирериниң бетинде уштуп (шыйып) каапканы, ат салган хуудустарда бар хол үжүүн база

оларга дүгжүр сан-медээлерниң, бир эвес олар ону тускай дугуржуп каан турган болза, хынавас болгаш учетка-даа албас.

8. Хол үжүү салган хуудустарда сан-медээниң болгаш хол үжүүнүң хуудустарында кирген медээлерниң ылап шыннын хынаанының түннелдери-биле соңгукчунуң холунуң үжүүн ылап шын азы ылап шын эвес азы күш чок деп санап болур.

9. Бир эвес хол үжүү салган хуудустарны болгаш хол үжүүнүң хуудустарында кирген медээлерни хынап турда, чаңгыс ол-ла кижиниң чаңгыс ол-ла кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын деткээн элээн каш хол үжүү илерээн таварылгада, ол соңгукчунуң чүгле чаңгыс хол үжүүн ылап шын деп, а артканнарын шын эвес азы күш чок деп санаар.

10. Күш чок деп санаар хол үжүү:

1) чогуур соңгулда участогунга идепкейлиг соңгулда эргези чок кижилерниң хол үжүү салган хуудустары;

2) хол үжүүнүң хуудузунда шынга дүүшпес медээлерни айыткан соңгукчуларның холунуң үжүүн. Бо таварылгада хол үжүүн Россия Федерациязының иштики херектер органнарының албан-езузу-биле берген шынзылгазы барда, чок болза бо чүүлдүң 4 кезээ-биле дүүштүр соңгукчуларның хол үжүүнүң ылап шыннын хынаар талазы-биле ажылга хаара туткан эксперттиң үндүрген түннели барда;

3) бо хоойлу-биле дүүштүр негеп турар кандыг-бир чүүлдү айытпаан азы соңгукчунуң хол үжүүн бодунуң холу-биле бижээн ай, хүнүн айытпаан соңгукчуларның хол үжүүн;

4) хол үжүүнүң хуудузунда медээлерни карандаш-биле бижээн соңгукчуларның хол үжүүн;

5) хол үжүүнүң хуудузунда медээлерни киириниң ай, хүнүнде эдилгелерлиг, бир эвес ол эдилгелерни соңгукчулар өжегерээн эскербээн болза, а ол ышкаш медээлеринде ай, хүнүн бодунуң холу-биле биживээн соңгукчуларның хол үжүүн;

6) соңгукчулар дугайында медээлерде боттарының холунуң үжүү-биле эдип тургаш киирген медээлерлиг, бир эвес ол эдилгелерни соңгукчулар азы хол үжүүнүң хуудустарын шынзыдып турган кижилер өжегерээн эскербейн барган болза, соңгукчуларның хол үжүүн;

7) хол үжүүнүң хуудузунда шупту хол үжүү, бир эвес хол үжүүнүң хуудузун хол үжүү чыып турган кижиниң база (азы) соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзиниң база (азы) кандидаттың бодунуң холу-биле бижээни азы ол хол үжүү шын эвес, чок болза хол үжүү чыып турган кижиниң дугайында медээлерде ол кижиниң, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзиниң, кандидаттың киирген ай, хүнүнде эдилгелер бар, оларны хол үжүү чыып турган кижи, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи, кандидат өжегерээн этпейн барган болза, бодунуң холунуң үжүү-биле шынзытпаан хол үжүүн;

8) хол үжүүнүң хуудустарын белеткеп кылырының төлевирин чорудар хүнге чедир хол үжүүнүң хуудузунче киирген соңгукчуларның холунуң үжүүн;

9) күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының, өнчүнүн бүгү хевирлериниң организацияларының башкарылга органнарының, албан черлериниң, соңгулда комиссияларының бадылаар эргелиг кежигүннериниң киржилгези-биле, чок болза кииртинген хол үжүүн чыып турда соңгукчуларны албадааны-биле, азы хол үжүүн салып бээри дээш хээлилгени-биле, азы ажылдаар черлерге, өөредилге черлеринге күш-ажыл төлевирин, пенсия акшаларын, пособиелерни болгаш стипендиялар төлеп турган черлерге, а ол ышкаш эки сеткил-биле дуза чедирилгезиниң үезинде чыгдынган хол үжүү;

10) хол үжүүнүң хуудузунда медээлерни хол үжүү салып турган соңгукчуларның болгаш хол үжүү чыып турган кижилерниң боттарының холу-биле биживээн, хол үжүүнүң хуудузунче бо чүүлдүң 4 кезээ-биле дүүштүр хол үжүүнүң шыннын хынаар талазы-биле ажылга киириштирген эксперттиң бижимел түннелинге үндезилеп кииртинген соңгукчуларның хол үжүү;

11) бо хоойлунуң 37 чүүлүнүң 6 кезээ база 38 чүүлүнүң 6 база 7 кезектери-биле көрдүнген негелделер сагыттынмайн белеткээн хол үжүүнүң хуудузунда шупту хол үжүү;

12) соңгукчуларның хол үжүү чыырын боттандырып турган кижи база (азы) соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи, база (азы) кандидат хол үжүүн шынзытканының соонда хол үжүүнүң хуудузунче киирген хол үжүүн күш чок деп санаар.

11. Бир кижиниң адындан өске кижиниң адынга долдурган хол үжүү шын эвес деп санаттынар. Айыткан хевир-биле долдурган хол үжүүн шын эвес деп санаарынга бо чүүлдүң 4 кезээ-биле дүүштүр хол үжүүнүң шыннын хынаары-биле ажылга киириштирген эксперттиң бижимел түннели барымдаа болур.

12. Хол үжүүнүң хуудузунда бо Хоойлунуң негелделеринге дүүшпес (дүүшпейн турар) кылдыр долдуртунган одуругну (долдуртунган одуругларны) илередип тыпкан таварылгада, чүгле бо чүүлдүң 10 кезээниң 7 база 11 пунктулары-биле көрдүнген таварылгалардан аңгыда, чүгле ол частырыг тывылган одуругда (одуругларда) хол үжүүн (хол үжүктерин) санавас.

13. Хол үжүүнүң хуудузун долдуруп тура, тускай сагындырыг кылгаш эткен эдилгелер болгаш чазалгалар хол үжүүн күш чок деп санаарынга барымдаа боол болбас, бир эвес бо чүүлдүң 9 - 11 кезектери-биле дүүштүр шын эвези болгаш (азы) күш чогу тодараттынмаан болза. Соңгукчунуң дугайында медээлерде, бир эвес ында кызыра бижээн сөстер болгаш ай, хүнү ол медээлерни чаңгыс аай уткалыг кылдыр шиңгээдип алырынга шаптык болбайн турар болза, ооң холунуң үжүүн күш чок деп санаарынга барымдаа болбас.

14. Кандидат, кандидаттарның республика даңзызы бүрүзүнге хамаарыштыр хол үжүүнүң хуудустарын хынаары төнген соонда түннел протоколду тургузар, аңаа чогуур соңгулда комиссиязының ажылчын бөлүүнүң бадылаар эргелиг, бүрүн эргелиг удуртукчузу адын салыр болгаш ону кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында азы бүрүткээринден ойталаар дугайында шиитпир хүлээп алыры-биле чогуур соңгулда комиссиязынче киирер. Түннел протоколга соңгукчуларның медеглел кылган, киирген болгаш хынаттынган хол үжүүнүң хуудустарының санын, а ол ышкаш шын эвес болгаш (азы) күш чок деп санаан, оларны ынчаар санаан чылдагаанын айытканы-биле, хол үжүктериниң санын айтыр. Түннел протоколду кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында азы бүрүткээринден ойталаар дугайында шиитпирге кожар. Айыткан комиссия шиитпир хүлээп алганының соонда хол үжүүнүң хуудустарын катап санаарын, чүгле суд чуруму-биле азы бо хоойлунуң 90 чүүлүнүң 6 кезээ-биле дүүштүр, болгаш хыналда кылыр хол үжүүнүң санынга чорудуп болур. Түннел протоколдуң хоолгазын кандидатка, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзинге чогуур соңгулда комиссиязының кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында айтырыгны көөр ужурлуг хуралынга чедир, ийи хонук бурунгаар киирер ужурлуг. Бир эвес кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринге шын хол үжүүнүң саны чедишпес, азы, бир эвес шын эвес база (азы) күш чок деп санаан хол үжүү хыналдага алган хол үжүүнүң ниити санындан 10 болгаш оон хөй хуу болур болза, кандидат, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи чогуур соңгулда комиссиязындан хыналда кылган ажылчын бөлүктүн удуртукчузунуң шынзыдып бадыткаан түннел протоколун хоолгазы-биле кады, хол үжүүнүң хуудустарының хынаар дээш тургускан ведомозунуң хоолгазын, папканың дугаарын болгаш хол үжүүнүң хуудузунда арынны айытканы-биле, а ол ышкаш хол үжүү шын эвес болгаш (азы) күш чок деп санаан хыналдага үндезилеп тургускан албан-езузунуң документилериниң хоолгазын алыр эргелиг.

42 чүүл. **Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээри**

1. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээрин чогуур соңгулда комиссиязы бо хоойлунуң 32 чүүлүнүң 3 база 5 кезектеринде айыттынган чогуур документилер, кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшидер дугайында медеглээри-биле чогуур соңгулда комиссиязынче киирген, бо хоойлу-биле көрдүнген өске-даа документилер барда, а ол ышкаш кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшидерин деткиири-биле чыгдынган соңгукчуларның холунуң үжүүнүң эргежок чугула саны барда, азы болза политиктиг партияның бо чүүлдүң 3 болгаш 4 пунктузунда айыттынган шиитпири барда боттандырар.

Чогуур соңгулда комиссиязы херек документилерни хүлээп алган хүнден эгелээш, 10 хонуктуң дургузунда кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң азы бүрүткээринден чылдагаанныг ойталаарының дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

Кандидаттар дугайында медээлерниң долу эвезин азы документилерни белеткээриниң талазы-биле федералдыг хоойлунуң, бо хоойлунуң негелделерин сагываанын илереткенде, чогуур соңгулда комиссиязы кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээр дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнге чедир үш хонуктан орайтатпайн, ол дугайында кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга дыңнадыр. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээр дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнге чедир бир хонуктан орайтатпайн, кандидат ооң дугайында медээлер кирип турар документилерже тодарадылгалар болгаш немелделер киирер эргелиг, а соңгулда каттыжыышкыны - ооң депшиткени кандидат (ооң депшиткени кандидаттар) дугайында медээлер кирип турар, ооң иштинде кандидаттарның республика даңзызының составында турар болгаш бо Хоойлунуң 32-ги чүүлүнүң 3 болгаш 5-ки кезектери-биле дүүштүр киирген документилерже, айыттынган документилерни хоойлунуң негелделери-биле дүүштүрер база оларны шын долдуруп кылыр сорулга-биле тодарадылгалар болгаш немелделер киирер эргелиг болур. Кандидат, соңгулда каттыжыышкыны киирген документини, бир эвес ону федералдыг хоойлунуң, бо хоойлунуң негелделерин хажыдып тургаш долдурганындыг таварылгада, солуур эргелиг болур.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда каттыжыышкынының депшиткени кандидатты бүрүткээрде, бүрүткээр дугайында девискээр соңгулда комиссиязының шиитпиринге кандидат соңгулда каттыжыышкынындан депшиттиргенин, а ол ышкаш ол соңгулда каттыжыышкынының адын айтыр. Кандидатты чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга болгаш кандидаттарның республика даңзызының составынга чаңгыс угда бүрүткеп турда, девискээр соңгулда комиссиязының шиитпиринге кандидат ол ышкаш кандидаттарның республика даңзызының составында база бүрүткеткен деп айтыр. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээр дугайында чогуур соңгулда комиссиязының шиитпиринге бүрүткээр ай, хүнүн айтыр.

3. Политиктиг партияның депшиткени кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының чоокку ооң мурнундагы соңгулдаларының албан-езузу-биле парлаан түннелдерин езугаар депутат мандаттарының хуваалдазынче кире берген кандидаттарның федералдыг даңзызын ("Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 82.1 чүүлү-биле дүүштүр депутат мандаттарын дамчыткан кандидаттарның федералдыг даңзызы) бүрүткээрин, а ол ышкаш ындыг политиктиг партияның девискээр салбырларының депшиткен кандидаттарын, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээрин (бир эвес ол политиктиг партияның уставында көрдүнген болза) соңгукчуларның хол үжүүн чыгбайн, албан-езузу-биле парлаарын кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринге эргежок чугула документилерни чогуур соңгулда комиссиязынче киириниң мурнунда болдурганда боттандырар. Ындыг кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээрин политиктиг партияның, ооң девискээр салбырының ол кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшидер дугайында шиитпиринге үндезилеп, федералдыг хоойлу-биле доктааткан чурум езугаар, бо хоойлунуң 40 чүүлүнүң 1 база 2 кезээ-биле дүүштүр доктааткан хуусааларында боттандырар. Айыткан шиитпирге үндезилеп соңгукчуларның хол үжүүн чыгбайн политиктиг партияның депшиткени кандидаттарның, кандидаттарның республика даңзызының, депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген кандидаттар даңзызын (Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 35 чүүлүнүң 17 пунктузу-биле көрдүнген, Россия Федерациязының субъектизиниң хоойлузубиле дүүштүр депутаттар мандаттарын дамчыдып берген кандидаттар даңзызынга) күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээлекчи) органнарының соңгулдалар эрттиреринге чарлаар дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан хүнде күштүг болуп турар Россия Федерациязының субъектилериниң үштүң биринден эвээш эвес, база ындыг политиктиг партияның (бир эвес ол политиктиг партияның уставы-биле көрдүнген болза) девискээр салбырының кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээрин боттандырар.

4. Политиктиг партияның депшиткени кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын, Дээди Хуралдың депутаттарының чоокку ооң мурнундагы соңгулда албан-езузу-биле парлаанының үнд депутат мандаттарының хуваалдазы берген кандидаттарның республи зын (бо хоойлунуң 78 чүүлү-биле депутат мандаттарын кандида республика даңзызынга дамчыдыр бүрүткээрин, а ол ышкаш ындыг по партияның девискээр салбыр депшиткен кандидаттарын, кандид республика даңзызын бүрүткээрин ол политиктиг партияның уставы дүнген болза) соңгукчуларның хо чыгбайн, чоокку ооң мурнундагы даларның түннелдерин албан-ез парлааны кандидатты, кандида республика даңзызын бүрүткээри жок чугула документилерни соңгулд сиязынга киириниң мурнунда тынган болза, ынчан боттандырар кандидатты, кандидаттарның рес даңзызын бүрүткээрин политиктиг ның, ооң девискээр салбырының кан кандидаттар даңзызын депшидер ду шиитпиринге үндезилеп, федерал лу-биле доктааткан чурум езугаар, лунуң 40 чүүлүнүң 1 база 2 кезекте дүүштүр доктааткан хуусааларда дырар.

5. Бо чүүлдүң 4 кезээниң күж турар политиктиг партияларның да Тыва Республиканың Соңгулда катты кыны тургузар болгаш "Интернет" мастыг-телекоммуникация четкизи сайтызынга киирер болгаш Дээди Х депутаттарының соңгулдаларынын дери-биле ону чаартып турар.

6. Чаңгыс ол-ла кижини чаңгыс кандидаттарның республика даңз база ол ышкаш чаңгыстан хөй мандаттыг соңгулда округунуң талаз бүрүткээрин болдурбас. Чаңгыс ма соңгулда округунуң талазы-биле бүрү кандидат, боду бодун депшидер чуру депшиттирген кандидат ышкаш, хар соңгулда каттыжыышкынының деп кандидады кылдыр бүрүткеткен болбас. Чаңгыс мандаттыг соңгулда нуң талазы-биле бүрүткеткен ка соңгулда округунуң депшиткен канд кылдыр хары угда өске соңгулда жыышкынының кандидаттарның респ даңзызының составынга бүрүткетке болбас. Чаңгыс ол-ла кижи хары угда мандаттыг соңгулда округундан б кандидаттарның республика даңзы составынга бүрүткеткен боол болу эвес ол кандидатты база кандидатт республика даңзызын чаңгыс ол-ла со каттыжыышкыны депшиткен болза. Би кандидатты бүрүткээриниң бо чүүл көрдүнген чуруму хажыттынган бол дугайында шиитпирни мурнунда-ла алган болза, кандидатты бүрүткээрин деп санаар. Кандидатты бүрүткээр йында сөөлзүредир хүлээп алган шиит чогуур соңгулда комиссиязы күш чо санаар, бир эвес кандидатты бүрүткээр йында шиитпирни сөөлзүредир хүлээп соонда, бир хонук дургузунда бүрүткээ ден ойталаар дугайында билдирии киирбес болза.

7. Кандидатты, кандидаттарның ре лика даңзызын бүрүткээринден ойта кандидаттарның республика даңзызы кандидатты уштуп каапкан таварыл чогуур соңгулда комиссиязы кандид кандидаттарның республика даңз бүрүткээринден ойталаар, кандидатта республика даңзызындан кандидатты у дугайында шиитпирни хүлээп алган эгелеп бир хонук хуусаа дургузунда ка датка, кандидатты, кандидаттарның рес лика даңзызын депшиткен соңгулда ка жыышкынының бүрүн эргелиг төлээз тус-тузунда чогуур шиитпирниң хоолга ойталаанының, кандидаттарның респуб даңзызындан кандидатты ужулганы үндезилелиниң тайылбыры-биле кады б хүлээлгелиг болур.

8. Кандидатты бүрүткээринден ойта рының үндезиннери болза:

1) кандидатта идепкей соңгудар эрге ч

2) соңгулда каттыжыышкынының деп кен кандидатка - "Политиктиг парти дугайында" болгаш "Россия Федерац ның хамаатыларының соңгулда эргелери болгаш референдумга киржир эргези кол-кол магадылалдарының дугайы Федералдыг хоойлулар-биле көрду кандидатты депшидериниң негелдел сагывааны;

3) кандидатты депшидериниң бол бүрүткээриниң дугайында дыңнадыг к ры-биле киирген документилерниң араз бо Хоойлу-биле дүүштүр кандидатты шидериниң болгаш (азы) бүрүткээр дугайында дыңнадырына херек док тилерниң чок бооп турары;

4) кандидатты бүрүткээрининг дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнүң мурнунда хүнде кандидатты депшидерининг болгаш бүрүткээрининг дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлунуң бо хоойлунуң негелдерин хажыдып тургаш долдурган документилерниң бар бооп турары;

5) кандидатты бүрүткээр дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнүң мурнунда хүнде кандидатты депшидерининг болгаш бүрүткээрининг дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлунуң 32-ги чүүлүнүң 3 болгаш 5 кезектери-биле көрдүнген кандыг-бир медээлерниң чок бооп турары;

6) кандидатты бүрүткедири-биле киирген соңгукчуларның хол үжүүнүң аразында федералдыг хоойлу-биле, бо хоойлу-биле дүүштүр хол үжүү чыыры хоруглуг черлерден чыгдынган 10 хуудан хөй хол үжүү бар бооп турары;

7) кандидатты бүрүткедиринге киирген соңгукчуларның тодаргай шын хол үжүүнүң санының чедишпези азы хол үжүүнүң ниити санындан хынаарынга шилип алганнарының 10 болгаш оон-даа хөй хуузу меге болгаш (азы) күш чок хол үжүктери болганы. Хол үжүүнүң ниити санындан хынаарынга шилип алганнарының 10 болгаш оон-даа хөй хуузу меге болгаш (азы) күш чок хол үжүү болган-даа болза, кажан кандидатты бүрүткээринге 200-тен эвээш хол үжүүн дужаары негеттинип турар ындыг таварылгада, тодаргай шын хол үжүүнүң саны кандидатты бүрүткээринге четчип турар болза, кандидатты бүрүткээринден ойталаарынга ол үндезин болбас;

8) бо хоойлунуң 32-ги чүүлүнүң 4-кү кезээ-биле дүүштүр киирер ужурлуг турган ап кагдынмаан болгаш үзе олурбаан суд херээ бар дугайында медээлерни кандидат чажырыпканда;

9) кандидат соңгулда фондузун тургуспаанда. Соңгулда фондузунда акша-хөреңгилерниң чогу кандидатты бүрүткээринден ойталаарынга үндезин болбас;

10) кандидат бодунуң соңгулда кампаниязын акшаландырып турар үезинде бодунуң соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилеринден аңгыда, соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилерин чарыгдаарының бо Хоойлу-биле доктааткан эң улуг хемчээлинден 5 хуудан ажып турар өске акша-хөреңгилерни ажыглаанда;

11) кандидат бодунуң соңгулда кампаниязын акшаландырып турар үезинде соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилерин чарыгдаарының бо хоойлу-биле доктааткан эң улуг хемчээлинден 5 хуудан хөйнү ажырганда;

12) "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржиринге эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 56-гы чүүлүнүң 1-ги болгаш 1-1 пунктузу-биле көрдүнген кызыгаарлаашкыннарны агитация үезиниң дургузунда кандидаттың сагыбааны фактыны суд шиитпири-биле тодаратканда;

13) кандидат бодунуң албан-дужаал азы ажыл-албан байдалының артык талаларын чаңгыс эвес удаа ажыглаанда;

14) кандидатты соңгулда каттыжыышкының хары угда чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга болгаш кандидаттарның республика даңзызының составынга депшиткен таварылгадан аңгыда, кандидатты Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга өске соңгулда округунга бүрүткээнде;

15) кандидаттың, ооң бүзүреттирген кижизининг, саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзининг, а ол ышкаш оларның даалгазы-биле ындыг ажыл орудуп турган өске кижи азы организация соңгукчуларны садып ап турганы фактыны суд шиитпири-биле тодаратканда.

9. Кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаарының үндезиннери болза:

1) "Политиктиг партиялар дугайында" Федералдыг хоойлуда көрдүнген (айыткан Федералдыг хоойлунуң 36 чүүлүнүң 3.1 пунктузу-биле көрдүнген негелделерден аңгыда), "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржиринге эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуда көрдүнген кандидаттар даңзызын депшидериниң негелделерин чагыбааны;

2) кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң болгаш бүрүткээриниң дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлу-биле, бо хоойлу-биле дүүштүр кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң болгаш (азы) бүрүткээриниң дугайында дыңнадырынга херек документилерниң чок бооп турары (кандидаттарның республика даңзызынче кииртинген чамдык кандидаттарга хамаарыштыр айыттынган документилерниң чок болур таварылгаларындан аңгыда);

3) кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнүң мурнунда хүнде кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң болгаш бүрүткээриниң дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлунуң, бо хоойлунуң негелделерин хажыдып тургаш кылган документилерниң бар бооп турары (кандидаттарның республика даңзызынче кииртинген чамдык кандидаттарга хамаарыштыр хажыдыышкынныг кылган документилерниң бар бооп турары таварылгалардан аңгыда);

4) кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнүң мурнунда хүнде кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң болгаш бүрүткээриниң дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлу-биле, бо хоойлу-биле көрдүнген кандыг-бир медээлерниң чок бооп турары (кандидаттарның республика даңзызынче кииртинген чамдык кандидаттарга хамаарыштыр медээлерниң чок бооп турары таварылгалардан аңгыда);

5) кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедири-биле киирген соңгукчуларның хол үжүүнүң аразында федералдыг хоойлу-биле болгаш бо хоойлуда көрдүнгенин езугаар хол үжүү чыыры хоруглуг черлерден чыгдынган 10 хуудан хөй хол үжүү бар бооп турары;

6) кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедиринге киирген соңгукчуларның тодаргай шын хол үжүүнүң санының чедишпези азы хол үжүүнүң ниити санындан хынаарынга шилип алганнарының 10 болгаш оон-даа хөй хуузу меге болгаш (азы) күш чок хол үжүктери болганы;

7) соңгулда каттыжыышкының соңгулда фондузун тургуспаанда. Соңгулда фондузунда акша-хөреңгилерниң чогу кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаарынга үндезин болбас;

8) соңгулда каттыжыышкыны бодунуң соңгулда кампаниязын акшаландырып турар үезинде бодунуң соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилеринден аңгыда, соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилерин чарыгдаарының бо хоойлу-биле доктааткан эң улуг хемчээлинден 5 хуудан ажып турар өске акша-хөреңгилерни ажыглаанда;

9) соңгулда каттыжыышкыны бодунуң соңгулда кампаниязын акшаландырып турар үезинде соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилерин чарыгдаарының хоойлу-биле доктааткан эң улуг хемчээлинден 5 хуудан хөйнү ажырганда;

10) боттарының кандидатураларын уштурунуң дугайында кандидаттарның билдириишкиннерин, соңгулда каттыжыышкының шиитпирин езугаар (олче албадапкан байдалдарның хараазында үнгенинден аңгыда), а ол ышкаш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпири-биле бо чүүлдүң 10 кезээ-биле ынчаар үндүрери көрдүнген үндезиннерниң бары-биле холбаштыр соңгулда комиссиязының хүлээп алган шиитпирин езугаар кандидаттарның республика даңзызындан үндүрткен кандидаттар санының шынзыттынган кандидаттарның республика даңзызында кандидаттарның ниити санындан 50 хуу ажып турары;

11) соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзининг азы бүзүреттирген кижизининг бодунуң албан-дужаал азы ажыл-албан байдалының артык эргелерин чаңгыс эвес удаа ажыглаанда;

12) кандидаттарның республика даңзызында кандидаттарның регионалдыг бөлүктериниң саны он ийиден эвээш апарганының түңнелинде кандидаттарның үнгени;

13) "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 56-гы чүүлүнүң 1-ги болгаш 1-1 пунктузу-биле көрдүнген кызыгаарлаашкыннарны соңгулда каттыжыышкының сагыбааны фактыны суд шиитпири-биле тодаратканда;

14) соңгулда каттыжыышкының, ооң бүзүреттирген кижизининг, саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзининг, а ол ышкаш оларның даалгазы-биле ындыг ажыл чорудуп турган өске кижи азы организация соңгукчуларны садып ап турганы фактыны суд шиитпири-биле тодаратканда.

10. Кандидаттарның шынзыттынган республика даңзызындан кандидатты үндүрериниң үндезиннери болза:

1) кандидаттың идепкей чок соңгудар эргезининг чогу;

2) бо Хоойлунуң 32-ги чүүлүнүң 4-кү пунктузунуң ийиги абзазынга дүүштүр, айтыр ужурлуг турган ап кагдынмаан болгаш үзе олурбаан суд шиитпири бар дугайында медээлерни кандидат чажырыпканда;

3) "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 56-гы чүүлүнүң 1-ги болгаш 1-1 пунктузу-биле көрдүнген кызыгаарлаашкыннарны суртаал үезиниң дургузунда кандидаттың сагыбааны фактыны суд шиитпири-биле тодаратканда;

4) кандидат бодунуң албан-дужаал азы ажыл-албан байдалының артык эргелерин чаңгыс эвес удаа ажыглааны;

5) Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларында кандидатты кандидаттарның өске республика даңзызынга бүрүткээни;

6) политиктиг партияның депшиткени кандидаттарның шынзыдылгалыг республика даңзызында, а ол ышкаш политиктиг партияның девискээр салбырының депшиткени кандидаттарның шынзыдылгалыг республика даңзызында (бир эвес ол политиктиг партияның уставында көрдүнген болза) өске политиктиг партияның кежигүнү болуп турар кандидаттың бары;

7) кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң болгаш бүрүткээриниң дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлу-биле, бо хоойлу-биле дүүштүр кандидаттарның республика данзызынче кииртинген кандидатты депшидериниң болгаш (азы) бүрүткээриниң дугайында дыңнадырынга херек документилерниң чок бооп турары;

8) кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнүң мурнунда хүнде кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң болгаш бүрүткээриниң дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлунуң, бо хоойлунуң негелделерин хажыдып тургаш кылган документилерниң бар бооп турары;

9) кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында айтырыгны аңаа көөр ужурлуг соңгулда комиссиязының хуралдаар хүнүнүң мурнунда хүнде кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң болгаш бүрүткээриниң дугайында дыңнадыг кылыры-биле киирген документилерниң аразында федералдыг хоойлу-биле база бо хоойлунуң 32-ги чүүлүнүң 3 база 5 кезектери-биле көрдүнген кандидатка хамаарыштыр кандыг-бир медээлерниң чок бооп турары.

11. Комиссияның шиитпири-биле кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаарының, кандидаттарның республика даңзызындан кандидатты үндүрериниң талазы-биле федералдыг хоойлунуң база бо чүүлдүң 8, 9, болгаш 10 кезектери-биле доктааткан үндезиннериниң даңзызы бүрүн четчир бооп турар.

12. Бүрүткеттирген кандидат бүрүзүнге ону бүрүткээнининг дугайында шынзылганы бээр. Кандидаттарның республика даңзызының составынга бүрүткеткен кандидаттың шынзылгазынга кандидат кандидаттарның республика даңзызының составынга соңгуттурган деп айтыр, а ол ышкаш ол даңзыны депшиткен соңгулда каттыжыышкынының адын айтыр.

13. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаан таварылгада, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын катап депшидерин, оларны депшидериниң бо хоойлу-биле доктааткан чурумун болгаш хуусааларын сагып тургаш болдурул болур.

14. Чогуур соңгулда комиссиязы кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соонда, 48 шак дургузунда массалыг информация чепсектеринче чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткеттирген кандидаттарның болгаш бүрүткеттирген кандидаттарның республика даңзызының дугайында медээлерни, олче киирген кандидаттарның дугайында медээлери-биле дамчыдар. Бүрүткеткен кандидаттың болгаш бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзызынче киирген кандидаттарның орулгаларының болгаш эт-хөреңгилериниң дугайында албан-езузу-биле парлап үндүрер ужурлуг даңзызын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы тургузар.

15. Девискээр соңгулда комиссиялары бадылаашкын хүнүнге чедир 15 хонуктан орай эвесте соңгулда комиссияларының бажың-балгаттарында стендилерге бүрүткеттирген кандидаттарның болгаш кандидаттарның республика даңзызының дугайында медээлерни, бо хоойлунуң 69 чүүлүнүң 3 болгаш 4 кезектери-биле көрдүнген медээлерин айытканы-биле киирер. Ол-ла чурум-биле бүрүткеттирген кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээрин ойталаанының, күш чок болдурганының дугайында, бүрүткеттирген кандидаттарның республика даңзызындан кандидаттарның үнгенининг дугайында медээлерни дыңнадыр. Бүрүткеттирген кандидаттар, ооң иштинде бүрүткеттирген кандидаттарның республика даңзызының составынга, а ол ышкаш соңгулда каттыжыышкыннарының дугайында медээлерни соңгулда бюллетеньнеринде ышкаш ол-ла дес-дараалашкаа-биле киирер.

7 эге. Кандидаттарның эргебайдалы

43 чүүл. **Кандидаттарның дең эргелии**

1. "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле доктаадып тургускан таварылгалардан аңгыда, шупту кандидаттар дең эргелиг болгаш дең хүлээлгелерлиг болур.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле депшиттирген кандидаттарның адындан оларның чүгле саң-хөө талазы-биле бүрүн эргелиг төлээлери, бүзүреттирген кижилери медеглел кылыр эргелиг. Кандидаттарның республика даңзызының составынга депшиткен кандидаттарның адындан оларның саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээлери болгаш бүзүреттирген кижилери, а ол ышкаш кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлери болгаш бүзүреттирген кижилери медеглел кылып, чүве чугаалаар эргелиг.

44 чүүл. **Албан-дужаалга азы албанга хамаарыштыр байдалы-биле холбашкан кызыгаарлаашкыннар**

1. Күрүненің азы соңгулдалыг муниципалдыг албан-дужаалдарны ээлеп турар кандидаттар, политиктиг партиялардан аңгыда, күрүне азы муниципалдыг албанда турар азы өнчүнүң бүгү хевирлеринден хамаарылга чокка организацияларның эргелел органнарының кежигүннери болуп турар (дээди эргелел органы хурал болуп турар организацияларда - ол организацияларның ажыл-чорудулгазының удуртулгазын боттандырып турар органнарның кежигүннери) кандидаттар, а ол ышкаш албан-дужаалдыг кижилер, журналистер, массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгелерин боттандырып турар организацияларның өске-даа чогаадыкчы ажылдакчылары болуп турар кандидаттар, бодунуң соңгулда кампаниязын эрттирип тура, бодунуң албан-дужаал азы албан-ажыл байдалдарының артык эргезин ажыглаар эргези чок.

2. Күрүне-азы муниципалдыг албанда турар азы массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгелерин боттандырып турар организацияларда ажылдап турар бүрүткеткен кандидаттар Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга киржип турар үезинде боттарының албан-дужаал азы албан-ажыл хүлээлгелерин күүседиринден хостадыр болгаш чогуур дужаалдарның (айтыышкыннарның) бүзүредип шынзыткан хоолгаларын бүрүткеткен хүнүнден эгелеп беш хонуктан орайтатпайн соңгулда комиссиязынче киирер.

3. Кандидаттар болбайн турар болгаш күрүненің азы муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар, азы болза күрүне азы муниципалдыг албанда турар азы өнчү хевиринден хамаарылга чокка организацияларның эргелел органнарының кежигүннери (дээди эргелел органы хурал болуп турар организацияларда - ол организацияларның ажыл-чорудулгазының удуртулгазын боттандырып турар органнарның кежигүннери) болуп турар кижилер, политиктиг партиялардан аңгыда, соңгулда компаниязының үезинде кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын идип үндүрер болгаш (азы) кандидаттарны соңгуур сорулгаларга бодунуң албан-дужаал азы албан-ажыл байдалдарының артык эргезин ажыглаар эргези чок болур.

4. Бодунуң албан-дужаал азы албан-ажыл байдалдарының артык эргезин ажыглаары дээнинге хамаарыштыр бо хоойлуда дараазында байдалдар билдинип турар:

1) кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын идип үндүрерин болгаш (азы) кандидаттарны соңгуурун боттандырарынче идиг бээр ажыл-чорудулгага чагыргазының адааңда турар азы албан аайы-биле өскедаа хамаарылгада турар кижилерни, күрүнениң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларны албан (ажыл) үезинде кииришти рери;

2) политиктиг партияларның ээлеп турары оран-савалардан аңгыда, күрүне органнарының азы тус чер бот-башкарылга органнарының, организацияларның өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка ээлеп турары оран-саваларны кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын депшидерин болгаш (азы) кандидаттарны соңгуурун боттандырарынче идиг бээр ажыл-чорудулгага, бир эвес өске кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга айыттынган оран-саваларны ол-ла байдалдарга бээрин магадылаваан болуп турар болза, ажыглаары;

3) политиктиг партияларның соңгулда бетиниң суртаалын эрттирер ажылын хандырып турар харылзааның, оргтехниканың болгаш информастыг дуза чедирилгезиниң телефоннуг, факсимилдиг болгаш өске-даа хевирлеринден аңгыда, күрүне органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының, күрүне болгаш муниципалдыг албан черлериниң, өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка организацияларның ажылын хандырып турар харылзааның, оргтехниканың болгаш информастыг дуза чедирилгезиниң телефоннуг, факсимилдиг болгаш өске-даа хевирлерин, бир эвес оларның ажыглалын чогуур соңгулда фондузундан төлеттинмээн болза, ажыглаары;

4) политиктиг партияларның өнчүзүнде турар транспорт аймаандан аңгыда, күрүне азы муниципалдыг өнчүзүнде турар транспорт аймаан кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын депшидерин болгаш (азы) кандидаттарны соңгуурун боттандырарынче идиг бээр ажыл-чорудулгага халас үндезинге азы чиигелделиг байдалдарга ажыглаары. Бо дүрүм айыттынган транспортту күрүне камгалалының дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр ажыглап турар кижилерге хамаарыштыр күш чок болуп турар;

5) күрүнеиң азы муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар азы күрүне ийикпе азы муниципалдыг албанда турар азы тус чер чагыргаларының баштыңнары болуп турар, өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка, политиктиг партиялардан аңгыда, организацияларның эргелел органнарының кежигүннери (дээди эргелел органы хурал болуп турар организацияларда - ол организацияларның ажыл-чорудулгазының удуртулгазын боттандырып турар органнарның кежигүннери) болуп турар кижилер албан аайы-биле (чогуур бюджеттиң, чогуур организацияның акша-хөреңгизи-биле төлеп турар) сургакчылаашкынныр үезинде соңгукчуларның хол үжүүн чыыры, соңгулда бетиниң суртаалын чорудары;

6) соңгукчуларның хол үжүүн чыыр, соңгулда бетиниң суртаалын чорудар сорулгалар-биле күрүнеиң азы муниципалдыг массалыг информация чепсектеринче ажыглаары-биле, бир эвес өске кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга ындыг олла ажыглалче киреринн "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо хоойлу-биле дүүштүр магадылаттынмаан болуп турар болза, кирери (киреринн хандырары);

7) соңгулда кампаниязының үезинде күрүне болгаш (азы) муниципалдыг органнарның, өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка, политиктиг партиялардан аңгыда, организацияларның организастааны чон мурнунга хемчеглер эрттирип тура, суртаал кылып чүве чугаалаары;

8) соңгулда кампаниязының үезинде массалыг информация чепсектеринге, парлап каан суртаал материалдарынга кылдынган ажыл дугайында чогуур соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилериненн төлеттинмээн отчеттарны чонга чарлаары, кандидат болуп турар хамаатының адындан байыр чедириишкиннерин болгаш өске-даа материалдарны тарадыры.

5. Бо чүүлдүң 4-кү кезээнде кирип турар кызыгаарлаашкыннарны сагыыры депутаттарның боттарының бүрүн эргелерин болгаш хүлээлгелерин соңгукчулар мурнунга күүседиринге шаптыктавас болур ужурлуг.

6. Массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгезин боттандырып турар албан-дужаалдыг кижилерге, журналистерге, өскедаа чогаадыкчы ажылдакчыларга, бир эвес айыттынган кижилер кандидаттар, чок болза кандидаттарның бүзүреттирген кижилери азы саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээлери, соңгулда каттыжыышкыннарының бүзүреттирген кижилери азы бүрүн эргелиг төлээлери болуп турар болза, массалыг информация чепсектерин дамчыштыр соңгулда кампаниязының чырыдылгазынга оларның киржири хоруглуг.

45 чүүл. **Бүрүткеткен кандидаттарның ажыл-чорудулгазының магадылалдары**

1. Кандидаттың ажылдап, албан-хүлээлге күүседип, шериг чыыжын эрттирип, өөренип турар организацияның администрациязы, шериг кезээниң командири, Россия Федерациязының иштики херектер органының удуртукчузу кандидатты девискээр соңгулда комиссиязының бүрүткээни хүнүнден соңгулдаларның ниити түңнелдерин албан езузу-биле парлаан хүнге чедир бүрүткеткен кандидаттың киргени билдириишкининге, рапортунга дүүштүр ону ажылындан, албан-хүлээлге күүселдезинден, өөредилге кичээлдеринден федералдыг хоойлу-биле дүүштүр ол хуусааның дургузунда кандыг-даа хүнде, кандыг-даа шакта хостаар хүлээлгелиг.

2. Бо чүүлдүң 1-ги кезээнде айыттынган хуусааның дургузунда бүрүткеткен кандидатты администрацияның (ажыл берикчизиниң) саналы-биле ажылындан, албан-хүлээлгезинден, өөредилге албан черинден үндүрткен азы ооң чөпшээрели чокка өске ажылче, ооң иштинде өске черде ажылче шиттиткен, а ол ышкаш сургакчыладып чорутткан, шериг болгаш альтернативтиг хамааты албан-хүлээлгезин эрттиреринче база шериг чыыштарынче кыйгырткан туруп болбас. Бүрүткеткен кандидаттың соңгулдаларга киришкен үезин ниити күш-ажыл стажынче, кандидатка бүрүткедириниң мурнунда ажылдап турганы мергежилин езугаар, киир бижиир.

3. Бүрүткеткен кандидатка кеземче харыысалгазын азы административтиг хемчеглер хүлээдириниң негелделерин болгаш чурумун федералдыг хоойлужудулга-биле тодарадыр.

4. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда бүрүткеткен кандидат, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи чогуур соңгулда комиссиязындан соңгулда участоктарының даңзызын, оларның кызыгаарларын, девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының адрестерин болгаш телефоннарын, бадылаашкын болур бажыңнарның адрестерин айытканы-биле алыр эргелиг болур.

5. Соңгулдаларның түңнелдерин албан езузу-биле парлаан үеден эгелеп, кандидат бо хоойлунуң 65-ки чүүлүнүң 4-кү кезээ-биле көрдүнген хүлээлгелерден аңгыда, эргелерин чидирер болгаш бүрүткеткен кандидаттың эрге-байдалдары-биле холбашкан хүлээлгелериненн хосталыр, а бо хоойлунуң 48-ки чүүлүнүң 4-кү кезээ-биле доктаттынган таварылгаларда, хуусаа бетинде үнгенде — үнген ай, хүнүнден эгелеп.

46 чүүл. **Кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының бүзүреттирген кижилери**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга депшиткен кандидат бүзүреттирген кижилерни 5 чедир, а кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны - 15 чедир томуйлап болур. Айыттынган кижилерниң бүрүткелин чогуур девискээр соңгулда комиссиязы азы Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы бүрүткээр.

Бүзүреттирген кижилерниң бүрүткелин соңгулда комиссиязы кандидаттың бүзүреттирген кижилерни томуйлаарының дугайында бижимел билдириишкининиң (соңгулда каттыжыышкынының киирген саналының), бүзүреттирген кижилер болурунга чөпшээрежип турарының дугайында хамаатыларның боттарының билдириишкиннери-биле, кирген хүнүнден эгелеп үш хонук дургузунда боттандырар. Билдириишкинге бүзүреттирген кижилерниң кандидатураларынга хамаарыштыр ооң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген хүнүн, айын, чылын, ажылдап азы албан-хаап турар черин (ажылдап азы албан-хаап турар кол чери чок таварылгада - кылып турар ажыл-херээн), эзлеп турар албан-дужаалын, чурттап турар черининң адрезин, паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документизининң сериязын, дугаарын, тывыскан ай, хүнүн болгаш ону берген органның адын азы кодун айтыр.

2. Кандидаттар, күрүнеиң азы муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилер, тус чер чагыргаларының баштыңнары, соңгулда комиссияларының аппараттарының ажылдакчылары кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының бүзүреттинген кижилери боол болбас. Күрүнеиң азы муниципалдыг албан-хаакчылары бүзүреттирген кижилер кылдыр, бүзүреттирген кижиниң бүрүн эргелерин күүседип турар үезиниң иштинде албан аайы-биле хүлээлгелерин күүседиринден олар хостаттырган байдалда турар болза, томуйлаттырып болур. Күрүнеиң азы муниципалдыг албан-хаакчызын бүзүреттирген кижи кылдыр бүрүткээрин, ол албан аайы-биле хүлээлгелерин күүседиринден (ооң иштинде шөлээ үезинде) хостаттырган дугайында чарлыкты чогуур соңгулда комиссиязынче киирген байдалда турар болза боттандырар. Бүзүреттинген кижилерге оларның эрге-байдалының күштүг болуп турар үезинде төлевир чок шөлээни оларның дилээн езугаар оларга бээр.

3. Бүзүреттинген кижилер чогуур соңгулда комиссиязындан шынзылганы алыр. Бүзүреттинген кижилер оларны томуйлаан кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыны дээш суртаал ажыл-чорудулгазын боттандырар. Бүзүреттинген кижилер хайгаараакчының эрге-байдалын ээлевес.

4. Бүзүреттирген кижилерни томуйлаан кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары, ол дугайында соңгулда комиссиязынга дыңнатпышаан, оларны кайы-даа үеде дедир кыйгыртыр эргелиг болур, комиссия ол бүзүреттирген кижилерге тывыскан шынзыдылгаларны күш чок болдурар.

5. Бүзүреттинген кижи бүрүн эргелерин бодунуң идепкейи-биле кайы-даа үеде эгидип болур, ынчан ол чогуур соңгулда комиссиязынче ооң бергени шынзылгазын дедир эгидер болгаш ону бүзүреттирген кижи кылдыр томуйлап каан кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга дыңнадыр ужурлуг.

6. Бүзүреттирген кижилерниң бүрүн эргелери кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының шиитпирин езугаар соксаар азы оларны томуйлаан кандидаттың эрге-байдалы соксааны-биле кады азы ол бүзүреттирген кижилерни томуйлаан соңгулда каттыжыышкынының идип үндүргени кандидаттарның республика даңзызынче кирген кандидаттар эрге-байдалын чидиргени-биле кады, бо чүүлдүң 5-ки кезээнде айыткан таварылгадан аңгыда, ынчалза-даа Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының ниити түңнелдерин парлаан хүнден орай эвесте, соксаар.

47 чүүл. **Саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн төлээ**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округундан депшиттирген кандидат саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээлиг болур эргелиг, а соңгулда каттыжыышкыны ындыг кижини томуйлаар хүлээлгелиг болур.

2. Саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээ бодунуң бүрүн эргелерин хоойлу езугаар доктааткан чурум езугаар кылган нотариуска шынзыдып каан, кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының төлээзиниң бээри болгаш ында саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээниң бүрүн эргелерин болгаш саң-хөө документилеринге кагар таңманың хевирин айтып каан шынзыдылга бижиктиң үндезинге боттандырар.

3. Саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээни томуйлаан соонда аңаа дарааазында бүрүн эргелерни дамчыдар:

1) тускай соңгулда агар санын ажыдар болгаш хаар;

2) соңгулда фондузунуң акша-хөреңгизин башкарар;

3) соңгулда фондузунуң акша-хөреңгизин учеттаар;

4) соңгулда фондузунче акша-хөренгилерниң киреринн болгаш чарыгдалын хынаар;

5) төлевир (расчет) документилеринге ат салыр эрге;

6) бо Хоойлу-биле көрдүнген саң-хөө отчеттарын тургузары;

7) өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

4. Кандидаттың саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзин бүрүткээрин девискээр соңгулда комиссиязы, кандидаттың билдириишкининиң болгаш бо чүүлдүң 2-ги кезээнде айыткан шынзыдылганың үндезинге, саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзи паспортун азы ону солуп турар документини көргүзерге, боттандырар. Саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээниң бүрүн эргелериниң хуусаазы бүрүткеткен хүнден эгелээр болгаш бадылаашкын болган хүннүң соонда 60 хонук эрткенде төнер, а бир эвес федералдыг хоойлуга болгаш бо хоойлуга дүүштүр чогуур кандидаттың киржилгези-биле суд сайгарылгазы чорудар апарза - судтуң шиитпири хоойлу езугаар күштүг болган соонда, дарааазында хүнде төнер.

Соңгулда каттыжыышкынының саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзин бүрүткээрин Тыва Республ Соңгулда комиссиязы, соңгулда жыышкынының съездизининң (конф зының, ниити хуралының) шиит үндезинге болгаш бо чүүлдүн зээнде айыткан шынзыдылганың үн ге, саң-хөө айтырыгларының тала бүрүн эргелиг төлээзи паспортун солуп турар документини көр боттандырар. Саң-хөө айтырыгл талазы-биле бүрүн эргелиг төлээ эргелериниң хуусаазы бүрүн эргели Тыва Республиканың Соңгулда ко бүрүткээн хүнден эгелээр болга лаашкын соонда 60 хонук эрткенде бир эвес федералдыг хоойлу-б хоойлу-биле дүүштүр чогуур с каттыжыышкынының киржилгези-б сайгарылгазы болганда, судтуң ш хоойлу езугаар күштүг болуп кирге дарааазында хүнде төнер.

5. Кандидат, соңгулда каттыжы душкан-на үеде боттарының с айтырыгларының талазы-биле бүрүн төлээзиниң бүрүн эргелерин со болур, ону бижимел хевирге дыңнат дедир кыйгыртып каапкан саң-хөө а ларының талазы-биле бүрүн эргели зиниң бүрүн эргелерин кым күүс бижимел хевирге медээлээр. Айы билдириишкиннерниң хоолгаларын Федерациязының Ажаалга банк чогуур филиалынче чорудар ужурлу

6. Кандидаттың, соңгулда катты кынының чаа томуйлаткан саң-хөө а ларының талазы-биле бүрүн эргели зин бүрүткээрин бо чүүлдүң 4-кү кез көрдүнген чурум-биле боттандырар

48 чүүл. **Кандидаттарның үнүп чо кандидаттарның республика да дедир кыйгыртыры**

1. Кандидаттарның республика да ның составынга депшиткен кандид дылаар хүнге чедир 15 хонуктан орайт а олче албадап турар байдалдар б бадылаар хүнге чедир бир хо орайтатпайн, дорт депшиттирген ка болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда о га хамаарыштыр кандидаттар данзы кииртинген кандидат бадылаар хүнге беш хонуктан орайтатпайн, а олче а турар байдалдар барда - бадылаар чедир бир хонуктан орайтатпайн соңгулда комиссиязынче бодунуң ка туразын уштур дугайында билдири киирер эргелиг болур. Бир эвес к даттарның республика даңзызының вынга депшиткен кандидат айыткан б риишкинни кандидаттарның респ даңзызын шынзыдарынга чедир к болза, Тыва Республиканың Со комиссиязы ол кандидатты ындыг ш дылганы кылырынга чедир кандидатта республика даңзызындан үндүрер. Би бодунуң кандидатуразын уштур дуга билдириишкин киирген кандидат к даттарның республика даңзызының вынга депшиткен болза, Тыва Республи Соңгулда комиссиязы кандидатты канд тарның республика даңзызының соста дан үндүрер. Бир эвес кандидат депшиткен азы чаңгыс мандаттыг соң округунуң талазы-биле кандидаттар да зынче кииртинген болгаш бодунуң кан туразын уштур дугайында билдири бижээн болгаш, бүрүткеттирген бо кандидатты бүрүткээн девискээр соң комиссиязы ооң бүрүткелин күш болдурар дугайында шиитпир хүлээп а

2. Кандидаттарның республика даңз депшидер деп шиитпир хүлээп а соңгулда каттыжыышкынының орган кандидаттарның республика даңз дедир кыйгыртыр эргелиг. Кандидаттар республика даңзызын дедир кыйгы дугайында шиитпирни бадылаар хүнге беш хонуктан орайтатпайн Тыва Рес ликаның Соңгулда комиссиязынче ки Бир эвес кандидаттарның республика зызын бүрүткээн болза, Тыва Респ каның Соңгулда комиссиязы кандидат ның республика даңзызының бүрүтке күш чок болдурарының дугайында шии хүлээп алыр.

3. Соңгулда каттыжыышкыны феде дыг хоойлу-биле болгаш соңгулда ка жыышкынының уставы-биле көрдүнген дезиннер болгаш чурум-биле чаңгыс м даттыг соңгулда округунга хамаарыш кандидаттар даңзызынче кииртинген дидатты дедир кыйгыртып, кандидаттар республика даңзызындан элээн каш дидаттарны ап кааптып болур. Чаңгыс м даттыг соңгулда округундан депшит кандидат бадылаашкын хүнүнге чедир хонуктан орай эвесте дедир кыйгыртка кандидаттарның республика даңзызы киирген кандидат ол даңзыдан бадылаа

болур хүнге чедир 15 хонуктан орай эвесте, бо хоойлунуң 89 үүлүнүң 10 кезээ-биле көрдүнген таварылгалардан аңгыда, үндүрткен боол болур. Ооң мурнунда аңаа турбаан кижилерни кандидаттарның республика даңзызының составынче киирип болбас, база кандидаттың үнгени-биле азы чамдык кандидаттарны үндүргенииң хараазы-биле оочурнуң өскерилгени-биле холбаштыр болган өскерлиишкинден аңгыда, кандидаттарның республика даңзызынга таарыштыр тургузарын болдурбас.

4. Бир эвес бадылаар хүнге чедир чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга чаңгыс-даа кандидат бүрүткеттинмээн азы чүгле чаңгыс кандидат бүрүткеттинген болза база республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга чүгле чаңгыс кандидаттарның республика даңзызы бүрүткеткен азы чаңгыс-даа кандидаттарның республика даңзызы бүрүткетпээн болза, бадылаашкынны эрттирерин чогуур девискээр соңгулда комиссиязының, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпирин езугаар кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын немей депшидери-биле база дараазындагы соңгулда ажыл-чорудулгаларын боттандырары-биле соңгаарладыр. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр бо кезекте айыткан таварылгада, бадылаашкынны бо хоойлунуң 5 үүлү-биле доктааткан чоокку хүнде, соңгулдалар болурун чарлап болур хүнде чорудар.

5. Бүрүткеттирген кандидат албадаашкынныг байдалдар чокка бодунуң кандидатуразын ужулганы-биле азы соңгулда каттыжыышкыны кандыг-даа албадалдыг байдалдар чокка бүрүткеткен кандидатты, бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзызын дедир кыйгырткаңы-биле холбаштыр, азы болза кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээрин суд таварыштыр өскертири-биле азы бо хоойлунуң 89 үүлүнүң 3 база 4 кезектеринге үндезилээш, чогуур соңгулда комиссиязы күш чок болдурганы-биле холбаштыр (кандидатты кандидаттарның республика даңзызындан албадалдыг байдалдар-биле үнгени дээш бүрүткелин күш чок болдурарындан аңгыда) кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын немелде депшидери эргежок чугула апарган таварылгада, чогуур соңгулда комиссиязының соңгулдалар белеткээри болгаш эрттирери-биле холбаштыр үндүрген шупту чарыгдалдарын ындыг кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының акша-хөреңгилери-биле дуглаар.

6. Бүрүткеткен кандидаттың бодунуң кандидатуразын уштурунче, соңгулда каттыжыышкыны бодунуң бүрүткээн кандидадын дедир кыйгыртырынче албадап турар байдалдар дээрге бүрүткеткен кандидаттың бодун башкарнып албазы, аар аарыг, бодунуң болгаш чоок төрелдериниң кадыкшылының ханы кошкааны деп билдинип турар. Соңгулда каттыжыышкыны кандидаттарның республика даңзызын дедир кыйгыртырынче албадап турар байдалдар дээрге кандидаттарның республика даңзызынга баштайгы үш олутту ээлеп турган, азы кандидаттарның республика даңзызындан кандидаттарның 50 хуудан көйүн ээлеп турган кандидаттарның албадалдыг байдалдарга чыгап келгени (ооң иштинде өлгени-биле холбаштыр) деп билдинип турар.

8 эге. Соңгукчуларга медээлерни чедирери база соңгулда мурнунуң суртаалы

49 үүл. **Дээди Хурал депутаттарының соңгулдаларының медээлер талазы-биле хандырылгазы**

Дээди Хурал депутаттарының соңгулдаларының медээлер талазы-биле хандырылгазы хамаатыларның медерелдиг үзел-бодал илередиишкинине, соңгулдаларның ажыкчарлыг болурунга салдар чедирери, соңгукчуларга медээлер чедирери, а ол ышкаш соңгулда мурнунуң суртаалы кирер.

50 үүл. **Соңгукчуларга медээлерни чедирери**

1. Соңгукчуларга медээлерни чедирерин массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгезин боттандырып турар организациялар, соңгулда комиссиялары, күрүнеңиң эрге-чагырга органнары, тус чер бот-башкарылга органнары, юридиктиг эргелиг-чер болгаш хууда кижилер "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуга дүүштүр боттандырып турар. Күрүне эрге-чагырга органнары, тус чер бот-башкарылга органнары соңгукчуларга кандидаттарның дугайында болгаш соңгулда каттыжыышкынарының дугайында медээлер бээр эргези чок болур.

2. Массалыг информация чепсектеринге парлап азы өске арга-биле тарадып турар медээлерлиг материалдарның утказы шынныг, боттуг болур болгаш кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының дең эргелиг болурун хажытпас ужурлуг.

3. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының белеткелиниң болгаш эрттирилгезиниң чоруп турарының дугайында, соңгулда ажыл-чорудуун кылырының хуусааларының база чурумунуң дугайында, соңгулдалар дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазының дугайында, кандидаттар дугайында база соңгулда каттыжыышкыннарының дугайында соңгукчуларга медээлерни бээрин, ооң иштинде массалыг информация чепсектерин дамчыштыр, соңгулда комиссиялары боттандырар.

4. Массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгелерин боттандырып турар организациялар соңгукчуларга медээлер чедирер талазы-биле ажыл-чорудулгазын хостуг боттандырар.

5. Медээлерлиг теле- база радио-дамчыдылгаларга, өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге соңгулда мурнунуң хемчегларын эрттириниң дугайында дыңнадыглар тускай медээлер бөлүү кылдыр тайылбыр чокка бердинген турар ужурлуг. Оларга кымдаа хамаанчокка кайы-даа кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга ооң иштинде оларның соңгулда мурнунуң ажыл-чорудулгазын чырыдарынга үе талазы-биле, ындыг дыңнадыгларга көрдүнген парлалга шөлүнүң талазы-биле ылгавас.

6. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының медээлер талазы-биле хандырылгазының ажыл-чорудулгазынга киржип турган журналисти, массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгезин боттандырып турар организацияның өске-даа чогаадыкчы ажылдакчызын, албан-дужаалдыг кижизин чогуур соңгулда кампанияларының дургузунда болгаш Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда кампанияларының төнгенииниң соонда бир чыл хуусаада Россия Федерациязының соңгулдалар дугайында хоойлужудулгазынга дүүштүр администрацияның (ажыл берикчизиниң) күсели-биле ажылындан үндүрүп азы ооң чөпшээрежилгези чокка өске ажылче шилчидерин, чүгле оларга күш-ажыл хоойлужудулгазынга дүүштүр, ону судка хомудаваан азы суд чуруму-биле хоойлу езугаар күштүг деп көрген болгаш үндезилелдиг деп санаан хемчег онааган таварылгадан аңгыда, болдуруп болбас.

7. Бадылаашкын хүнүнде чогуур соңгулда округунуң девискээринге бадылаашкынның төнер шагынга чедир бадылаашкынның түңнелдериниң дугайында, соңгулдаларның ниити түңнелдериниң дугайында сан-медээлерни парлаары (чонга чарлаары), ооң иштинде ниити ажыглалдың медээтелекоммуникация четкилеринге ("Интернет" четкизин кииришти рбишаан) ындыг санчурагайларны бээри хоруглуг.

51 үүл. **Хөй-ниитиниң санал-оналын айтырары**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдалары-биле холбашкан хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының түңнелдерин парлаары (чонга чарлаары) соңгукчуларга медээлер чедириниң база бир хевири болур.

2. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдалары-биле холбаштыр хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының түңнелдерин парлап тура, (чонга дыңнадып тура), ол түңнелдерни парлап турар (чонга дыңнадып турар) массалыг информация чепсектери, хамаатылар болгаш организациялар айтырыглар салган организацияны, ону эрттиргенииң үезин, айтырыг харыылаарынга киришкеннериң (шилилге езугаар таварышканнарның) санын, айтырыг салыышкынын эрттирген девискээрин, медээлер чыгганының аргаларын, айтырыгның дорт утказын, частырыглыг боол болурунуң статистика езугаар үнелелин, айтырыг салыышкынын эрттирерин чагаан болгаш ону парлаарын (чонга чарлап дыңнадырын) төлээн кижиниң, албан черииниң (кижилерниң, албан черлериниң) адын айтыр хүлээлгелиг болур.

3. Бадылаашкын хүнүнге чедир беш хонук хуусаада, а ол ышкаш бадылаашкын хүнүнде хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының түңнелдерин, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының кандыг түңнелдиг болурунга, эрттирип турар Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларыбиле холбаштыр өске-даа шинчилелдерниң баш удур көрүүшкүннерин парлаары (чонга чарлап дыңнадыры), ооң иштинде ниити ажыглалдың медээ-телекоммуникация четкилеринге ("Интернет" четкизин кииришти рбишаан) оларны салыры хоруглуг.

52 үүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының медээ хандырылгазынга ажыглаттынар телерадио-дамчыдылгалар база өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң организациялары**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының медээлер талазы-биле хандырылгазын телерадио-дамчыдылганың күрүнениң болгаш күрүнении эвес организацияларын, өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң күрүнениң болгаш күрүнении эвес редакцияларын ажыглап боттандырар.

2. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын томуйлаар дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан (чарлаан) хүнде, телерадио-дамчыдылга организацияларының болгаш өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң тургузукчулары (кады тургузукчулары) азы редакцияларының тургузукчулары (кады тургузукчулары) күрүне органнары болгаш организациялары болур болгаш (азы) соңгулдаларны томуйлаар дугайында шиитпирни албан езузу-биле парлаан (чарлаан) хүннүң мурнунда, бир чыл иштинде оларның ажылдаарынга федералдыг бюджеттиң, Россия Федерациязының субъектизиниң бюджединиң акша-хөреңгилериниң күсели-биле субсидия база (азы) субвенция хевиринге күрүне деткимчезин көргүзүп келген болгаш (азы) Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын томуйлаар дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан (чарлаан) хүнде оларның устав езугаар (чыылдалыг) капиталында Россия Федерациязының болгаш (азы) Тыва Республиканың Улуу (салыышкыны) бар болза, ындыг организацияларны телерадио-дамчыдылганың күрүне организациялары, өйлеп үнер күрүнениң парлалга үндүрүлгелери кылдыр көрүп турар.

3. "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң база референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 47-ги үүлүнүң 3-кү пунктузунга база бо үүлдүң 2-ги кезээнге хамаарышпайн баар телерадио-дамчыдылгалар организациялары, өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелери бо хоойлу езугаар телерадио-дамчыдылгаларның күрүнении эвес организациялары, өйлеп үнер күрүнении эвес парлалга үндүрүлгелери кылдыр санаттынар.

4. Күрүне эрге-чагыргазының органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының чүгле албан хуузунда материалдарын болгаш дыңнадыгларын, нормативтиг хоойлу-дүрүм база өске-даа актыларын парлаары-биле бүрүткеткен өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге суртаал материалдары, а ол ышкаш кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының ажылчорудулгазын чырыдып турар редакция материалдары парлаттынмас.

5. Соңгулда мурнунуң суртаалын чорударынга эфир үезин, парлалга шөлүн бээр хүлээлгелиг күрүне болгаш (азы) муниципалдыг телерадио-дамчыдылга организацияларының, а ол ышкаш күрүне болгаш (азы) муниципалдыг өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң даңзызын массалыг информация чепсектерин бүрүткээр талазыбиле хүлээлгени боттандырар кылдыр бүрүн эрге берген күүсекчи эрге-чагырганың девискээр органының саналдап киргенибиле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы парлаар.

6. Бо үүлдүң 5-ки пунктузунда айыттынган даңзыны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын томуйлаар дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан (чарлаан) хүннүң соонда, беш хүнден соңгаарлатпайн, киирер. Айыттынган даңзыга телерадио-дамчыдылганың организация бүрүзүнге, өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң бүрүзүнге хамаарыштыр дараазында сан-медээлерни киирер:

1) телерадио-дамчыдылга организациязының база чогуур массалыг информация чепсээниң азы өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң ады;

2) телерадио-дамчыдылга организациязының азы өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң редакциязының юридиктиг адрези;

3) телерадио-дамчыдылга организациязының тургузукчузу (тургузукчулары) болгаш өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң азы өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң редакциязының тургузукчузу (тургузукчулары);

4) күрүне деткимчезиниң хевири болгаш хемчээли (бир эвес ындыг деткимче Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын томуйлаар дугайында шиитпирни албан-хуузу-биле парлаан (чарлаан) хүннүң мурнунда чыл иштинде турган болза);

5) Россия Федерациязының, Тыва Республиканың устав езугаар (чыылдалыг) капиталында үлүү (салыышкыны) (бир эвес ындыг үлүг Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын томуйлаар дугайында албан-хуузу-биле парлаан (чарлаан) хүнде бар болза);

6) өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң үнер үелериниң хуусаалары;

7) телерадио-дамчыдылга организациязы, өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгези тускай угланыышкынның боол турарын айытканы (тускай угланыышкынның телерадио-дамчыдылга организацияларынга, өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге хамаарыштыр).

53 үүл. **Соңгулда мурнунуң суртаалы**

1. Соңгулда кампаниязының үезинде чорудуп турар соңгулда мурнунуң суртаалы деп хүлээп көөрүнге дараазында медээлер хамааржыр:

1) кандидат, кандидаттар дээш, кандидаттарның республика даңзызы, кандидаттарның республика данзылары азы аңаа (оларга) удур;

2) кайы-бир кандидатты, соңгулда каттыжыышкынын дээре деп көрүп турарын илередири, ылаңгыя кайы кандидат дээш, кандидаттарның кайы республика даңзызы дээш, кайы соңгулда каттыжыышкыны дээш бадылаар ужурлуун соңгукчуга айтыры (бо хоойлунуң 51 үүлүнүң 2 кезээ-биле дүүштүр хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының түңнелдерин албан-езузу-биле парлаан (чонга чарлаан) таварылгадан аңгыда);

3) кайы-бир кандидат соңгуткан азы соңгутпайн барганы таварылгада, кандидаттарның кайы-бир республика даңзызы депутат мандаттарының хуваалдазынга кирген азы кирбээни таварылгаларда кандыг уржуктарлыг боол болурун тайылбырлаары;

4) кайы-бир кандидат (кандидаттар), соңгулда каттыжыышкынының дугайында колдай киирген болгаш мактаан азы бактаан углуг тайылбырлар немешкен медээлерни тарадыры;

5) кандидаттың профессионал ажылчорудулгазы-биле азы бодунуң ажыл-албан (албан-дужаал) хүлээлгелерин күүседириби-биле холбашпаан ажыл-чорудулгазының дугайында медээлерни тарадыры;

6) кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын идип үндүрген, соңгулда каттыжыышкынының, кандидаттың соңгукчуларга ооң дугайында эки азы багай хамаарылганы тургузарынга салдар чедирер ажыл-чорудулга.

2. Массалыг информацияның чепсектериниң үндүрүлгелерин боттандырып турар организацияларның төлээлекчилериниң профессионал ажыл-чорудулгазын боттандырып тура болгаш бо үүлдүң 1-ги кезээниң 1 пунктузунда айыттынган хөделиишкиннерин, бир эвес ол хөделиишкиннер соңгукчуларны кандидат, кандидаттар, кандидаттарның республика даңзызы, кандидаттарның республика даңзылары дээш азы аңаа (оларга) удур бадылаарынче ыдалаар сорулгалыг кылдынган болза, а бо үүлдүң 1-ги кезээниң 2 - 6 пунктуларында айыттынган хөделиишкиннери - бир эвес олар ол сорулгаларга чаңгыс эвес удаа кылдынган таварылгада, соңгулда мурнунуң суртаалы деп санаар.

3. Соңгулда мурнунуң суртаалын чорудуп болур:

1) телерадио-дамчыдылга организацияларының каналдарынга, өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге;

2) хөй чон мурнунга суртаал хемчегларын эрттириниң аргазы-биле;

3) парламал, дыңнаар, көөр болгаш өскедаа суртаал материалдарын үндүрериниң болгаш тарадырының аргазы-биле;

4) хоойлу езугаар хоруваан өске-даа аргалар-биле.

4. Кандидат, соңгулда каттыжыышкыны бодунуң агитациязының утказын, хевирлерин, аргаларын бот-тускайлаң тодарадыр, ону бот-тускайлаң чорудар, а ол ышкаш хоойлуда доктааткан чурум езугаар ону эрттиреринге өске кижилерни кииришти рер эргелиг болур.

5. Соңгулда мурнунуң суртаалын чорудары, кандыг-даа суртаал материалдарын үндүрери болгаш тарадыры дараазында кижилерге болгаш организацияларга хоруглуг болур:

1) күрүнениң эрге-чагырга органнарынга, өске-даа күрүне органнарынга, тус чер бот-башкарылга органнарынга, муниципалдыг органнарга;

2) политиктиг партиялардан аңгыда, күрүнеиң болгаш муниципалдыг соңгулдалыг албан-дужаалдарны эзлеп турар кижилер, күрүнеиң болгаш муниципалдыг албан-хаакчылар, өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка организацияларның башкарылга органнарының кежигүннери бооп турарлар (башкарылганың дээди органы хурал болуп турар организацияларда - ол организацияларның ажыл-чорудулгазының удуртулгазын боттандырып турар органнарның кежигүннери), боттарының эрге-дужаал база ажыл-албан хүлээлгелерин күүседип турар болгаш (азы) бодунуң эрге-дужаал база ажыл-албан байдалының артык эргелерин ажыглап тура;

3) шериг кезектери, шериг албан черлери болгаш организациялары;

4) ачы-буян болгаш чүдүлге организациялары, оларның тургусканы организациялар, а ол ышкаш чүдүлге каттыжыышкыннарының кежигүннери база киржикчилери сагылгалар болгаш езулалдар эрттирип тура;

5) соңгулда комиссиялары, соңгулда комиссияларының бадылаар эргелиг кежигүннери;

6) даштыкы хамаатылар, хамааты эргези чок кижилер, даштыкы юридиктиг эргелиглер;

7) делегей организациялары болгаш делегейниң хөй-ниити шимчээшкиннери;

8) массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгелерин хандырып турар организацияларның төлээлекчилери боттарының профессионал ажыл-чорудулгазын боттандырып тура;

9) соңгулда кампаниязын чорудуп турар үеде, суд шиитпири-биле бо хоойлуның 60 чүүлүнүң 1-ги кезээниң бирги болгаш ийиги абзацтарында көрдүнген кызыгаарлаашкыннарны хажытканының фактыларын тургускан кижилерге хоруглуг.

6. Соңгулда мурнунуң суртаалынга бадылаашкын хүнүнде 18 хар четпээн назылыг кижилерни, ооң иштинде суртаал материалдарынга оларның чуруктарын, чугааларын, бо чүүлдүң 8 кезээниң 4 пунктузунда көрдүнген таварылгадан аңгыда, ажыглаары хоруглуг.

7. Күрүнеиң азы муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын эзлеп турар кижилер, бир эвес айыттынган кижилер кандидаттар кылдыр бүрүткеткен таварылгалардан аңгыда, телерадио-дамчыдылга организацияларының каналдарынга болгаш өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге соңгулда мурнунуң суртаалын чорудары хоруглуг.

8. Кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының суртаал материалдарынга кайы-бир кижиниң чуруун, ооң кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының дугайында чугааларын ажыглаары чүгле ол кижиниң бодунуң бижимел чөпшээрели-биле болдунуп болур. Чөпшээрежилгени бадыткап турар документини соңгулда комиссиязынга суртаал материалдарының экземплярлары-биле кады бо хоойлуның 59-ку чүүлүнүң 4-ку кезээнге дүүштүр киирер. Суртаал материалын телерадио-дамчыдылга организациязының каналынга азы өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезинге салып турар таварылгада, ол документини соңгулда комиссиязының негээнин езугаар аңаа киирер. Бо кызыгаарлаашкын дараазында таварылгаларга хамаарышпас:

1) соңгулда каттыжыышкыны бодунуң идип үндүргени кандидаттарның ол соңгулда каттыжыышкынының дугайында, а ол ышкаш ол соңгулда каттыжыышкынының ол-ла Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга идип үндүргени кандидаттар дугайында чугааларын ажыглаарынга;

2) кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннарның дугайында чонга чедирген чугааларны, ону дыңнаткан, парлаан ай, хүнүн (кайы үеде) болгаш ындыг чугааны дыңнаткан, парлаан массалыг информация чепсээниң адын айытпышаан ажыглаарынга. Суртаал материалдарынга "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр соңгулда мурнунуң суртаалын чорудары чорударынга эргези чок кайы-бир кижиниң чугаазын, бир эвес ону Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын томуйлаарының дугайында албан-езузу-биле парлаарының (чарлаарының) мурнунда чонга дыңнаткан турган болза, ажыглап болур. Ону ажыглап тура, ол чугааны чонга чарлаанының ай, хүнүн (кайы үеде) болгаш ону дыңнаткан массалыг информация чепсээниң адын айтыр;

3) соңгулда каттыжыышкынының дугайында, кандидат дугайында өске соңгулда каттыжыышкынының, а ол ышкаш кандидаттарның боттарының "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр белеткээни болгаш тараткаңы суртаал материалдарында чугааларының кезик-чамдыызын ажыглаарынга;

4) кандидаттың бодунуң чуруун ажыглаарынга, ону өске кандидаттар-биле кады даңзыга идип үндүрген соңгулда каттыжыышкынының ооң чуруун бодунуң кадайы-биле, уруглары-биле (ооң иштинде 18 хар четпээннери-биле), ада-иези-биле база өскедаа чоок төрелдери-биле кады, а ол ышкаш таныыазы кижилер аразынга чуруун ажыглаарынга.

9. Соңгулда мурнунуң суртаалын эрттиреринге чарыгдалдарны чүгле чогуур соңгулда фондуларының акша-хөреңгизи-биле боттандырар. өске кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының соңгулда фондуларының акша-хөреңгилери-биле кандидат, соңгулда каттыжыышкыны дээш суртаал чорудары хоруглуг.

10. Соңгулда комиссиязының бүрүткээни кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын идип үндүрген политиктиг партия бадылаашкын хүнүнге чедир 10 хонуктан бурунгаар бодунуң соңгулда мурнунуң программазын күрүнеиң азы муниципалдыг (соңгулдаларның деңнелинге дүүштүр) чаңгыстан эвээш эвес өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге парладыр, а ол ышкаш ниити ажыглалдың "Интернет" медээтелекоммуникация четкизинче киирер. Ындыг парладылгага бо Хоойлуга дүүштүр соңгулда каттыжыышкыннарынга бээр халас парлалга шөлүн ажыглаар азы политиктиг партияның соңгулда фондузунуң, ол политиктиг партияның идип үндүргени кандидаттың соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилери-биле төлээр.

54 чүүл. **Суртаал чорудар үе**

1. Суртаал үези кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын депшиткен хүнден эгелээр болгаш бадылаашкын хүнүнге чедир бир хонук бурунгаар тус черниң үези-биле тик шакта доостур.

2. Телерадио-дамчыдылга организацияларының каналдарынга, өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге соңгулда мурнунуң суртаалы бадылаашкын хүнүнге чедир 28 хонук бурунгаар эгелээр болгаш бадылаашкын хүнүнге чедир бир хонук бурунгаар, тус черниң үези-биле тик шакта соксаар.

3. Соңгулда бетиниң суртаалын бадылаашкын хүнүнде болгаш ооң мурнунда хүн чорудары хоруглуг.

4. Суртаалдың парлалга материалдарын (листовкалар, плакаттар болгаш өске-даа) федералдыг хоойлу-биле доктаадып тургускан чурумга дүүштүр мооң мурнунда азып, дерип турган черлеринге, бадылаашкын болур черлерден, соңгулда комиссиязы турар бажыңнардан аңгыда болгаш оларже кирер эжиктерге чедир 50 метрден эвээш эвес хемчээлге бадылаашкын хүнүнде биезги хевээр арттырар.

55 чүүл. **Соңгулда мурнунуң суртаалын телерадио-дамчыдылга организацияларының каналдарынга болгаш өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге чорударының ниити байдалдары**

1. Телерадио-дамчыдылганың күрүнеиң болгаш муниципалдыг организациялары, өй-өйлеп үнер күрүнеиң болгаш муниципалдыг парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары бүрүткеткен кандидаттарга, кандидаттарның республика даңзыларын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарынга соңгулда мурнунуң суртаалын чорударынга, ооң иштинде соңгукчуларга соңгулда мурнунуң программаларын таныштырарынга дең байдалдарны "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-биле дүүштүр хандырар хүлээлгелиг. Телерадиодамчыдылганың айыттынган организациялары каналдарынга эфир үезин болгаш өй-өйлеп үнер айыттынган парлалга үндүрүлгелери парлалга шөлүн бүрүткеткен кандидаттарга, кандидаттарның республика даңзыларын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарынга төлевирлиг бээр, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-биле көрдүнген таварылгаларда болгаш чурум езугаар халаска база бээр (халас эфир үези, халас парлалга шөлү).

2. Дээди Хуралдың депутаттарының чоокку эрткен соңгулдаларында бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаашкыннарының санының 2 хуудан эвээжин алган болгаш депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирбээн кандидаттарның республика даңзызын, азы болза чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынга киришкен, соңгуттурбаан, болгаш соңгукчуларның бадылаашкыннарының санының 2 хуудан эвээжин алган кандидатты депшиткен соңгулда каттыжыышкыны халас эфир үезин, халас парлалга шөлүн ажыглаар эргези чок. Ындыг соңгулда каттыжыышкыны чогуур керээ үндезининге халас эфир үезининң, халас парлалга шөлүнүң ниити хемчээлинден бодунга онаажып турар үлүүн азы соңгулда мурнунуң суртаалын чорударынга бо хоойлунуң 57-ги чүүлүнүң 7-ги кезээ-биле дүүштүр регионалдыг күрүнеиң парлалга үндүрүлгелериниң редакцияларының, телерадио-дамчыдылганың, регионалдыг күрүне организацияларының курлавырлап турар эфир үези, парлалга шөлү дээш төлевириниң хемчээлинден ашпас өртек-биле ооң чамдык кезиин алыр эргелиг. Бо кезек-биле көрдүнген керээге үндезилеп берип турар эфир үезин болгаш парлалга шөлүн хуваарын халас эфир үезин, халас парлалга шөлүн хуваарының бо хоойлу-биле тургускан чурум езугаар боттандырар ужурлуг.

3. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле кандидаттар база (азы) кандидаттарның республика даңзызын депшидип турар соңгулда каттыжыышкынынга халас эфир үезин, халас парлалга шөлүн бээрин ойталавас, бир эвес Дээди Хуралдың депутаттарының чоокку мурнунда болган соңгулдаларында:

1) ол соңгулда каттыжыышкынының депшиткен кандидаттарның республика даңзызы бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаашкыннарының санының ийиден эвээш эвес хуузун алган болза;

2) соңгулда каттыжыышкыны кандидаттарны чүгле чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле депшидип турган болза.

4. Бүрүткеткен кандидат, соңгулда каттыжыышкыны оларга берген эфир үезин, парлалга шөлүн бүрүткеткен өске кандидаттар, өске соңгулда каттыжыышкыннары дээш соңгулда мурнунуң суртаалынга ажыглаар эргези чок. Соңгулда каттыжыышкынының идип үндүргени бүрүткеткен кандидат аңаа берген эфир үезин, парлалга шөлүн ону идип үндүрген соңгулда каттыжыышкыны дээш, ол-ла соңгулда каттыжыышкынының идип үндүргени өске кандидаттар дээш Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга соңгулда мурнунуң суртаалын чорударынга ажыглап болур эргелиг. Кандидаттар депшиткен, кандидаттарның республика даңзызын идип үндүрген соңгулда каттыжыышкыны аңаа берген эфир үезин, парлалга шөлүн бодунуң депшиткени кайы-даа кандидады дээш ол-ла Дээди Хуралдың соңгулдаларынга соңгулда мурнунуң суртаалын эрттиреринге ажыглап болур.

5. Чаңгыс ол-ла девискээрге элээн каш соңгулда кампанияларын хары угда эрттирип турар болгаш телерадио-дамчыдылга организацияларының каналдарынга база өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге айыттынган кампанияларның суртаал эрттиреринiң үелериниң дакпырлажы бергени таварылгада халас эфир үезиниң база халас парлалга шөлүнүң ниити хемчээлин телерадио-дамчыдылга организациязының, өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң редакциязының чөпшээрели чокка улгаттырбас.

6. Соңгулда кампаниязының эгелээринге чедир бир чылдан эрте бүрүткеттинген күрүнении эвес телерадио-дамчыдылга организациялары, массалыг информацияның чепсектерин үндүрерин боттандырып турар өй-өйлеп үнер күрүнении эвес парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары, а ол ышкаш соңгулда каттыжыышкыннарының (ооң иштинде оларның структурлуг кезектериниң) тургусканы болгаш соңгулда кампаниязының эгелээринге чедир бүрүткеттингенинден бээр бир чыл четпээн-даа болза күрүнении эвес өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары бүрүткеттирген кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга массалыг информацияның чогуур чепсектери эфир үезин, парлалга шөлүн бээр эргелиг. Телерадио-дамчыдылгаларының өске-даа күрүнении эвес организациялары база өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң күрүнении эвес редакциялары бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга эфир үези, парлалга шөлү бээр эрге чок.

7. Күрүнении эвес телерадио-дамчыдылга организацияларының болгаш күрүнении эвес өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакцияларының бээри эфир үезининң, парлалга шөлүнүң төлевириниң байдалдары бүрүткеткен бүгү кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга чаңгыс аай болур ужурлуг. Бо нег кандидаттарның, соңгулда каттыжыш нарының тургусканы күрүнении эвес өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелери редакцияларынга хамаарышпас.

8. Дээди Хуралдың депутаттарының гулдаларын эрттирип тура, эфир үези парлалга шөлүнүң төлевириниң хемчээл (Россия Федерациязының валютазынга өске-даа негелделериниң дугайында лерни чогуур теле-радио-дамчыдылга низациязы, өй-өйлеп үнер парлалга рүлгезиниң редакциязы Дээди Хура депутаттарының соңгулдаларын томуй дугайында шиитпирниң албан-езузу парлаттынган хүннүң соонда 30 хо орай эвесте парлап дыңнаткан ужурлуг. Айыттынган медээлерни соңгулда мурнунуң суртаал чорудар эфир үезин база парлалга шөлүн бээр беленииниң дугайында дыңнадыгны хуусаада Дээди Хуралдың депутаттар соңгулдаларын организастап турар Республиканың Соңгулда комиссиязы девискээр соңгулда комиссиязынга кир турар ужурлуг.

9. Күрүнении эвес телерадио-дамчыга организациялары, күрүнении эвес өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелери редакциялары, неделяда бирээден удаа үнер күрүнеиң өй-өйлеп үнер пар үндүрүлгелериниң редакциялары, тел дио-дамчыдылганың тускайжыткан орг зациялары, өй-өйлеп үнер тускайжы парлалга үндүрүлгелериниң (культ чырыдыышкын, уруглар, техника, э талазы-биле болгаш өске-даа) редак лары, оон аңгыда күрүне эрге-чагыргазы федералдыг органнарынче, телера дамчыдылганың муниципалдыг орга циялары болгаш өй-өйлеп үнер муни дыг парлалга үндүрүлгелериниң реда лары соңгулда мурнунуң суртаалын чо рынга эфир үезин, парлалга шөлүн бээр ойталап болур эргелиг. Ынчангаш бо чүү 8-ки кезээнде айыткан дыңнадыгны соңгулда комиссиязынга ол кез көрдүнген хуусааларда киирбейн баарга ындыг ойталаашкын кылдыр санаар.

10. Массалыг информацияның чепсе рин үндүрүп турар организациялар соң мурнунуң суртаалын эрттиреринге бе эфир үезиниң болгаш парлалга шөлү хемчээлдерин база өртек-үнезин чо Тыва Республиканың Соңгулда комисс зының доктаатканы хевирлерге болга румун езугаар тускай бүрүткелге алыр гаш ындыг бүрүткелдиң сан-медээлери ва Республиканың Соңгулда комиссиязы бадылаашкын болган хүнүнден эгелеп хонуктан орайтатпайн киирер хүлээлге болур.

11. Массалыг информацияның чепсе рин үндүрүп турар организациялар чүүлдүң 10 кезээнде айыттынган ха болгаш төлевирлиг эфир үезин бол парлалга шөлүн бергенииң дугай бүрүткел документилерин бадылаа хүнүнден тура, үш чылдан эвээш эвес шыгжаар хүлээлгелиг болур.

12. Соңгулда мурнунуң суртаалын ч дарынга халас эфир үезин база халас лалга шөлүн бээри-биле холбаштыр радио-дамчыдылгазының күрүне бол муниципалдыг организацияларының баз өйлеп үнер күрүне болгаш муницип парлалга үндүрүлгелериниң редакция ның чарыгдалдарын ол организацияла болгаш редакцияларның ажыл-чору зының түңнелдеринге хамаарыштырар.

13. Телерадио-дамчыдылга организа ларының каналдарынга база өй-өйлеп парлалга үндүрүлгелеринге соңгулда нунуң суртаалын эрттиреринге халас төлевирлиг эфир үезин, парлалга ш бээрин телерадио-дамчыдылга орган циязының, өй-өйлеп үнер парлалга үнду гезиниң редакциязының болгаш канди соңгулда каттыжыышкыны олар аразында эфир үезин, парлалга ш бээриниң мурнунда бижимел хевирге ча керээзинге дүүштүр боттандырар.

14. Дээди Хуралдың депутаттарының гулдалары-биле кады хары угда өске соңгулда кампанияларын эрттирип тур таварылгада база ол кампанияларга радио-дамчыдылга организацияларын каналдарынга болгаш өй-өйлеп үнер па га үндүрүлгелеринге агитация чорудары үелери дакпырлажып турар болза, аңгы соңгулдаларга элээн каш соңгулда окру рынга депшиттирген база бүрүткеттир кандидат телерадио-дамчыдылганың кү болгаш муниципалдыг организацияла база өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүл рынге халас эфир үезин болгаш халас лалга шөлүн улуг деңнелдиг соңгулдала аңаа бээриниң хемчээлинден а хемчээлге алыр эргелиг болур.

15. Бүрүткеттирген кандидаттарга, кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыннарынга эфир үезин болгаш парлалга шөлүн берип турар телерадио-дамчыдылгаларының организациялары болгаш өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары (өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка) Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дилээ-биле чогуур бүрүткеткен кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының төлевирлиг дажылдар кылырынга болгаш төлевирлиг ачы-дузалар чедиреринге чөпшээрелин бадыткап турар документилерни киирер хүлээлгелиг.

56 чүүл. **Соңгулда мурнунуң суртаалын телевидениеге болгаш радиога эрттиреринің байдалдары**

1. Бүрүткеткен кандидаттар, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжыышкыннары халас эфир үезин, а бо хоойлунуң 55-ки чүүлүнүң 1-ги кезээнде айыткан таварылгада, ол ышкаш Тыва Республиканың девискээринде телебаза (азы) радио-дамчыдылгаларын организастап турар телерадио-дамчыдылгаының регионалдыг күрүне организацияларының каналдарынга (эфир үезиниң хемчээлин, эфирге үнериниң шагын болгаш өске-даа байдалдары) төлевирлиг эфир үезин дең байдалдарга алыр эргелиг.

2. Телерадио-дамчыдылгалар кылыр организацияларның каналдарынга бо хоойлунуң 52 чүүлүнүң 2 кезээниң ажыл-чорудулгаларынга алзып турар, бо чүүлдүң 1-ги кезээнде айыткан эфир үезин, бо хоойлунуң 54 чүүлүнүң 2 кезээ-биле тодарадып турар үеде бээр.

3. Бо чүүлдүң 1 болгаш 2 кезектеринде айыткан телерадио-дамчыдылга кылыр организация бүрүзүнүң бо чүүлдүң 1 кезээнде айыткан эфир үезиниң ниити хемчээлин соңгулда мурнунуң суртаалын эрттиреринге бээр халас эфир үези канал бүрүзүнге ниити хемчээли ажыл хүннеринде бо хоойлунуң 54-кү чүүлүнүң 2-ги кезээ-биле доктааткан үеде 30 минутадан эвээш эвес болур ужурлуг, а бир эвес телерадио-дамчыдылга организациязының ниити дамчыдылга үези хүнде ийи шактан эвээш болза - дамчыдылганың ниити үезиниң дөрттүң бир кезиинден эвээжевес болур ужурлуг. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле Дээди Хуралдың депутаттарының немелде азы катап соңгулдаларында соңгулда мурнунуң суртаалын чорудары-биле телерадио-дамчыдылганың регионалдыг күрүне организациялары бүрүзүнге эфир үезиниң хемчээли бо хоойлунуң 54 чүүлүнүң 2 кезээ-биле ургускан үеде ажыл хүнүнде 15 минутадан эвээжевес ужурлуг, а бир эвес телерадио-дамчыдылга кылып турар организацияның дамчыдылгазының ниити үези хүнде ийи шактан эвээш болур болза, дамчыдылганың ниити үезиниң алдының бир кезиинден эвээш эвес болур.

4. Бир эвес халас эфир үезин бүрүткеткен кандидаттар бүрүзүнге бергенииң түннелинде, кандидаттарның бүрүткеткен даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны бүрүзүнге, бо чүүлдүң 1-ги кезээнде айыттынган соңгулда каттыжыышкыны бүрүзүнге 60 минутадан ажыг халас эфир үези онаатынар, телерадио-дамчыдылганың организация бүрүзүнүң суртаал эрттиреринге бээр халас эфир үезиниң ниити хемчээлин эвээжедир болгаш ол 60 минута болур ужурлуг, ону бүрүткеткен кандидаттарның, кандидаттарның бүрүткеткен республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыннарының тус-тузунда санынга көвүдедир.

5. Халас эфир үезиниң ниити хемчээлиниң артыындан эвээш эвес кезиин бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга кады маргыжылгалар, "төгерик толдар", өске-даа каттышкан суртаал хемчеглерин эрттиреринге бердинер ужурлуг. Бо дүрүм чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда бүрүткеткен кандидат бүрүзүнге, бо чүүлдүң 1-ги кезээнде айыттынган соңгулда каттыжыышкыны бүрүзүнге халас эфир үезиниң ниити хемчээлинден беш минута четпес үе онаажыр болза ажыглаттынмас.

6. Бүрүткеткен кандидат, соңгулда каттыжыышкыны каттышкан суртаал хемчеглеринге киржиринден ойталаар эргелиг. Ындыг таварылгада каттышкан суртаал хемчеглеринге көрдүнген эфир үези, айыттынган хемчегге чүгле чаңгыс безин киржикчи ортып каар болза, хоойлуда көрдүнген таварылгалардан аңгыда, эвээжеттинмес. Каттышкан суртаал хемчеглеринге киржиринден ойталаарга, айыттынган хемчегден ойталаан бүрүткеткен кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга, хоойлуда көрдүнген таварылгалардан аңгыда, халас эфир үезин немей алырын болдурбас.

7. Халас эфир үезиниң арткан кезиин (бир эвес ол бар болза) телерадио-дамчыдылганың күрүне организациялары бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга суртаал материалдарын салырынга бериптер.

8. Кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзыларын депшидер үе төнген соонда, ынчалза-даа бадылаашкын болур хүнге чедир 33 хонуктан орайтатпайн Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы халас эфир үезин бүрүткеткен кандидаттарның, кандидаттарның бүрүткеткен республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыннарының, бо үүлдүң 1-ги кезээнде айыттынган соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга үлээри-биле жеребьевка эрттирер, ооң түннелинде бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарының, кандидаттарның соңгулда мурнунуң суртаалын чорударда эфирже үнер хүнүн болгаш үезин тодарадыр. Жеребьевка эрттирип турар үеде аңаа кандидат, бүрүткеткен республика даңзызындан кандидат, бо чүүлдүң бирги кезээнде айыттынган соңгулда каттыжыышкыныңың төлээзи киржир эргелиг болур. Жеребьевканың түннелдерин протоколдаар. Жеребьевканың түннелинде тодараттынган эфир үезин үлээнииң графигин күрүненииң регионалдыг өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге парлаар.

9. Катап соңгулдалар эрттирип турда ниити соңгулдаларга чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарыштыр соңгулда мурнунуң суртаалын чорударынга бо чүүлдүң 2-ги пунктузу-биле дүүштүр берген халас эфир үезиниң хемчээлиниң чартыынга дең халас эфир үезин бээр. Халас эфир үезин үлээрин, бо чүүл-биле доктааткан чурум-биле, жеребьевка езугаар, катап бадылаашкынны эрттирер хүнге чедир үш хонуктан орайтатпайн, боттандырар.

10. Телерадио-дамчыдылганың күрүне болгаш муниципалдыг организациялары соңгулда мурнунуң суртаалын төлевирлиг чорударынга эфир үезин курлавырлап арттырар хүлээлгелиг болур. Төлевирниң хемчээли болгаш негелделери бүгү бүрүткеткен кандидаттарга, кандидаттарның бүрүткеткен даңзыларын идип үндүрген соңгулда каттыжыышкыннарынга шуптузунга чаңгыс аай болур ужурлуг. Төлевирлиг кылдыр арттырар эфир үезиниң ниити хемчээли халас эфир үезиниң ниити хемчээлинге дең азы оон хөй болур ужурлуг, ынчалзажок оон ийи катаптан ашпас. Бүрүткеткен кандидат, айыттынган соңгулда каттыжыышкыны чогуур төлевир езугаар арттырган эфир үезиниң ниити хемчээлинден ол хемчээлди бүрүткеткен кандидаттарның, айыттынган соңгулда каттыжыышкыннарының санынга үлээнииң түннелинде алыры үлүүнүң хемчээлиниң кызыгаарынга үени ап болур эргелиг. Эфир үезин үлээрин телерадио-дамчыдылга организациязы бо чүүлдүң 8-ки пунктузунда айыткан кижилер-биле, жеребьевкага киржириниң дугайында бергени бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының бүрүн эргелиг төлээлериниң бижимел дилеглерниң үндезинингe боттандырары-биле бо чүүл-биле доктааткан чурум-биле, жеребьевка езугаар, катап бадылаашкынны эрттирер хүнге чедир үш хонуктан орайтатпайн, боттандырар. Жеребьевканы бо чүүлдүң 8-ки пунктузунда доктааткан хуусааларда эрттирген турар ужурлуг.

11. Телерадио-дамчыдылга кылыр организацияларның каналдарынга суртаал материалдарының дамчыдылгазын үзе кирип, өске теле -радиопрограммаларны, өске суртаал материалдарын дамчыдары хоруглуг.

12. Бир эвес бүрүткеткен кандидат, соңгулда каттыжыышкыны жеребьевка соонда халас болгаш (азы) төлевирлиг эфир үезин ажыглаарындан ойталаар болза, ооң дугайында, бижимел хевирге эфирже үнер бетинде, ынчалза-даа аңаа чедир беш хонуктан орайтатпайн чогуур телерадио-дамчыдылганың организациязынче, ол бодунуң хереглелинге хосталы берген эфир үезин ажыглаар эргелиг боор кылдыр, дыңнадыр хүлээлгелиг болур.

57 чүүл. **Соңгулда мурнунуң суртаалын өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге чорударының негелделери**

1. Соңгулдалар эрттирер девискээрде тарадып турар болгаш неделяда чаңгыстан эвээш эвес катап үнер өй-өйлеп үнер күрүне болгаш муниципалдыг парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары бүрүткеткен кандидаттарның, кандидаттарның бүрүткеткен республика даңзыларын депшиткен соңгулда каттыжыышкыннарының эккээри суртаал материалдарынга парлалга шөлүн тускайлап бээр хүлээлгелиг болур. Парлалга шөлүн дең байдалдарга бээр: берип турары парлалга шөлүнүң хемчээли-биле, солун арнында турар чери-биле, шрифтиниң хевири-биле болгаш оон өске-даа онзагай байдалдар-биле.

2. Өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң аңгылап бээр парлалга шөлүнүң ниити эң биче хемчээли, бо хоойлунуң 54-кү чүүлүнүң 2-ги кезээнде доктааткан үениң дургузунда, ниити парлалга шөлүнүң 30 хуузундан эвээш болбас ужурлуг. Ынчан ниити парлалга шөлүнүң 40 хуузун халаска бээр ужурлуг.

Халас парлалга шөлүнүң чартыын өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакциялар бүрүзү кандидаттарның республика даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарынга, а бир чартыын бо чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга хамаарыштыр бүрүткеткен кандидаттарга болгаш сонгулда каттыжыышкыннарынга бээр.

3. Катап соңгулдалар эрттирип турда ниити соңгулдаларга чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарыштыр соңгулда мурнунуң суртаалын чорударынга берген халас парлалга шөлүнүң хемчээлиниң чартыынга дең халас парлалга шөлүн бээр. Халас парлалга шөлүн үлээрин, бо чүүл-биле доктааткан чурум-биле, жеребьевка езугаар, катап бадылаашкынны эрттирер хүнге чедир үш хонуктан орайтатпайн, боттандырар.

4. Өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакция бүрүзүнүң чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга (чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга) катап азы немелде соңгулдаларга соңгулда мурнунуң суртаалын эрттиреринге бээр халас парлалга шөлүн, ооң хемчээлин дараазында формула-биле санаар:

$$S = \frac{S1}{17} \times N;$$

Мында S - өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакция бүрүзүнүң катап азы немелде соңгулдаларга соңгулда мурнунуң суртаалын эрттиреринге бээр халас парлалга шөлү;

S1 - өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакция бүрүзүнүң Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының кол соңгулдаларынга соңгулда мурнунуң суртаалын эрттиреринге бээр халас парлалга шөлү;

№ - айыттынган соңгулдалар эрттирер чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының саны.

5. Өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң кол (немелде азы катап) соңгулдаларга соңгулда мурнунуң суртаалын чорударынга бээр халас парлалга шөлүнүң ниити хемчээлиниң дугайында медээни ол үндүрүлге организациязынга соңгулдаларны эрттирер дугайында шиитпирни (немелде азы катап соңгулдаларны эрттирер дугайында шиитпирни) албан-езузу-биле парлаан соонда 30 хонуктан орайтатпайн парлаар.

6. Бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзыларын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны халас парлалга шөлүнүң ниити хемчээлинден парлалга шөлүнүң ниити хемчээлиниң чартыын айыттынган соңгулда каттыжыышкыннарының санынга үлээниниң түннелинде алдынган кезээнге дең халас парлалга шөлүн алыр эргелиг болур.

Бүрүткеткен кандидат, халас парлалга шөлүнүң ниити хемчээлинден парлалга шөлүнүң ниити хемчээлиниң чартыын айыттынган соңгулда каттыжыышкыннарының болгаш бүрүткеткен кандидаттарның санынга үлээниниң түннелинде алдынган кезээнге дең халас парлалга шөлүн алыр эргелиг болур.

7. Кандидаттарны, кандидаттар даңзыларын депшидер үе төнген соонда, ынчалза-даа бадылаашкын болур хүнге чедир 32 хонуктан орайтатпайн өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары бүрүткеткен кандидаттарның, кандидаттарның бүрүткеткен даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга үлээри-биле болгаш оларның соңгулда мурнунуң суртаал материалдарын парлаар үезин тодарадыры-биле жеребьевка эрттирер, ооң түннелинде бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарының, кандидаттарның соңгулда мурнунуң суртаалын чорударда эфирже үнер хүнүн болгаш үезин тодарадыр. Жеребьевка эрттирип турар үеде аңаа кандидат, бүрүткеткен даңзыдан кандидат, бо хоойлунуң 30 чүүлүнүң 2-ги кезээнде айыттынган соңгулда каттыжыышкынының төлээзи, чогуур соңгулда комиссиязының кежигүннери киржир эргелиг болур. Жеребьевканың түннелдерин протоколдаар.

8. Неделяда чаңгыстан эвээш эвес катап үнер өй-өйлеп үнер күрүне болгаш муниципалдыг парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары соңгулда мурнунуң суртаалын эрттиреринге төлевирлиг парлалга шөлүн арттырар хүлээлгелиг. Төлевирниң хемчээли болгаш негелделери бүгү кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга шуптузунга чаңгыс аай болур ужурлуг. Бүрүткеткен кандидат, кандидаттарның бүрүткеткен республика даңзызын идип үндүрген соңгулда каттыжыышкыны чогуур төлевирге дүүштүр парлалга шөлүнүң арттырган ниити шөлүнден ол хемчээлди бүрүткеткен кандидаттарның, айыткан соңгулда каттыжыышкыннарының, референдум айтырыгларының талазы-биле суртаал чорудар бөлүктерниң санынга үлепкенинден алдынар үлүүнүң кызыгаарынга парлалга шөлүн алыр эргелиг болур. Бүрүткеткен кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының соңгулда мурнунуң суртаал материалдарын парлаар үезин тодарадырда өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннарының бүрүн эргелиг төлээлери-биле, жеребьевкага киржириниң дугайында бергени бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының бүрүн эргелиг төлээлериниң бижимел дилеглерниң үндезинингe боттандырар. Жеребьевканы бо чүүлдүң 6-гы пунктузунда доктааткан хуусааларда эрттирген турар ужурлуг. Жеребьевка эрттирип турар үеде аңаа чогуур соңгулда комиссиязының кежигүннери киржир эргелиг болур. Жеребьевканың түннелдерин протоколдаар.

9. Бо чүүлге дүүштүр парлаттынып турар суртаал материалдарынга кандыг-даа хевирге редакцияның тайылбырларын кылбас, а ол ышкаш чогуур кандидат, соңгулда каттыжыышкыны-биле дугуруштунмаан эгелерни болгаш кааспалгаларны киирип болбас.

10. Өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринге салдынар бүгү суртаал материалдарынга кайы кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилериниң күсели-биле чогуур парладылганы төлээнин айыткан медээ кирген турар ужурлуг. Бир эвес суртаал материалдары халас парлаттынган болза, ол дугайында медээ ында кирген болгаш ону ким парлатканын база айтыр.

11. Суртаал материалдарын парлап турар өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары, кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының боттарының тургусканындан аңгыда, кайы-бир кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгезиниң тиражын болгаш үнер хуусаазын өскертириниң аргазы-биле артык байдалдарны тургузар эргези чок.

12. Бир эвес бүрүткеткен кандидаттар даңзыларын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны, бүрүткеткен кандидат, бо хоойлунуң 56-гы чүүлүнүң 1-ги пунктузунда айыттынган соңгулда каттыжыышкыны жеребьевка соонда халас болгаш (азы) төлевирлиг парлалга шөлүн ажыглаарындан ойталаар болза, ооң дугайында, бижимел хевирге соңгулда мурнунуң суртаал материалдарын парладыр хүнге чедир, ынчалза-даа аңаа чедир беш хонуктан орайтатпайн чогуур өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелеринче, ол бодунуң хереглелинге хосталы берген парлалга шөлүн ажыглаар эргелиг боор кылдыр, дыңнадыр хүлээлгелиг болур.

13. Өй-өйлеп үнер парлалга үндүрүлгелериниң күрүнеге хамаарышпас редакциялары, бир эвес олар "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржиринге эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 50-ги чүүлүнүң 6-гы пунктузунуң негелделерин күүседипкеннер болза, соңгулда мурнунуң суртаал чорударынга херек парлалга шөлүн бээринден ойталаар эргелиг болур.

58 чүүл. **Соңгулда мурнунуң суртаалын хөйге ажык-чарлыг суртаал хемчеглериниң дузазы-биле эрттиреринің байдалдары**

1. Күрүне органнары, тус чер бот-башкарылгазының органнары бүрүткеткен кандидаттарга, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжыышкыннарынга хөйге ажык-чарлыг суртаал хемчеглерин организастаарынга база эрттиреринге дуза чедирер хүлээлгелиг болур.

2. Митинг, демонстрация, чыскаалдар болгаш пикеттээшкиннер организакчыларының дыңнадыышкыннарын, федералдыг хоойлу, Тыва Республиканың хоойлузу-биле доктааткан чурум езугаар, киирер болгаш сайгарып көөр.

3. Бүрүткеткен кандидаттың, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкынының чагыы-биле хурал хевирлиг кылдыр хөй чонга ажык-чарлыг суртаал хемчеглерин эрттиреринге таарымчалыг болгаш күрүне азы муниципалдыг өнчүге хамааржып турар бажың-балгатты өнчү ээзи азы ээлекчизи төлевир чокка бүрүткеткен кандидатка, ооң

бүзүреттирген кижилеринге, соңгулда каттыжыышкынының төлээлекчилеринге соңгукчулар-биле ужуражылгага хоойлу езугаар Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының азы ооң даалгазын езугаар девискээр комиссиязының доктаатканы үеде бээр. Ооң-биле кады комиссия бүрүткеткен кандидаттарга, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарынга айыттынган хемчеглерни эрттиринге дең байдалдарны хандырар хүлээлгелиг.

4. Бо чүүлдүң 3 кезээнде айыттынган бажың-балгат, ол ышкаш соңгулданы эрттирер дугайында шиитпирни албан-хуузу-биле парлаан (дыңнаткан) хүнде бодунуң устав езугаар (каттышкан) капиталында Россия Федерациязының, Россия Федерациязының субъектилериниң болгаш (азы) муниципалдыг тургузугларның үлүү (салрыышкыны) 30 хуудан ажып турар организацияның өнчүзүнге хамааржыр бажың-балгат кайы-бир бүрүткеткен кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга бердинген болза, өнчү ээзи, эдилекчизи бажың-балгатты өске бүрүткеткен кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга суртаал үезиниң дургузунда өске үеде ол-ла байдалдыг бээринден ойталаар эргези чок.

5. Бо чүүлдүң 3 база 4 кезектеринде айыттынган бажың-балгаттарны бүрүткеткен кандидаттарның, оларның бүзүреттирген кижилериниң, кандидаттар даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарының төлээлекчилериниң соңгукчулар-биле ужуражылгаларын эрттиринге тускайлап бээриниң чагырларын бажын-балгаттарның ээлери, эдилекчилери айыттынган чагырларны бергени хүнден эгелеп үш хүн иштинде сайгарып көөр.

6. Кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары хөйге ажык-чарлыг суртаал хемчеглерин эрттиринге хамаатыларга болгаш өнчү хевиринден хамаарылга чокка организацияларга хамааржыр бажың-балгаттарны, өрээлдерни керээ үндезинингe арендалап ап болур эргелиг.

7. Шериг кезектериниң, шериг организацияларының болгаш албан черлериниң турар черлеринге соңгулда мурнунуң суртаалын эрттирери хоруглуг, чүгле хурал хевирлиг хөйге ажык-чарлыг суртаал хемчээн эрттиринге тааржыр чаңгыс бажың азы оран-сава шериг кезээниң азы шериг организациязының, шериг албан черииң девискээринде турар таварылганы кириштирбес. Ындыг бажыңны азы оран-саваны бүрүткеткен кандидаттарның, оларның бүзүреттирген кижилериниң, кандидаттар даңзыларын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарының төлээлекчилериниң шериг албанныгларның аразында соңгукчулар-биле ужуражылгаларны эрттиринге шериг кезээниң командири чогуур комиссияның чагыын езугаар тускайлап бээр. Айыттынган ужуражылгаларны организастаарын шериг кезээниң командири чогуур комиссия-биле кады хандырар болгаш бүгү бүрүткеткен кандидаттар азы оларның бүзүреттирген кижилери, кандидаттар даңзыларын бүрүткеттирген бүгү соңгулда каттыжыышкыннарының төлээлекчилери ужуражылганың болур черииң болгаш шагының дугайында ону эрттиринге чедир үш хонуктан орай эвесте чарлаттынган турар.

8. Хөйге ажык-чарлыг суртаал хемчеглерин эрттирип турда айыыл чок чоруун хандырарын Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр боттандырар.

59 чүүл. **Парламал, аудиовизуалдыг болгаш өске-даа суртаал материалдарын үндүрериниң болгаш тарадырының негелделери**

1. Кандидаттар, кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыннары парлалга, ооң-биле деңге дыңнаар, көөр болгаш өске-даа суртаал материалдарын Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле доктааткан чурум езугаар, шаптыктаашкын чокка тарадыр эргелиг. Бүгү суртаал материалдарын Россия Федерациязының девискээринге кылган болур ужурлуг.

2. Парламал суртаал материалдарын кылып бээр талазы-биле ачы-дузаны чедирип турар азы ындыг ажылдарны күүседип турар организациялар, хууда сайгарлыкчылар бүрүткеткен кандидаттарга, кандидаттар даңзыларын бүрүткеттирген соңгулда каттыжыышкыннарынга ол материалдарны кылырынга төлевирниң дең байдалдарын хандырар хүлээлгелиг. Айыттынган организациялар, хууда сайгарлыкчылар парламал суртаал материалдарын кылырының талазы-биле ажылдарының база ачы-дузазының төлевириниң хемчээлиниң болгаш негелделериниң дугайында медээлерни соңгулдаларны эрттиринериң дугайында шиитпирни албан хуузу-биле парлаан (дыңнаткан) хүнүнден 30 хонуктан орайтатпайн чогуур организация, чогуур хууда сайгарлыкчы парлаан болгаш хоойлу езугаар Тыва Республиканын Соңгулда комиссиязынга ола хуусаада киирген турар ужурлуг. Бо негелделерни күүсетпейн барган организация, хууда сайгарлыкчы парламал суртаал материалдарын кылыр талазы-биле ачы-дуза чедирер азы ындыг ажылдар кылыр эргези чок болур.

3. Бүгү парламал болгаш дыңнаар, көөр суртаал материалдарынга ук материалдарны кылган организацияның ады, юридиктиг адрези, үндүрүг төлекчизиниң идентификациялыг дугаары (кижиниң фамилиязы, ады, адазының ады, Россия Федерациязының субъектизиниң, районунуң, хоорайының азы чурттап турар өске чериниң ады), оларны чагыткан организацияның ады (кижиниң фамилиязы, ады, адазының ады), а ол ышкаш ол материалдарның тиражының болгаш үндүрген хүнүнүң дугайында медээлерни киирер болгаш оларны кылырын чогуур кайы соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилериниң күүсели-биле төлээнин айтыр.

4. Парламал суртаал материалдарының экземплярларын азы оларның хоолгаларын, дыңнаар, көөр суртаал материалдарының экземплярларын, өске суртаал материалдарының фото-чуруктарын кандидат чогуур округ соңгулда комиссиязынга, а соңгулда каттыжыышкыны - Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга, оларны тарадыр мурнунда чедирген турар ужурлуг. Айыттынган материалдар-биле кады ол материалдарны кылган база чагыткан организацияларның (кижилерниң) кайда турарының (чурттап турар черлериниң адрестериниң) дугайында медээлерни база киирген турар ужурлуг.

5. Суртаал материалдарын чогуур соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилериниң күүсели-биле баш удур төлевээнде болгаш бо чүүлдүң 3-кү кезээнде доктааткан негелделерни хажыды парлаары, кылыры хоруглуг.

6. Бо чүүлдүң 4-кү кезээ-биле база бо хоойлунуң 53 чүүлүнүң 8 кезээ-биле доктааткан негелделерни хажыдып турар суртаал материалдарын тарадыры хоруглуг.

7. Тус чер бот-башкарылгазының органнары девискээр соңгулда комиссиязының саналы-биле бадылаашкын хүнүнге чедир 30 хонуктан орай эвесте соңгулда участогу бүрүзүнүң девискээринге парламал суртаал материалдарын азар тускай черлерни аңгылаар хүлээлгелиг. Ындыг черлер соңгукчуларның барып чедеринге эптиг болгаш соңгукчулар ында астынган медээлер-биле таныжарынга чогумчалыг, эптиг турар ужурлуг. Тускайлаан черлерниң шөлү аңаа комиссияларның медээлиг материалдарын болгаш бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының суртаал материалдарын азарынга, салырынга четчир ужурлуг. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга хамаарыштыр бүрүткеткен кандидаттарга, кандидаттар даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкыннарынга парламал суртаал материалдарын салырынга дең-дең шөлдерни тускайлап берген турар ужурлуг. Соңгулда участогу бүрүзүнүң девискээринге парламал суртаал материалдарын азар тускай кылган черлерниң даңзызын округ соңгулда комиссиялары кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкынарынга дыңнадып чедирген турар ужурлуг.

8. Парламал суртаал материалдарын өрээлдерге, бажың-балгаттарга, тудугларга болгаш өске-даа объектилерге бо чүүлдүң 7 кезээнде көрдүнмээн черлерни кириштирбес чүгле ол объектилерниң эдилекчилериниң, эдилекчилериниң чөпшээрежилгези-биле, оларның негелделерин барымдаалап азар (хырбалаар, тургузар). Суртаал материалдарын күрүне азы муниципалдыг өнчүге хамааржыр объектилерге азы соңгулдаларны эрттирер дугайында шиитпирни албан-хуузу-биле парлаан (чарлаан) хүнде устав езугаар (чыылдалыг) капиталында Россия Федерациязының, Россия Федерациязының субъектилериниң болгаш (азы) муниципалдыг тургузугларның үлүү (салыышкыны) 30 хуудан ажып турар организацияга хамааржыр объектилерге тургузарын, салырын бүгү кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга дең байдалдарга боттандырар. Күрүне азы муниципалдыг өнчүге хамааржыр объектиге суртаал материалдарын салганы дээш төлевир онаавас.

9. Реклама ачы-дузазын чедирип турар организациялар, хууда сайгарлыкчылар кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкынарынга суртаал материалдарын салырынга дең байдалдарны хандырар хүлээлгелиг.

10. Парламал суртаал материалдарын тураскаалдарга, обелискилерге, төөгүнүң, культураның азы архитектураның үнелиг чүүлү болур бажыңнарга, тудугларга болгаш оран-саваларга, а ол ышкаш соңгулда комиссиялары, бадылаашкын өрээлдери турар бажыңнарга болгаш оларже кирер эжиктерден 50 метрден эвээш хемчээлдерге азары (хырбалаары, салыры) хоруглуг.

11. Бо чүүлдүң дүрүмнери бо хоойлунуң 56 база 57 дугаар чүүлдеринге дүүштүр тарадыр суртаал материалдарынга хамаарыштыр ажыглаттынмас.

60 чүүл. **Соңгулда мурнунуң суртаалынга кызыгаарлаашкыннар**

1. Соңгулда мурнунуң суртаалын чорудуп тура, массалыг информацияның хостуун соора ажыглаарын болдурбас. Бүрүткеткен кандидаттарның соңгулда мурнунуң программаларында, соңгулда мурнунуң суртаал материалдарында болгаш хуралдарга, митингилерге чугаалаан сөстеринде, массалыг информация чепсектеринге бижээн чүүлдеринде конститусчу тургузугнуң үндезиннерин күш-биле өскертиринче, Россия Федерациязының бүдүн-бүрүн чоруун үрээринче, дайын-чааны пропагандалаарынче кыйгырыг турбас ужурлуг. Социал, сөөк-язы, национал, азы шажынны көөр хөөн чок чорукту болгаш адаан-өжээнни өөскүдүп турар, массалыг информацияның хостуун соора ажыглаар болгаш Россия Федерациязының хоойлужудулгазында хораан өске-даа хевирлерни ажыглаан суртаалды нептередири хоруглуг. Россия Федерациязының угаан-медерел өнчүзүнүң дугайында хоойлужудулгазын хажыдып, суртаал чорударын хоруур.

Соңгулда мурнунуң суртаалын чорудуп тура, массалыг информацияның хостуун, бо кезекте айыттынганындан өске хевирлерге ажыглаарын болдурбас.

Россия Федерациязының интеллектуалдыг өнчү дугайында хоойлужудулганы хажыдып турар суртаал чорудары хоруглуг.

2. Кандидаттарның, бүрүткеткен кандидаттарның болгаш оларның төлээлеткен кижилериниң, а ол ышкаш соңгулда мурнунуң суртаалынга дорт болгаш доора киржилгелиг өске-даа кижилерниң болгаш организацияларның соңгукчуларны хээлилээри: оларга акша-хөреңгилерни, белектерни болгаш өртек-үнелиг өске-даа чүүлдерни тыпсырын, организастыг ажылды (соңгулда участоктарынга дежурныйлаашкын, соңгукчуларның холунуң үжүүн чыыры, суртаал ажылы) күүсеткени дээрден башка, бадылаашкыннның түннелдеринден хамаарылгалыг айыттынган организастыг ажылдарны күүседип турар соңгукчуларны шаңнаары азы ындыг шаңналды бээрин аазаары, бараннарны чиигелделиг садары, парлаан, а ооң иштинде чурук кастаалгазындан, соңгулда кампаниязынга тускай белеткеп кылган материалдар болгаш хөрек демдектеринден аңгыда, кандыг-даа бараннарны халас тарадыры, а ол ышкаш төлевир чок азы чиигелделиг ачы-дуза чедирери хоруглуг. Бүрүткеткен кандидаттар, оларның төлээлеткен кижилери, өске-даа кижилер болгаш организациялар соңгулда мурнунуң суртаалын чорудуп тургаш, акша-хөреңгилер, өртек-үнелиг саазыннар болгаш өске-даа материалдыг кежиктерни, а ол ышкаш федералдыг хоойлуларга дүүштүр күрүне эрге-чагырга органнарының, тус черниң бот-башкарылга органнарының хүлээп алган шиитпирлеринде үндезилеп көргүзүп турар ачы-дуза чедирилгезинден аңгыда, ачы-дуза чедирилгезин аазап (ооң иштинде бадылаашкынның түннелдери-биле), салдар чедирер эргези чок.

3. Кандидаттарны, бүрүткеткен кандидаттарны, бүрүткеткен кандидаттарның бүзүреттирген кижилерин, а ол ышкаш айыттынган кижилер болгаш организациялар ук черлерниң тургузукчулары, өнчү ээлекчилери, ээлери база (азы) оларның удуртур органнарының кежигүннери болуп турар болза, соңгулда кампаниязының үезинде оларның коммерция болгаш өске-даа ажыл-чорудулгазын чүгле кандидаттың соңгулда фондузунуң акша-хөреңгизи-биле рекламалап чарлаар. Бадылаашкын хүнүнде база бадылаарының мурнунда хүн ындыг рекламаны болдурбас.

4. Бир эвес телерадио-дамчыдылга организацияларының каналдарының телеболгаш радиопрограммалары, а ол ышкаш парлалганың доктаамал үндүрүлгелериниң редакциялары соңгулда кампаниязынга киржип тура, бүрүткеткен кандидатка соңгулда мурнунуң суртаалының хуусаазы доозулгуже чедир ооң ат-алдарын, төлептиг чоруун азы ажыл-херекчи репутациязын камгалаар талазы-биле удурланыышкынын азы өске-даа тайылбырын ук теле- болгаш радиопрограммалар база парлалганың доктаамал үндүрүлгелериниң редакциялары хөйге тарадыр (парладыр) арганы берип шыдавас хире болза, олар бүрүткеткен кандидаттың ат-алдарынга, төлептиг чоруунга азы ажыл-херекчи арга-мөзүзүнге чедирги дег медээни хөйге тарадырын (парлаарын) болдурбас ужурлуг. Бүрүткеткен кандидаттың ат-алдарынга, төлептиг чоруунга азы ажыл-херекчи арга-мөзүзүнге хора чедирип болгу дег медээни хөйге тараткан (парлаан) телерадиодамчыдылга организацияларының каналдарының теле-, радиопрограммалары соңгулда мурнунуң суртаалын чорударының хуусаазы доозулгуже чедир бүрүткеткен кандидатка бодунуң ат-алдарын, төлептиг чоруун азы ажыл-херекчи репутациязын камгалаар талазы-биле удурланыышкынны азы өске-даа тайылбырны кылыр арганы бербээни Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле доктааткан харыысалганы ук теле дамчыдылга организацияларынга, ның доктаамал үндүрүлгелериниң ре ларынга болгаш оларның эрге-дужа кижилеринге онаарының үндезини туруп болур.

5. Бүрүткеткен кандидат бо чүүлд кеззэн хажыткан таварылгада дев соңгулда комиссиязы кандидатты бүр нин күш чок болдурар хүлээлгелиг, а органнар, организациялар болгаш ха лар ол дугайын судка билдирип к эргелиг. Бүрүткеткен кандидат со мурнунуң тайылбыр ажылын чорудар дүрүмнерин хажыткан таварылгада, кээр соңгулда комиссиязы бүрүткетк кандидатты бодунуң шиитпири-биле с дырар, чок болза эрге-хоойлуга суртаал ажыл-чорудулгазын болду дугайында бижикти хоойлу-дүрүм камп база өске-даа органнарга киирер, ын девискээр соңгулда комиссиязы канди бүрүткээр дугайында шиитпирин с кааптар эргелиг. Соңгулда комиссия чогуур шиитпирин массалыг инфор чепсектеринге дамчыдып бээр.

6. Хоойлу-дүрүм камгалаар база даа органнар хоойлу-дүрүмге дүү суртаал ажыл-чорудулгазын болдурб биле, суртаалдың меге база хоой дүүшпес парлаар, дыңнап, көрүп та болгаш өске-даа материалдарын кыл баш удур болдурбас база оларны ха талазы-биле хемчеглерни алыр, айытты материалдарны кылган кижилерни болга дээш төлевирниң үндезин дөзүн тодара а ол ышкаш илереттинген барымдаала болгаш алган хемчеглерниң дугай девискээр соңгулда комиссиязынга дораан дыңнадыр хүлээлгелиг.

7. Телерадио-дамчыдылга организа зы, парлалганың доктаамал үндүрүлгез редакциязы бо хоойлуда доктаа соңгулда мурнунуң суртаалын чорудар дүрүмнерин хажыткан таварылгала девискээр соңгулда комиссиязы э хоойлу органнарынга, судка, масса информация чепсектеринге хамаарыш күрүне политиказын боттандырып т күрүне эрге-чагыргазының күүсе органнарынга хоойлу-дүрүмге дүү суртаал ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында база телерадио-дамчыды организациязынга, парлалганың докта үндүрүлгезиниң редакциязынга, олар эрге-дужаалдыг кижилеринге Рос Федерациязының хоойлужудулгазы-б доктааткан харыысалганы онаары дугайында билдирип киирер эргелиг.

8. Соңгулда комиссиялары соңгу мурнунуң суртаалын чорударының докт кан чурумун сагыырын контрольдаар б гаш эрте берген хажыдыышкыннарны ч дыр талазы-биле хемчеглерни хүлээп ал

11. Федералдыг хоойлужудулган нормалары-биле дүүштүр хоойлу-дү камгалаар органнар болгаш өске- органнар шынга удур суртаал аж чорудулгазын, өттүндүр болгаш соңгу мурнунуң хоойлу езугаар эвес кыл кылдынган парлалга материалдар аудиовизуалдыг болгаш өске-даа сурт материалдарын болдурбас болгаш ы материалдар кылган кижилерни турга ажылдарын хавырар, а ол ышкаш илер тинген фактылар дугайында чогуур соңгу комиссиязынга дыңнадыр болгаш өске- хемчеглерни хүлээп алыр.

9 эге. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының акшаландырары

61 чүүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларны белеткээриниң болгаш эрттиреринiң саң-хөө талазы-биле хандырылгазы**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттиринiң талазы-биле соңгулда комиссияларының чарыгдалдарын Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле чорудар. Ол чарыгдалдарның акшаландырарын Тыва Республиканың республика бюджединиң чарыгдалдарының хуваарының дугайында бадылаттын бюджет бижилгезинге дүүштүр боттандырар, ынчалза-даа ол Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын томуйлаарының дугайында шиитпирни албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук хуусаадан орай болбас ужурлуг.

2. Банкыларга агар санны ажыдарын база олар-биле ажылдаарының, учеттуг отчеттуң болгаш соңгулда комиссияларының акша-хөреңгилерниң шилчидериниң чурумун Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга, Россия Федерациязының Төп банкызынга, Тыва Республикада Национал банкызының чөпшээрешкенин езугаар доктаадып тургузар. Соңгулда комиссияларының аг саннарын ажытканы дээш база олар-би операциялар кылганы дээш банкылар а дуза төлевирин тыртпас. Айыттынган а

саннарда бар акша-хөреңгилерни ажыглааны дээш банк хуу төлевес.

3. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле үндүрүп каан Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң кол үлекчизи Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы болур.

4. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттиреринге хереглээр акша-хөреңгилерни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы девискээр соңгулда комиссияларынче шилчидер, а олар алган акша-хөреңгилерни участок соңгулда комиссияларынга хуваар болгаш оларже шилчидер. Дээди Хуралдың депутаттарының немелде азы хуусаа бетинде соңгулдаларын эрттирер апарган таварылгада, а ол ышкаш соңгулдаларны чогуур өйүнде эвес азы долу эвес акшаландырган таварылгада, соңгулда комиссиялары акша-хөреңгилерни оларга киргеи шаа-биле хуваар болгаш шилчидер.

5. Соңгулда комиссияларының даргалары Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээринге болгаш эрттиреринге үндүрген акшаны баш билип башкарар болгаш саң-хөө айтырыгларының талазы-биле соңгулда комиссияларының шиитпирлеринге саң-хөө документилериниң дүүшкен турары дээш база айыттынган акша-хөреңгилерни чарыгдаанының дугайында саң-хөө отчеттарын бо хоойлуда доктааткан чурум болгаш хуусаалар езугаар киирери дээш харыысалгалыг болур.

6. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээри-биле база эрттиери-биле үндүрген акша-хөреңгилерни киириштирип соңгулда комиссиялары дараазында чарыгдалдарны кылыр:

1) бүрүткеткен кандидаттарның соңгулда фондуларын бо хоойлуда доктааткан чурум болгаш хемчээлдер езугаар тургузарынга киришкенин;

2) соңгулда комиссияларының бадылаар ергелиг кежигүннериниң база комиссияларның аппарат ажылдакчыларының, а ол ышкаш күш-ажыл болгаш хамааты-эргелоойлу керээлерин езугаар комиссияларга ылдаар кылдыр хаара туттунган штаттан ашкаар ажылдакчыларның ажыл төлевиинге немелде төлевир кылдыр;

3) парлалга продукциязын кылганын база ом-дептер үндүрүлгезиниң ажылын; технологтуг дериг-херекселдерни садып алгаын, эптеп-тургусканын;

4) транспорт чарыгдалдарын, ооң ишинде ырак-узак болгаш чедери берге ерлерге бадылаашкын чорударынга;

5) соңгулда документациязын чедирерин аза оларны шыгжап-кадагалаарын;

6) соңгулда системазын сайзырадыынга, ооң иштинде соңгулданың чаа технологияларын, автоматчыдылга херекселдерин ептередирин, соңгукчуларны болгаш соңгулдаларның организаторларын хоойлу-дүүм талазы-биле өөредирин, тускай сорулалыг программаларны боттандырарын;

7) соңгулдалар эрттирери-биле, а ол ышаш соңгулда комиссияларының бүрүн ергелерин болгаш ажыл-чорудулгазын ханырары-биле холбашкан сургакчылаашкын олгаш өске-даа чарыгдалдарны акшаандырар.

7. Соңгулда комиссияларының Дээди уралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирери-биле республика бюджединден ган акша-хөреңгилериниң чарыгдаттынаан кезиин Тыва Республиканың республика оджединиң чаңгыс аай агар санынче, бо ойлунуң 67 чүүлүнүң 4 кезээнде отчетту эээди Хуралче киирерине чедир шилчидер курлуг.

62 чүүл. **Контроль-ревизия албаннары**

1. Чогуур соңгулда комиссияларынга нтроль-ревизия албаннарын "Россия едерациязының хамаатыларының соңгулда гелериниң болгаш референдумга киржир гезиниң кол-кол магадылалдарының гайында" Федералдыг хоойлу-биле болш Тыва Республиканың "Тыва Республиның соңгулда комиссияларының системаның дугайында" Хоойлузу-биле доктаатан чурум езугаар тургузар.

2. Контроль-ревизия албанының дугаында Дүрүмнү Тыва Республиканың соңгул комиссиязы бадылаар. Контроль-ревизия банының организастыг, эрге-хоойлулуг олгаш материал-техниктиг хандырылгазын гуур соңгулда комиссиязы боттандырар.

3. Контроль-ревизия албаны бодунуң кыл-чорудулгазынга "Соңгулдалар" деп АС-ты ажыглап болур.

63 чүүл. **Кандидаттарның, соңгулда аттыжыышкыннарының соңгулда фонуларын тургузарының чуруму**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң лазы-биле депшиткен кандидат соңгулда мпаниязын акшаландырары-биле боттаының соңгулда фондуларын, ук кандидатрны деткиринге соңгукчуларның холунуң күүн чыырының дугайында девискээр соңлда комиссиязының бижимел дыңнадыын соонда, тургузар хүлээлгелиг. Соңгулда мурнунуң суртаалын акшаландырары-биле бүрүткеткен кандидаттар боттарының соңгулда фондуларының ажык агар саннарын ажыглаарын уламчылаар.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле депшиткен кандидаттарның соңгулда фондулары дараазында акша-хөреңгилерден тургустунган бооп болур:

1) кандидаттың бодунуң хууда акша-хөреңгизи - 500 000 рубль;

2) кандидатты депшиткен соңгулда каттыжыышкынының берген акша-хөреңгизи - 500 000 рубль,

3) хамаатыларның эки тура-биле салган өргүлдери - 50 000 рубль;

4) юридиктиг эргелиг черлерниң эки тура-биле салган өргүлдери - 300 000 рубль.

3. Кандидаттың соңгулда фондузундан шупту чарыгдалдарының эң ындыкы түңү 1 000 000 рубльден ашпас ужурлуг.

4. Соңгулда каттыжыышкыннарының соңгулда фондулары дараазында акша-хөреңгилерден тургустунган бооп болур:

1) соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилери - 10 000 000 рубль;

2) хамаатыларның эки тура-биле салган өргүлдери - 50 000 рубль;

4) юридиктиг эргелиг черлерниң эки тура-биле салган өргүлдери - 1 000 000 рубль.

5. Соңгулда каттыжыышкынының ооң соңгулда фондузундан үндүрер шупту чарыгдалдарының эң ындыкы түңү 25 000 000 рубльден ашпас ужурлуг.

6. Кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының бүрүткеткен кандидаттарының соңгулда фондуларынче:

1) даштыкы күрүнелер болгаш даштыкы организациялар;

2) даштыкы хамаатылар;

3) хамааты эрге чок кижилер;

4) Россия Федерациязының 18 хар четпээн хамаатылары;

5) даштыкыдан киржилгелиг Россияның юридиктиг эргелиг албан черлери, бир эвес Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының болурунуң (эрттиреринiң) дугайында шиитпирни албан-езузу-биле чарлаан (парлаан) хүнде оларның эге (демнежип чыгган) капиталында даштыкы киржилгениң үлүү 30 хуу ажып турар болза;

6) бүгү-делегей организациялары болгаш чурттар аразының хөй-ниити шимчээшкиннери;

7) күрүне эрге-чагыргазының органнары болгаш тус черниң бот-башкарылгазының органнары;

8) күрүне болгаш муниципалдыг албан черлери, күрүне болгаш муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгелер;

9) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларын чарлаарының (эрттиреринiң) дугайында шиитпирни албан-езузу-биле чарлаан (парлаан) хүнде оларның эге (демнежип чыгган) капиталында күрүне азы муниципалитет үлүү 30 хуу ажып турар юридиктиг эргелиг албан черлери;

10) күрүне органнарының база (азы) тус чер бот-башкарылга органнарының тургускан организациялары (хуужудулга чурумубиле тургускан акционерлиг ниитилелдерден аңгыда);

11) бо кезектиң 5 болгаш 9 пунктуларында айыткан, юридиктиг эргелиг черлерниң тургускан организациялары; Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларын чарлаарының (эрттиреринiң) дугайында шиитпирни албан-езузу-биле чарлаан (парлаан) хүнде оларның эге (демнежип чыгган) капиталында күрүне азы муниципалитет үлүү 30 хуу ажып турар юридиктиг эргелиг албан черлери;

12) шериг кезектери, шериг албан черлери база организациялары, хоойлудүрүм камгалаар органнар;

13) ачы-буян организациялары, шажынчүдүлге каттыжыышкыннары база оларның тургускан организациялары;

14) адын айытпаан өргүл салыкчылары (хамаатыга хамаарыштыр - дараазында медээ-дыңнадыгларның кайы-бирээзин-даа айытпаанда: фамилиязын, адын, адазының адын, чурттап турар черiниң адрезин болгаш адын, чурттап турар черiниң адрезин болгаш төрүттүнген хүнүн, айын, чылын; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - дараазында медээлерниң кайы-бирээзин-даа айытпаанда: үндүрүг төлекчизиниң чажыт дугаары, ады, бүрүткеткен үези, банк реквизиттери, эге (демнежип чыгган) капиталында күрүне азы муниципалитет үлүүнүң чогунуң дугайында, азы болза ындыг киржилгениң барын, ук киржилгениң үлүүнүң дугайында демдеглелди айытпаанда);

15) бүрүткеткенинден бээр Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларында бадылаашкын хүнүнге чедир бир чыл четпээн юридиктиг эргелиг албан черлери;

16)коммерция эвес организациялар өргүл салыры хоруглуг.

7. Бо хоойлунуң 48-ки чүүлүнде айыттынган байдалдарда, кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын немей депшиткен таварылгада, ооң мурнунда бүрүткеткен кандидаттың, кандидаттарның республика даңзызын ооң мурнунда бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкынының соңгулда фондуларындан чарыгдаар акшаларының кызыгаарлыг хемчээли 1,5 катап өзе бээр.

64 чүүл. **Соңгулда фондуларының акша-хөреңгилерин чарыгдаар чуруму**

1. Соңгулда фондуларының акша-хөреңгилерин аайлап-башкарарының эргези оларны тургускан кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга хамааржыр.

2. Соңгулда фондуларының акша-хөреңгилери оларны ажыглаар тускай сорулгаларлыг болур. Соңгулда фондуларының акша-хөреңгилерин кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары чүгле боттарының соңгулда кампанияларын эрттирери-биле холбашкан чарыгдалдарны дуглаарынга ажыглап болур. Соңгулда фондуларының акша-хөреңгилерин дараазында сорулгаларга ажыглап болур:

1) кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын деткиринге соңгукчуларның хол үжүктерин чыырынче угланган организас-техниктиг хемчеглерниң саң-хөө хандырылгазынга, ооң иштинде соңгукчуларның хол үжүктерин чыырынга хаара туттунган кижилерниң ажылының төлевиринге;

2) соңгулда мурнунуң суртаалынга, а ол ышкаш медээлер база сүмелер чергелиг ажылдарны (ачы-дузаны) төлээринге;

3) хамаатыларның болгаш юридиктиг эргелиглерниң күүсеткени (чедиргени) өске ажылдарын (ачы-дузазын) төлээринге, а ол ышкаш кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының боттарының соңгулда кампанияларын эрттирери-биле дорт холбашкан, бодунуң ажыл-чорудулгазынга, тодаргай түңнелдерни чедип алырынче угланган ажыл-чорудулгазынга чарыгдалдарны дуглаарынга.

3. Хамаатылар болгаш юридиктиг эргелиглер-биле кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының соңгулда кампаниязы-биле холбашкан тодаргай ажылдарны (ачы-дузаны) күүседириниң (чедириниң) дугайында кергээлерни (дугуржулгаларны) кандидат боду азы саң-хөө айтырыгларының талазыбиле ооң бүрүн эргелиг төлээзи, соңгулда каттыжыышкынының саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзи чарар. Кандидат-биле, соңгулда каттыжыышкыны-биле юридиктиг эргелиглерниң аразында кылдынган ажылдар (чедирген ачы-дуза) дээш санажылгалар, туда акша чокка, чүгле шилчидилге-биле кылдынар.

4. Кандидатты, кандидаттар даңзызын деткиринге кирген акшаны Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга тодаргай түңнелдер чедип алыр дээш чарыгдаары хоруглуг.

5. Кандидаттың азы саң-хөө айтырыгларының талазы-биле ооң бүрүн эргелиг төлээлекчизиниң, соңгулда каттыжыышкынының саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээлекчизиниң документ езугаар бадыткаттынмаан чөпшээрели чокка база чогуур соңгулда фондузундан төлеттинмээнде, соңгулдалар-биле дорт азы доора-даа холбаалыг болгаш соңгулдаларга тодаргай түңнелдерни чедип алырынче угланган төлевирлиг ажылдарны күүседирин, бараннар сайгарарын база төлевирлиг ачыдуза чедирерин чөпшээревес.

6. Хамаатылар, юридиктиг эргелиг черлер кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга саң-хөө дузаламчызын чүгле чогуур соңгулда фондуларын дамчыштыр көргүзүп болур. Соңгулдаларга тодаргай түңнелдерни чедип алыры-биле соңгулда фондуларынче шилчиттинмээн акша-хөреңгилерни чарыгдаары хоруглуг.

7. Кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары соңгукчуларның хол үжүүн чыыр талазы-биле организас-техниктиг хемчеглерни, а ол ышкаш соңгулда мурнунуң суртаалын эрттирерин, соңгулдаларга тодаргай түңнелдерни чедип алырынче угланган өскедаа ажыл-чорудулганы боттандырарын төлээринге чүгле оларның соңгулда фондуларынче хоойлуда доктааткан чурум езугаар кирген акша-хөреңгилерни (ооң иштинде соңгулда каттыжыышкынының бодунуң акша-хөреңгилерин) ажыглаар эргелиг.

8. Кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны бодунуң соңгулда кампаниязының сорулгаларынга соңгулдаларны томуйлаар дугайында шиитпирни албан-хуузу-биле парлаан хүнде ооң ажыглалында турган (ооң иштинде арендалдааның-даа) шимчээр болгаш шимчевес эт-хөреңгилерни (үнелиг саазыннарны, парлалга продукциязын, чарыгдаар материалдарны санаваска) бодунуң соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилеринден төлелге чокка ажыгаар эргелиг.

9. Соңгулданың тускай агар-саны ында ажыттынган чээли организациязы чогуур комиссияның, кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының негээни-биле оларга ук кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының соңгулда талазы-биле тускай агар санында акша-хөреңгилерниң киргенииң болгаш чарыгдалының дугайында медээлерни өйлеп бээр хүлээлгелиг болур. Соңгулданың тускай агар саны ында ажыттынган чээли организациязы чогуур комиссияның негээни-биле, а чогуур соңгулда фондузунуң талазыбиле ол ышкаш кандидаттың, соңгулда комиссиязының негээни-биле үш хонук хуусаада, а бадылаашкын хүнүнге чедир үш хонук артканда — доп-дораан соңгулда фондузунда акша-хөреңгилерниң киргенин болгаш чарыгдалын бадыткап турар эге саңхөө документилериниң шынзыттынган хоолгаларын көргүзер хүлээлгелиг болур.

10. Бүрүткеткен кандидаттарның соңгулданың тускай агар саннарындан чарыгдалдар төлээриниң бүгү-ле саң-хөө операцияларын бадылаашкын хүнүнде соксадыр. Бо хоойлуда доктааткан чурум езугаар девискээр соңгулда комиссиязынга бүрүткедиринге херек документилерни киирбээн, азы бүрүткээринден ойталаткан азы бадыладыр дугайында билдириишкинин дедир ап алган, азы бодунуң кандидатуразын уштуп каапкан, азы оларга хамаарыштыр бүрүткеткенин күш чок деп санаар дугайында шиитпир хүлээп алган болза, кандидаттарның, бүрүткеткен кандидаттарның соңгулданың тускай счеттарындан чарыгдалдар төлээриниң саңхөө операцияларын девискээр соңгулда комиссиязының айтыышкыны-биле Россия Федерациязының Ажаалга банкызының салбырлары соксадыр.

11. Кандидаттың, бүрүткеткен кандидаттың дилээнге үндезилээш, девискээр соңгулда комиссиязы саң-хөө операцияларын чорударының хуусааларын:

1) кандидатты бүрүткээринден ойталаан, бадыладыр дугайында билдириишкинин дедир ап алганы хүнге чедир, хол үжүү салыр хуудустарны болгаш бүрүткедиринге херек өске-даа документилерни киириниң бо хоойлуда айыттынган хуусааларынга чедир кылган (чедирген, садып алган) ажылдарны (ачы-дузаларны, бараннарны) төлээри-биле кандидатка;

2) бүрүткелди күш чок болдурган шиитпирни хүлээп алган, бодунуң кандидатуразын ужулганы хүнге чедир кылган (чедирген, садып алган) ажылдарны (ачы-дузаларны, бараннарны) төлээри-биле бодунуң кандидатуразын ужулган, азы бүрүткээнин күш чок деп санаан бүрүткеткен кандидатка;

3) бадылаашкын хүнүнге чедир кылган (чедирген, садып алган) ажылдарны (ачы-дузаларны, бараннарны) төлээри-биле бүрүткеткен өске-даа кандидаттарга узадып берип болур.

12. Комиссиялар соңгулда фондуларының тургустунарынга болгаш оларның акша-хөреңгилериниң чарыгдалынга контрольду боттандырар. Россия Федерациязының хамаатыларының бүрүткел учедунуң органнары Россия Федерациязының иштинге оларның барган черлеринге база чурттап турар черлеринге, күүсекчи эрге-чагырганың юридиктиг эргелиглерниң күрүне бүрүткелин боттандырарынга төлээлеткен органнары чогуур комиссияларның оларга киирген дилеглериниң кирген хүнүнден эгелеп беш хонук дургузунда хамаатыларның болгаш юридиктиг эргелиглерниң соңгулда фондуларынга өргүлдер киирип азы шилчидилгелер кылып турары үеде оларның айыткан медээлерин хынаар болгаш хыналдаларның түңнелдерин комиссияга дыңнадыр, ол ажылдарны төлевир чокка кылыр.

65 чүүл. **Соңгулда фондуларының акша-хөреңгилериниң талазы-биле отчеттуу**

1. Кандидат, сонгулда каттыжыышкыны бодунуң соңгулда фондуларынга акша-хөреңгилерниң киргениниң болгаш оон чарыгдаанының учедун чорудар хүлээлгелиг.

2. Кандидаттарның, бүрүткеткен кандидаттарның оларның соңгулда фондуларынга кирген болгаш оон чарыгдаан акша-хөреңгилер дугайында отчеттуунуң майыктарын болгаш отчеттуунуң чурумун Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы доктаадып тургузар.

3. Кандидаттар, кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны бүрүткел документилери-биле катай бирги саң-хөө отчедун дужаар.

4. Кандидаттар, кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны саң-хөөнүң түңнел отчедун - соңгулдаларның түңнелдерин албан-езузубиле парлаанының соонда 30 хонуктан орай эвесте киирер. Аңаа саң-хөөнүң түңнел отчедунга соңгулда фондузунга акша-хөреңгиниң киргенин болгаш оон чарыгдаанын бадыткап турар эге саң-хөө документилерин, а ол ышкаш өске-даа материалдарны кожар.

5. Бир эвес кандидат, бүрүткеткен кандидат боттарының эрге-байдалын чидирген болза, саң-хөө отчедун дужаар хүлээлгени кандидат, бүрүткеткен кандидат болуп турган хамаатыга даандырар.

6. Бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының саң-хөө отчеттарының хоолгаларын девискээрниң соңгулда комиссиязы оларны алган хүнүнден беш хонуктуң дургузунда массалыг информация чепсектеринге дамчыдып бээр.

7. Девискээр соңгулда комиссиязы өйөйлеп кандидаттарның, бүрүткеткен кандидаттарның тус-тус тускай соңгулда счеттарынга акша-хөреңгиниң киргенииң болгаш оон чарыгдаанының дугайында медээлерни неделяда бир каталтан эвээш эвес, а бадылаашкын хүнүнге чедир 10 хонуктан эвээш үе артканда - операция чорудар үш хүнде бир каталтан эвээш эвес удаа Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының тургусканы майыын езугаар массалыг информация чепсектеринче киирген турар. Парлалганың доктаамал үндүрүлгелери оларга девискээр соңгулда комиссияларының дамчыдып бергени соңгулда фондуларынга акша-хөреңгиниң киргенииң болгаш оон чарыгдаанының дугайында медээлери келген соонда 3 хонук дургузунда парлаар хүлээлгелиг.

66 чүүл. **Алган акша-хөреңгилерин кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының дедир эгидери**

1. Соңгулда каттыжыышкынының шиитпирин езугаар кандидат соңгулда округун солаан соонда соңгулда фондузунуң чарыгдаттынмаан акшазын ооң соңгулда фондузунга өргүл салган хамаатыларга болгаш юридикиг эргелиг албан черлеринге шилчидиишкин чарыгдалдарын казааш, оларның киирген акша-хөреңгизиниң үлүүнге дүүштүр эгидип бээр хүлээлгелиг, оон саң-хөөнүң түңнел отчедун киирер. Чаа соңгулда округунга соңгулдага хамаарыштыр агар санны ажыдарын бо хоойлу-биле доктааткан чурум езугаар боттандырар.

2. Бадылаашкын болган хүннүң соонда кандидат, соңгулда каттыжыышкыны соңгулда фондузунуң чарыгдаттынмаан акшазын ооң соңгулда фондузунга өргүл салган хамаатыларга болгаш юридикиг эргелиг албан черлеринге шилчидиишкин чарыгдалдарын казааш, оларның киирген акша-хөреңгизиниң үлүүнге дүүштүр эгидип бээр хүлээлгелиг. Кандидаттарның, бүрүткеткен кандидаттарның соңгулда фондуларының соңгулданың тускай счеттарында арткан акшаны бадылаашкын болган хүннүң соонда 60 хонук эрткенде чээли организациязы девискээр соңгулда комиссиязының бижимел айтыышкынын езугаар республика бюджединиң орулгазынче шилчидер хүлээлгелиг.

67 чүүл. **Соңгулда комиссияларының отчеттуг болуру**

1. Участок соңгулда комиссиязы үстүнде турар соңгулда комиссиязынче Тыва Республиканың республика бюджединден Дээди Хурал (парламент) депутаттарының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттиреринге ол соңгулда комиссиязынга үндүрүп берген акшаның киргенииң болгаш чарыгдаанының дугайында отчетту бадылаашкын хүнүнүң соонда 20 хонуктан орайтатпайн бээр. Участок соңгулда комиссиязы девискээр соңгулда комиссиязынче Тыва Республиканың республика бюджединден Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттиреринге ол соңгулда комиссиязынга үндүрүп берген акшаның киргенииң болгаш чарыгдаанының дугайында отчетту бадылаашкын хүнүнүң соонда 35 хонуктан орайтатпайн бээр.

2. Девискээр соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче Тыва Республиканың республика бюджединден Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттиреринге ол девискээр соңгулда комиссиязынга үндүрүп берген акшаның киргенииң болгаш чарыгдаанының дугайында отчетту, а ол ышкаш кандидаттарның соңгулда фондуларындан акшаларның киргенииң болгаш чарыгдаанының дугайында отчетту чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга соңгулдаларның түңнелдерин албан-езузу-биле парлаан соонда 60 хонуктан орайтатпайн бээр.

3. Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы Дээди Хуралга Тыва Республиканың республика бюджединден Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттиреринге ол Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга үндүрүп берген акшаның киргенииң болгаш чарыгдаанының дугайында отчетту, а ол ышкаш кандидаттарның соңгулда фондуларындан акшаларның киргенинйң болгаш чарыгдаанының дугайында отчетту Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдерин албан-езузу-биле парлаан соонда 60 хонуктан орайтатпайн бээр.

10 эге. Бадылаашкын болгаш соңгулдалар түңнелдерин тодарадыры

68 чүүл. **Аңгылаан шынзыдылга**

1. Аңгылаан шынзыдылга шыңгыы отчеттуг документ болур болгаш Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирер бүгү девискээрге чаңгыс аай дугаарларлыг болур. Аңгылаан шынзыдылганы федералдыг хоойлужудулга-биле көрдүнген хевир-биле кылыр. Аңгылаан шынзыдылганың сөзүглелин, аңгылаан шынзыдылганың санын, аңгылаан шынзыдылганы бээрде долдурар реестрниң хевирин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, бадылаашкынга чедир 60 хонуктан орайтатпайн, бадылаар. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы аңгылаан шынзыдылганы кылып тура, ону өттүндүр кылырындан камгалаар аргаларны тодарадыр.

2. Аңгылаан шынзыдылганы кылып тура, ону өттүндүр кылырындан камгалаар соруга-биле суг демдектери-биле кылган камгалалдыг саазынны ажыглаар болгаш (азы) типография аргалары-биле кылган бижимелдерлиг каракка көзүлбес шрифтерни болгаш (азы) камгалал сетканы болгаш (азы) өскедаа тускай камгалал элементилерин ажыглаар.

3. Аңгылаан шынзыдылганы кылырынга чагыг киирерин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы ооң шиитпириниң үндезинингe ниити төпчүткен байдалга боттандырар.

4. Соңгукчу бадылаашкын хүнүнде ону соңгукчулар даңзызынче киирген соңгулда участогунда бадылаашкын бажыңынга кээп шыдавас болза, чогуур девискээр соңгулда комиссиязындан бадылаашкын болур хүнге чедир 45 хонук бурунгаар азы участок соңгулда комиссиязындан бадылаашкын болур хүнге чедир 30 хонук бурунгаар аңгылаан шынзыдылганы алыр эргелиг болгаш бадылаашкын болур хүнде (соңгукчунуң активтиг соңгуур эргелиг болуп турары соңгулда округунуң иштинге) кайы соңгулда участогунда турар болдур, орта бадылаашкынга киржип болур.

5. Чогуур девискээр (участок) соңгулда комиссиязы соңгукчунуң аңаа аңгылаан шынзыдылгазы чүге херек болганының чылдагаанын айыткан бижимел билдириишкинининң үндезинингe аңгылаан шынзыдылганы соңгукчуга тыпсыр. Аңгылаан шынзыдылганы соңгукчуга тускай аңгы азы нотариат езугаар шынзыткан (бир эвес соңгукчу ол албан черинде эмнедип чыдар болза) стационарлыг эмчи-профилактика албан чери, (бир эвес соңгукчу ол албан черинде каразыттырган азы буруудаттырган байдалда чыдар болза) каразыттырган азы буруудаттырган хоругдалда чыдар албан черинiң чагыргазы бадыткаан бооп болур.

6. Үндүр бижидилге шынзыдылгазын тыпсырын боттандырып турар соңгулда комиссиязының даргазы, дарганың оралакчызы, секретары азы соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг өске-даа кежигүнү соңгукчунуң фамилиязын, адын, адазының адын, паспортунуң азы паспортун солуп турар документиниң сериязын, дугаарын, соңгукчунуң соңгукчулар даңзызынче киир бижиттингени соңгулда участогунуң дугаарын, соңгулда участогунуң адрезин, девискээринде соңгулда участогун тургускан Россия Федерациязының субъектизиниң болгаш муниципалдыг тургузугнуң адын, үндүр бижидилге шынзыдылгазын тыпсып турар соңгулда комиссиязының адын киир бижиир. Үндүр бижидилге шынзыдылгазын тыпсырын боттандырып турар соңгулда комиссиязының даргазы, дарганың оралакчызы, секретары азы соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг өске-даа кежигүнү үндүр бижидилге шынзыдылгазынга бодунуң фамилиязын болгаш инициалдарын, үндүр бижидилге шынзыдылгазын берген хүнүн, айтыр, холунуң үжүүн салыр болгаш чогуур соңгулда комиссиязының таңмазын салыр.

7. Девискээр (участок) соңгулда комиссиязы соңгукчуга үндүр бижидилге шынзыдылгазын муниципалдыг районнун, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңының соңгулда комиссиязынче соңгукчулар дугайында киирген медээлериниң үндезинингe, соңгукчуларны бүрүткээр (учеттаар) күрүне системазының дугайында дүрүмбиле дүүштүр тыпсыр. Девискээр соңгулда комиссиязы үндүр бижидилге шынзыдылгаларын бээриниң реестрин тургузар, аңаа соңгукчунуң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын (18 харлыг кижиниң __ төрүттүнген ай, хүнүн немей), чурттап турар черинiң адрезин айтыр. Үндүр бижидилге шынзыдылгазын соңгукчуга тывыскан соңгулда комиссиязының даргазы, дарганың оралакчызы, секретары азы соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг өске-даа кежигүнү үндүр бижидилге шынзыдылгаларын бээриниң реестриниң чогуур одуругларынга берген үндүр бижидилге шынзыдылгазының дугаарын айтыр болгаш бодунуң холунуң үжүүн салыр.

8. Бадылаашкын болур хүнге чедир 20 хонук бетинде девискээр соңгулда комиссиязы участок комиссияларынче соңгукчуларның даңзызының бирги хоолгазы-биле катай чогуур соңгулда участоктарының девискээрлеринде бүрүткеткен үндүр бижидилге шынзыдылгаларын алган соңгукчулар дугайында медээлерни айыткан үндүр бижидилге шынзыдылгаларын бээриниң реестринден шынзыттынган ушта бижилгелерни чорудар. Ындыг ушта бижилгениң үндезинингe соңгулда участогу чогуур демдеглелдерни соңгукчуларның даңзызынче киирер - "Онзагай демдеглелдер" деп одуругга "девискээр соңгулда комиссиязынга № ... үндүр бижидилге шынзыдылгазын алган" деп бижикти, үндүр бижидилге шынзыдылгазының дугаарын айытпышаан, кылыр болгаш адын салыр.

9. Үндүр бижидилге шынзыдылгазын соңгукчуга тывыскан соңгулда комиссиязының даргазы, дарганың оралакчызы, секретары азы соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг өске-даа кежигүнү участок соңгулда комиссиязынга соңгукчуга үндүр бижидилге шынзыдылгазын берип тура, "Онзагай демдеглелдер" деп одуругга "девискээр соңгулда комиссиязынга № ... үндүр бижидилге шынзыдылгазын алган" деп бижикти, үндүр бижидилге шынзыдылгазының дугаарын айытпышаан, кылыр болгаш адын салыр.

10. Үндүр бижидилге шынзыдылгаларын бээриниң реестринге соңгукчу үндүр бижилгени (девискээр соңгулда комиссиязынга) алганының дугайында хол үжүүн салыр азы соңгукчуларның даңзызынга (участок соңгулда комиссиязынга) ат салыр, бодунуң паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр. Үндүр бижидилге шынзыдылгазын соңгукчунуң төлээзи шынзыдылга үндезинингe алган таварылгада үндүр бижидилге шынзыдылгаларын бээриниң реестриниң чогуур одуруунга азы соңгукчуларның даңзызынга үндүр бижилгени алганының дугайында хол үжүүн салыр, соңгукчунуң бодунуң паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр, ынчан соңгукчунуң төлээзи бодунуң адын, фамилиязын, адазының адын бижиир, бодунуң паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр. Ооң соонда соңгукчунуң төлээзиниң шынзыдылгазын хавырар болгаш ону үндүр бижидилге шынзыдылгаларын бээриниң чогуур реестрге азы соңгукчуларның даңзызынга кожар.

11. Үндүр бижидилге шынзыдылгазын алган ол соңгукчу бо соңгулдаларда чогуур соңгулда комиссиязының соңгукчуларының даңзызындан ап кагдынар болгаш участок соңгулда комиссиязының протоколун тургузуп, бүрүткеттинген соңгукчуларның санын санап турда өөренип көрдүнмес.

12. Үндүр бижидилге шынзыдылгаларын катап бээрин болдурбас. Үндүр бижидилге шынзыдылгаларын чидирген таварылгада ооң дубликадын бербес.

13. Бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын санаар үеге чедир ажыглаттынмаан, аңгылаан шынзыдылгаларны чире кезер. Ажыглаттынмаан, аңгылаан шынзыдылгаларны ооң санын болгаш дугаарларын айытканы-биле чогуур соңгулда комиссиязының Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының бадылаан хевиринге тургускан актыже киирер.

14. Бадылаашкын хүнүнде соңгукчу аңгылаан шынзыдылгазын бадылаашкын хүнүнде турар ооң соңгулда участогунда соңгукчулар даңзызынче немелде киирер. Участок соңгулда комиссиязы "Тускай демдеглелдер" деп графага соңгукчунуң аңгылаан шынзыдылгазының дугаарын айытканы-биле "№ дугаарлыг аңгылаан шынзыдылга-биле бадылаан" деп демдеглелди кылыр.

15. Аңгылаан шынзыдылгаларны соңгулда комиссияларынга дамчыдарын болгаш аңгылаан шынзыдылгаларның учедун, ооң иштинде "Соңгулдалар" КАС-ты ажыглааныбиле, Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының бадылаан чуруму езугаар "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 62 чүүлүнүң 16 пунктузу-биле дүүштүр боттандырар.

69 чүүл. **Бадылаашкын болур бажың**

1. Бадылаашкын болур бажың-балгатты участок соңгулда комиссиязының эргезинге чогуур муниципалдыг тургузугнуң тус чер чагыргазының баштыңы, а федералдыг хоойлу-биле көрдүнген таварылгаларда - шериг кезээниң командири халаска бээр.

2. Бадылаашкын болур бажың залдыг турар ужурлуг, аңаа чырыдылга системазыбиле дериттинген болгаш карандаштардан аңгыда, бижиир чүүлдер-биле хандыртынган чажыт бадылаашкынга ажыглаар кабиналар болгаш өске-даа тускай дериттинген олуттар турар.

3. Участок соңгулда комиссиязы бадылаашкын болур бажыңга азы ол бажыңның мурнунга соңгулда бюллетенинче киирген бүгү кандидаттарның, кандидаттарның республика даңзыларының, соңгулда каттыжыышкыннарының дугайында дарааазында медээлерни бижээн информастыг стендини дериир:

1) Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаатканы хемчээлге кандидаттарның допчу намдарлары, олар соңгулда бюллентеньнеринче киирген допчу намдар хемчээлинден бичелевес турар;

2) бир эвес кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын соңгулда каттыкыны депшидип үндүрген болза - "со каттыжыышкынындан депшиткен" де терни ол соңгулда каттыжыышкынын айытканы-биле;

3) бир эвес кандидат бодунуң ка туразын боду депшиткен болза, - " боду депшиткен" деп сөстү;

4) Тыва Республиканың Соңгул миссиязының доктаатканы хемчээлге даттарның орулгаларының болга хөреңгизиниң дугайында медээлер;

5) бо хоойлунуң 32-ги чүүлүнү болгаш 5 кезектерде көрдүнгени-бил эвес ындыг медээ бар болза) ка тарның шын эвес медээлер берге фактыларының дугайында медээни.

4. Бүрүткеттирген кандидатта иштинде кандидаттарның республик зызындан, уштунмаан болгаш үзе б шиитгирип чорааң чоруу бар тавары информастыг стендиге кандидаттың тирип чорааның дугайында медээ киирер.

5. Информастыг стендиге ол чаң даттыг соңгулда округунга бүрүткет кандидаттарның фамилияларын, Хуралдың депутаттарының соңгулда да киржип турар соңгулда каттыжы нарының аттарын биживейн долд соңгулда бюллетеньнериниң хевирле тынар, оларга долдуртунган соңгулда летеньнериниң вариантылары көргүс турар ужурлуг.

6. Дээди Хуралдың депутаттарын гулдаларынга киржип турар бүрүткет кандидаттарның, соңгулда каттыжы нарының дугайында медээлерни мед териалдарынга соңгулда бюллетеньне хевирлерин болгаш сөзүглелдерин ба турда тодараткан чурум езугаар кир

7. Информастыг стендиге азып тур териалдар соңгулда мурнунуң сурта илереткен шынарларлыг болбас ужур

8. Карааның көөрүнүң талазы инвалид болуп турар соңгукчуларга кылдыр информастыг стендиге бо чү 3 база 4 кезектеринде айыткан мате дарны улуг үжүктер-биле киирер. И мастыг стендиге ындыг материалдар соңгулда участоктарын соңгулдалар ор застап турар комиссия тодарадыр.

9. Информастыг медээ бээр сте Россия Федерациязының хамаатылар соңгулда эргелерин хажытканы дээ рыысалга тургузуп турар, Россия Фе циязының кеземче болгаш харыы хоойлужудулгазындан ушта бижилге киирер. Айыткан материалдарны уча соңгулда комиссиязы соңгукчулар хо номчуп болур аргалыг кылдыр тургуза

10. Бадылаашкын болур бажыңга Республиканың Соңгулда комиссияз бүрүткээни кандидаттарның респуб даңзылары турар ужурлуг.

11. Бадылаашкын болур бажыңга дылаашкыннар түңнелдериниң дугай оларның тодараткан хемчээлдериниң а биле медээлер бижиирингe херег кылдыр кылган бадылаашкыннар түңне ринiң дугайында протоколдуң улгатты хевири турар ужурлуг. Бадылаашкы түңнелдериниң дугайында протоко улгаттырган хевирин бадылаашкын эге мурнунда аскан турар болгаш уча соңгулда комиссиязының кежигүннери хайгааракчыларның карааңга көстүп т черге ында бар медээлернии хүлээп рынга херек хемчээлге турар ужурлуг.

12. Бадылаашкын болур бажыңга ба лаашкынга херек стационар хааржакта салыр. Бадылаашкынга ажыглаар стаци хааржактар кылдыр бадылаашкы санаар техниктиг хереселдерни, оон тинде бюллетеньнер белеткээр програм техниктиг каттыжыышкыннарны ажы болур. Электроннуг бадылаашкын чор турда электроннуг бадылаашкынга а лаар комплекстерни ажыглаар.

13. Бадылаашкын болур бажыңга гулда бюллетеньнери бээр черлер, чажы дылаашкынга ажыглаар черлер болгаш дылаашкын хааржактары, оларны хары ажыглап турда участок соңгулда комис зының кежигүннериниң, хайгааракчыла карактарынга көстүп турар кылдыр риттинген турар ужурлуг.

70 чүүл. **Соңгулда бюллетеньнери**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының гулдаларынга соңгукчу киржирде соңгу бюллетеньнерин алыр (моон ыңай соңгу бюллетеньнери, бюллетень дээн).

2. Соңгулда бюллетеньнерин чо соңгулда комиссиязының шиитпирининң зининге белеткеп кылыр. Соңгулда бю теньнери шыңгыы отчеттуг документи болур. Бюллетеньнерге дугаарлаа турбас. Соңгулда бюллетеньнерин белет кылыры дээш контрольду боттандырарын чурумун Тыва Республиканың Соңгу комиссиязы бадылаашкын хүнүнге чеди хонуктан орай эвесте бадылаар.

3. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округу талазы-биле бадылаашкынга белетк

соңгулда бюллетеньнериниң саны ол чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда бүрүткеттирген соңгукчуларның санындан 1,5 хуудан ашпас ужурлуг. Республиканың чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынга белеткээн соңгулда бюллетеньнериниң саны республиканың чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда бүрүткеттирген соңгукчуларның санындан 1,5 хуудан ашпас ужурлуг.

4. Карааның көөрүнүң талазы-биле инвалид болуп турар соңгукчуларга дуза кадары-биле чогуур соңгулда комиссиязының шиитпири-биле боду соңгулда бюллетенин долдурары-биле тускай трафаретерни белеткээр, ооң иштинде Брайлдың рельеф-точкалыг шрифтизин ажыглааныбиле. Ындыг трафареттер ажыглаар соңгулда участоктарын соңгулдалар организастап турар соңгулда комиссиязының шиитпириле тодарадыр.

5. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларында бюллетеньнерни өттүндүр кылган үүлдерден камгалаар сорулга-биле оларны белеткеп кылырда суглуг демдектерлиг азы бичии үжүктерни типография аргазы-биле бижээн болгаш (азы) камгалал сеткалыг саазынны ажыглаар, бир болза ол сорулгаларга тускай демдекти (марканы) ажыглаар. Тускай демдектерни (маркаларны) белеткеп кылырының чурумун болгаш ажыглалын, оларның санын, а ол ышкаш үстүнде турар соңгулда комиссияларының даанда турар соңгулда комиссияларынга тускай демдектерни (маркаларны) дамчыларда көргүзер негелделерни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы бадылаашкынга чедир 60 хонуктан орайтатпайн бадылаар.

6. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларынга республиканың чаңгыс аай болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округтаының талазы-биле соңгулда бюллетеньерин белеткээр. Республиканың чаңгыс аай болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округарының талазы-биле соңгулда бюллетеньери хевириниң талазы-биле аңгыланыр ужурлуг. Республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда бюллетенииниң хевирин болгаш сөзүглелин, а ол ышкаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бюллетеньниң хевирин Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы бадылаашкынга чедир 20 хонуктан орайтатпайн бадылаар. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда бюллетенииниң сөзүглелин девискээр соңгулда комиссиязы бадылаашкынга чедир 20 хонуктан орайтатпайн бадылаар. Соңгулда бюллетенииниң сөзүглелин соңгулда бюллетенииниң ооң үгле чаңгыс талазынга бижээн турар ужурлуг.

7. Дугаар тыртыышкынының (жеребьевә) түннелдери-биле тодарадыр чурум-биле спубликаның чаңгыс аай соңгулда округа хамаарыштыр соңгулда бюллетенинге андидаттарның республика даңзыларын үрүткээн соңгулда каттыжыышкыннарының ска адын, а ол ышкаш эмблемаларын (бир ес оларны бо Хоойлунуң 29 үүлүнүң 3 ээ-биле дүүштүр Тыва Республиканың оңгулда комиссиязынче киирген болза) нгыс өңнүг кылдыр киирер. Дугаар тырыышкынын Тыва Республиканың Соңгулда миссиязы бадылаашкын хүнүнге чедир 34 онуктан орайтатпайн, соңгулда каттыжыышыннарының бүрүн эргелиг төлээлекчилениң киржилгези-биле чорудар. Соңгулда аттыжыышкынының адының адааңга ол нгулда каттыжыышкынының депшиткени ндидаттарның республика даңзызының ити республика кезээнче киирген кандиаттарның кижи бүрүзүнүң фамилиязын, ын, адазының адын киирер. Кандидатрның девискээр бөлүү кирип турар девисэр бүрүзүнде соңгулда бюллетенинге ыттынган медээлерниң соонга ол соңгулда ттыжыышкынының депшиткени кандидатрның республика даңзызындан кандидатрның девискээр бөлүүнүң ол девискээниң дугаарын, а ол ышкаш кандидаттарның гуур девискээр бөлүүнче киирген баштайү кандидаттарның фамилиязын, адын, азының адын айтыр, а чогуур девискээр лүүнче ийи кандидаттарны киирген тавалгада - ол кандидаттарның фамилиязын, ын, адазының адын айтыр.

8. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга маарыштыр бүрүткеттирген кандидаттарын соңгулда бюллетенинге фамилияларын фавит чуруму-биле бижиир, ынчан соңлда бюллетени бүрүткеттирген кандидат рүзүнүң дугайында дараазында медээлерг турар:

1) фамилиязы, ады, адазының ады;

2) төрүттүнген чылы;

3) кандидаттың чурттап турар черинде ссия Федерациязының субъектизиниң, йонунуң, хоорайының, өске-даа чурттал нктуларының ады;

4) ажылының азы албанының кол чери, леп турар албан-дужаалы (ажылының азы банының кол ажылдап турар чери чок варылгада - кылып турар чүүлү). Бир эвес ндидат депутат болуп турар болгаш доктаамал эвес үндезинде ажылдап турар болза, чогуур төлээлекчи органның адын айтпышаан, ооң дугайында медээлерни киирер;

5) бир эвес кандидат соңгулда каттыжыышкынындан депшиткен болза, - "Соңгулда каттыжыышкынындан депшиткен" деп сөстерни, ол соңгулда каттыжыышкынының кыска адын айытпышаан, бижиир;

6) бир эвес кандидат бодунуң кандидатуразын боду депшиткен болза, - "Бодун боду депшиткен" деп сөстү бижиир;

7) бир эвес дорт депшиткен бүрүткеткен кандидат депшидеринге чөпшээрел дугайында билдириишкинге бодунуң политиктиг партияга, өске хөй-ниити каттыжыышкынынга бактаап турарын айытканда - чогуур политиктиг партияның, өске хөй-ниити каттыжыышкынының кыска адын болгаш бүрүткеттирген кандидаттың ол политиктиг партияда, өске хөй-ниити каттыжыышкынында эрге-байдалын;

8) бир эвес чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарыштыр соңгулда каттыжыышкынындан депшиткен бүрүткеткен кандидат кандидаттарның бүрүткеттирген республика даңзызының составынче кирип турар болза, ол кандидатты кандидаттарның бүрүткеттирген республика даңзызының киириниң дугайында медээлерни соңгулда бюллетенинге айтыр.

9. Соңгулда бюллетенинде фамилиязы, ады болгаш адазының ады айыттынган бүрүткеттирген кандидатта уштунмаан болгаш үзе бастынмаан шиитпирип чорааны бар таварылгада, соңгулда бюллетенинге ооң шиитпирип чорааныың дугайында медээлер айыттынган турар ужурлуг. Судтадып чорааныың дугайында медээлерни соңгулда бюллетенииниң сөзүглелин бадылаарынга чедир чогуур соңгулда комиссиязынче киирген чогуур документилерниң үндезинингe айтыр.

10. Соңгулда каттыжыышкынының адындан, бүрүткеткен кандидаттың дугайында бо үүлдүң 6, 7 болгаш 8 кезектеринде айыттынган медээлерден оң талазынга куруг хана-карак турар.

11. Соңгулда бюллетеньнери бүрүзү ону долдурганының чурумунуң дугайында тайылбырлыг турар ужурлуг.

12. Соңгулда бюллетеньнерин орус дылга парлаар. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпири-биле соңгулда бюллетеньнерин тыва дылга парлаан боол болур.

13. Республиканың чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынга соңгулда бюллетеньнерин чүгле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпирин езугаар соңгулда документилерин белеткээринге техниктиг талазы-биле дериттинген полиграфтыг организацияларга, бадылаашкын болур хүнге чедир 17 хонуктан орайтатпайн белеткээр. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда бюллетеньнерин бадылаашкынга белеткээрин девискээр соңгулда комиссиязының шиитпири-биле азы чогуур девискээр соңгулда комиссиязының даалгазы-биле Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы соңгулда документилерин белеткээринге техниктиг талазы-биле дериттинген полиграфтыг организацияларга кылыр.

14. Полиграфтыг организацияларга парлап кылган соңгулда бюллетеньнерин соңгулда бюллетеньнерин кылырынга чагыг киирген соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг комиссия кежигүннеринге ай, хүнүн болгаш ону тургусканының үезин айыткан, а ол ышкаш дамчыдып турар соңгулда бюллетеньнериниң санын акты-биле дамчыдып бээр. Боодалдарга хаптаан чагыгга дүүшкек санныг соңгулда бюллетеньнерин дамчыткан соонда, полиграфтыг организацияларның ажылдакчылары артык соңгулда бюллетеньнерин узуткап чок кылыр (оларны илереткен таварылгада) болгаш ол дугайында актыны тургузар. Бюллетеньнер парлап кылырынга чагыг киирген соңгулда комиссиязы чогуур полиграфтыг организациядан ол соңгулда бюллетеньнерин алырынга чедир ийи хонуктан орай эвес үеде ол соңгулда комиссиязының кежигүннеринге бюллетеньнерни дамчыдар черииң болгаш үезиниң, соңгулда бюллетеньнерин узуткаарының дугайында шиитпир хүлээп алыр хүлээлгелиг. Ук соңгулда комиссиязының кайы-даа кежигүнү, соңгулда бюллетенинче фамилиязы киирген кайы-даа кандидат (фамилиязы кандидатарның республика даңзызының составында айыттынган кандидаттардан аңгыда), бир болза ындыг кандидаттың бүрүн эргелиг төлээзи, соңгулда бюллетенинде ады айыттынган кайы-даа соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи бо кезекте айыттынган актыларга ат салыр эргелиг.

15. Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы полиграфтыг организациялардан республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда бюллетеньнерин алганының соонда, соңгулда бюллетеньнерин дириниң үлээриниң дугайында бодунуң шиитпириниң үндезинингe оларны дорт девискээр соңгулда комиссияларынче дамчыдып бээр. Дорт-адааңда турар соңгулда комиссиялары шак-ла ындыг чурум-биле адааңда турар комиссияларга, оларның иштинде участок соңгулда комиссияларынга база дамчыдып бээр. Үстүнде турар соңгулда комиссиязы адааңда турар соңгулда комиссияларынга бюллетеньнерни дамчыдып бергенииниң дугайында актыны ийи экземплярга тургузар, аңаа ону тургусканының ай, хүнүн, а ол ышкаш дамчыдып турар соңгулда бюллетеньнериниң санын айыткан турар.

16. Участок соңгулда комиссияларынга соңгулдалар бюллетеньнерин дамчыдарын бадылаашкынга чедир бир хонук бурунгаар кылыр. Соңгулда участогу бүрүзүнге хамаарыштыр дамчыдып турар соңгулда бюллетеньнериниң саны ол соңгулда участогунда бүрүткеткен соңгукчуларның санындан 0,5 хуудан ашпас ужурлуг болгаш соңгулда бюллетеньнерин дамчыдып турар хүнде соңгукчулар даңзызынче киирген соңгукчуларның санындан 70 хуудан эвээжи болур ужурлуг. Участок соңгулда комиссияларынга соңгулда бюллетеньнерин дамчыдып турда ону штуктап санаар болгаш багайларын брактап аңгылааш, тускай актыны тургузар.

17. Участок комиссияларынга бюллетеньнер дамчыдылгазын бадылаашкынга чедир бир хонуктан орайтатпайн боттандырар. Соңгулда участогунуң бүрүзүнге дамчыдып берип турар бюллетеньнер саны ук соңгулда участогунда бүрүткеттирген соңгукчуларның санындан 0,5 хуу ашпас турар (ынчалза-даа ийи бюллетеньден эвээш эвес) болгаш чогуур соңгулда участогунга бюллетеньнер дамчыдып берип турар хүнде соңгукчуларның даңзыларынче кирген соңгукчуларның санындан 70 хуудан эвээш эвезин тургускан турар. Бюллетеньнерни участок комиссияларынга дамчыдып турда, оларны чаңгыстап катап санаар болгаш брактаашкынны чорудар, оон үрелик бюллетеньнерни (оларны илеретсе) бюллетеньнер дамчыдылгазын боттандырып турар комиссия кежигүннери узуткаар, ол дугайында акт тургузар.

18. Соңгулда бюллетеньнерин дамчыдары дээш база ооң бүдүн-бүрүн кадагалалы дээш харыысалганы соңгулда бюллетеньнерин дамчыдарын, алырын болгаш кадагалалын боттандырып турар соңгулда комиссияларының даргаларынга дагзыр.

19. Участок соңгулда комиссияларының алган шупту соңгулда бюллетеньнериниң арын талазында, оң талакы үстүкү азыынга участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг ийи кежигүнү аттарын салгаш, участок соңгулда комиссиязының таңмазын базып шынзыдар. Участок соңгулда комиссиязының шынзытпаан соңгулда бюллетеньнерин доктаатпаан хевирниң бюллетеньнери кылдыр санаар болгаш бадылаашкыннар санап турда, ону санга албас.

20. Фамилиязы, ады болгаш адазының ады соңгулда бюллетенинде айыттынган бүрүткеттирген кандидат кандидаттарның республика даңзызындан үнгенде, соңгулдалар бюллетеньнерин белеткээн соонда кандидаттың, кандидаттарның республика даңзызының бүрүткээшкинин күш чок болдурган азы бүрүткелден үштуп каапкан таварылгада, кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда комиссиязының айтыышкыны-биле девискээр, участок соңгулда комиссиялары соңгулда бюллетеньнеринде ындыг кандидаттарның, ындыг кандидаттарның республика даңзыларын бүрүткеттирген соңгулда каттыжыышкыннарының дугайында медээлерни шыйып кааптар. Белеткээн соңгулда бюллетенинче кандидат дугайында, соңгулда каттыжыышкынының дугайында медээлерге хамааржыр өскерилгелер киирери чугула апарганда, ол өскерилгелерни кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда комиссиязының шиитпири езугаар девискээр азы участок комиссиязының кежигүннери бижимел-биле, бир болза техниктиг дериг-херекселди ажыглап тургаш, киирип болур.

21. Федералдыг хоойлу, бо Хоойлу-биле дүүштүр соңгулда бюллетеньнерин белеткээн соонда кандидаттар, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээр дугайында шиитпирлерни бадылаашкын хүнүнге чедир он хонук бурунгаар хүлээп алган таварылгада, кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда комиссиязы белеткеп кылдынган соңгулда бюллетенинче бүрүткеттирген кандидаттың, кандидаттарның республика даңзызының дугайында медээлерни хол-биле азы техниктиг херекселдерни ажыглааны-биле киирер дугайында шиитпирни хүлээп алыр эргелиг.

22. Бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын үези төнген соонда Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязында болгаш девискээр соңгулда комиссияларында бар, ажыглаттынмаан соңгулда бюллетеньнерин санаар болгаш чире кезип демдектээр, чире кезип демдеглээн бюллетеньнерниң санын айыткаш, чогуур соңгулда комиссиязы актыны тургузар. Соңгулда бюллетеньнерин чире кезеринге бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилер турар эргелиг. Ол бюллетеньнерни чогуур соңгулда комиссиязының секретары соңгулда комиссиязының өске документилери-биле кадагалаар.

23. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирип турда, электроннуг бадылаашкын комплекизин ажыглавышаан, электроннуг бюллетеньни ажыглаар. Электроннуг бюллетеньниң хевирин болгаш сөзүглелин чогуур соңгулда комиссиязы бадылаашкынга чедир 20 хонуктан орайтатпайн бадылаар болгаш ол бо үүлдүң 6 - 11 кезектери-биле көрдүнген негелделерге дүгжүп турар ужурлуг.

71 үүл. **Бадылаарының чуруму**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирип турда бадылаашкынны тус черии-биле 8 шактан 22 шакка чедир чорудар. Бир эвес Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирип турда девискээр соңгулда участогунда соңгукчуларның чурттап турар черииң ажылдаар шагы бадылаашкын шагы-биле дакпырлажып турар болза, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпири-биле ол соңгулда участогунда бадылаашкынны эгелээр шакты эрте шакче чылдырган бооп болур, ынчалза-даа ол ийи шактан хөй болбас. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының бадылаашкын хүнү күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органнарынче соңгулдаларда, Россия Федерациязының референдумунда бадылаашкын хүнүбиле дакпырлажып турар болза, бадылаашкынны эгелээриниң болгаш төндүрериниң үезин федералдыг хоойлу-биле дүүштүр тодарадыр.

2. Девискээр болгаш участок соңгулда комиссиялары бадылаашкынның үезиниң болгаш болур черииң дугайында соңгукчуларны бадылаашкынга чедир 20 хонук бурунгаар массалыг информация чепсектерин дамчыштыр азы өске арга-биле дыңнадыр хүлээлгелиг.

3. Бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын эгелээр мурнунда участок соңгулда комиссиязының даргазы участок соңгулда комиссиязының кежигүннеринге, келген соңгукчуларга, бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерге бадылаашкын болур бажың-балгатты ажыттынган деп чарлаар болгаш көөр кылдыр бадылаашкынга ап чоруур көжүп чоруур болгаш турум турар куруг хааржактарны көргүзер, оон соонда участок соңгулда комиссиязының таңмазы-биле таңмалап дуглаар.

4. Участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери участок соңгулда комиссиязының даргазындан соңгукчуларга бээри-биле санап каан соңгулда бюллетеньнерин алыр болгаш оларны алганы дээш хол үжүн салыр. Ооң соонда участок соңгулда комиссиязының даргазы соңгукчуларны бадылаашкынны эгелээри-биле чалаар.

5. Соңгукчулар даңзызынче киирген соңгукчуларга соңгулда бюллетеньнерин паспорт езугаар азы хамаатының паспортун солуп турар документизин көргүскенде бээр, а бир эвес соңгукчу аңгылаан шынзыдылга бижик-биле бадылап турар болза, - ол ышкаш аңгылаан шынзыдылгазын көргүскенде. Соңгукчу бүрүзү ийи соңгулда бюллетенин алыр эргелиг: бирээзи чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынынга, өске соңгулда бюллетенин республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынынга. Бо үүлдүң 10 кезээ-биле көрдүнген таварылгалар тускай бооп болур. Бир эвес соңгукчу чогуур чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң девискээринден дашкаар турар черииң аайы-биле аңгылаан шынзыдылгазыбиле бадылаашкынын берип турар болза, бо Хоойлунуң 5 үүлүнүң 2 кезээнге дүүштүр идепкейлиг соңгулда эргелиг тургаш, ынчан ол үгле республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр соңгулда бюллетенин алыр эргелиг. Соңгулда бюллетенин бээр мурнунда участок соңгулда комиссиязының кежигүнү соңгукчуда аңгылаан шынзыдылга чогун, соңгукчунуң бадылаашкын болур бажыңдан дашкаар бадылаарын чөпшээрээриниң дугайында, бо Хоойлунуң 72 үүлүнүң 2 кезээнде айыткан реестрде билдириишкини (дилег бижии) бүрүткеттинмээнин болгаш бадылаашкын болур бажыңдан дашкаар бадыладыры-биле участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннерин олче чорутпаанын ылавылап алыр хүлээлгелиг. Бир эвес соңгукчуда аңгылаан шынзыдылга бары илеретинип келир болза, ол соңгукчуну соңгукчулар даңзызынче киирер болгаш ооң аңгылаан шынзыдылгазын хавырар болгаш кезип кааптар.

6. Соңгукчу соңгулда бюллетенин ап тургаш, соңгукчуларның даңзызынга бодунуң паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын салыр. Соңгукчунуң чөпшээреливиле азы ооң дилээ-биле ооң көргүскен паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын соңгукчуларның даңзызынче участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү киир бижип болур. Соң-

гукчу кылдынган бижилгениң шынныын хынаар болгаш соңгукчуларның даңзызының чогуур графазынга бюллетень бүрүзүнүң дужунга алган деп хол үжүктерин салыр. үндүр бижидилге шынзыдылгазы-биле бадылаан таварылгада соңгукчуларның даңзызынга немелде демдеглелдерни кылыр. Соңгукчуга бюллетеньнер берген участок комиссиязының кежигүнү соңгукчулар даңзызының чогуур графазынга база адын салыр.

7. Бадылаашкынны соңгукчунуң соңгулда бюллетеньинде кандидатка, кандидаттарның республика даңзызынга хамааржыр дөрбелчиннерге шилилгени кым дээш кылганының дугайында кандыг-бир демдекти салырының аргазы-биле чорудар.

8. Соңгукчу бүрүзү боду аңгы соңгуур. өске соңгукчуларның орнунга бадылаарын болдурбас. Соңгулда бюллетеньнерин кабинага, азы өске-даа дерип каан өрээлге, бо Хоойлунуң 9 кезээнде айыткан таварылгалардан аңгыда, өске кижилер туруп болбас, чажыт бадылаашкын аргазы-биле долдурар.

9. Соңгукчу бюллетеньнер алырда азы долдурарда, электроннуг бадылаашкынга киржиринге боду ат салыр азы соңгулда бюллетеньнерин долдурар аргазы чок болза, өске соңгукчунуң дузазын ажыглаар эргелиг болур, чүгле өске соңгукчу соңгулда комиссиязының кежигүнү эвес, бүрүткеттирген кандидат эвес, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи эвес, кандидаттың, соңгулда катттыжыышкынының бүзүреттирген кижизи эвес, хайгааракчы эвес болур ужурлуг. Мындыг таварылгада соңгукчу соңгулда бюллетеньнерин долдурарынга, электроннуг бадылаашкынга киржири-биле дуза хереглээр сорулгалыының дугайында комиссияга аас-биле дыңнадыр. Ынчан соңгукчуларның даңзызының чогуур графазынга (рафаларынга) соңгукчуга дуза көргүзүп турар кижиниң фамилиязын, адын, адазының адын, паспортунуң азы паспортту солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр.

10. Бир эвес соңгукчу соңгулда бюллетеньнерин долдуруп тургаш, частырыг кылыпкан деп саналза, ол соңгулда бюллетеньнерин берип турган соңгулда комиссиязының кежигүнүнге үрелген соңгулда бюллетеньнериниң орнунга чаа соңгулда бюллетеньнерин бээриниң дугайында дилег киирер эргелиг. Соңгулда комиссиязының кежигүнү соңгукчуга чаа бюллетеньнерни соңгукчуларның даңзызынга ол соңгукчунуң фамилиязының дужунга чогуур демдеглелди кылгаш, бээр. Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү чогуур бижимелди кылыр болгаш ону бодунуң холунуң үжүү-биле бүзүредип бадыткаар, үрелген соңгулда бюллетеньнерин участок соңгулда комиссиязының секретарының холунуң үжүү-биле база бадыткаар, ооң соонда шак ындыг соңгулда бюллетеньннерин доп-дораан демдектээр.

11. Соңгукчу долдурган соңгулда бюллетеньнерин таңмалап каан (пломбалап каан) бадылаашкын хааржактарынче азы бадылаашкыннар санаар техниктиг херекселдерни ажыглап турда, олче суп бадырар.

12. Участок соңгулда комиссиязының даргазы бадылаашкын болуп турар бажыңбалгатта корум-чурумну хайгаараар. Участок соңгулда комиссиязының даргазының бодунуң компетенциязының кызыгаарының иштинге үндүрген айтыышкыннары бадылаашкын болуп турар бажың-балгатта олуржуп турар кижилерге албан болур. Участок соңгулда комиссиязының даргазы чок болуп турар таварылгада, ооң бүрүн эргелерин участок соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы күүседир, а ол чокта - участок соңгулда комиссиязының секретары азы ол комиссияның ону төлээлеп турар бадылаар эргелиг кежигүнү күүседир.

13. Бадылаашкыннар чорудуп, соңгукчуларның бадылаашкыннарын санап база участок соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколдар долдуруп турда, участок соңгулда комиссиязының бажың-балгадынга бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыткан кижилер турар эргелиг. Бадылаашкыннарның чоруп турарының дугайында болгаш бадылаашкыннар санап турар үеде хайгаараалды боттандырып турар кижилерниң даңзызын участок соңгулда комиссиязы ол кижилерниң киирген документилериниң медээлеринге үндезилеп тургузар.

14. Участок соңгулда комиссиязының кежигүнү, хайгааракчылар болгаш өске-даа кижилер, бир эвес соңгулдалар дугайында хоойлужудулганы үрээр болза, ол ажылга киржиринден хостаттырар. Айыткан таварылгаларда чогуур чылдагаанныг шиитпирлерни участок азы үстүнде турар соңгулда комиссиязы хүлээп алыр. Ол шиитпирни бижимел хевирге хүлээп алыр. Хоойлу-дүрүм камгалаар органнар ол шиитпириниң күүселдезин хандырар болгаш үндүрткен участок соңгулда комиссиязының кежигүнүнге, хайгааракчыга болгаш өске-даа кижилерге Россия Федерациязының хоойлужудулгазыбиле дүүштүр харыысалга онаар талазыбиле хемчеглерни хүлээп алыр.

15. Бүрүткеттирген кандидаттарга болгаш оларның бүзүреттирген кижилеринге, соңгулда каттыжыышкыннарынга, оларның бүрүн эргелиг төлээлеринге болгаш бүзүреттирген кижилерге, а ол ышкаш организацияларга, тургузукчуларга, өөскү эзелеринге, эдилекчилеринге база азы) айыттынган кижилер болгаш организациялар башкарылга органнарының азы хыналда органнарының кежигүннери болуп турар, айыттынган кижилерниң болгаш организацияларның дилээбиле азы даалгазы-биле ажылдап турар өске-даа хамаатыларга болгаш юридиктиг эргелиг черлерге бадылаашкынга киржирибиле соңгукчулар чедирерин хандырарынче угланган ажыл-чорудулгалар кылыры хоруглуг.

16. Соңгулдалар эрттирип турда, саазын эдилекчиде кылган соңгулда бюллетеньнерин ажыглап турар бадылаашкын орнунга электроннуг бадылаашкынны чорудуп болур. Электроннуг бадылаашкын чорудуп турар черде соңгулда участоктарының ниити саны Тыва Республиканың девискээринде тургускан соңгулда участоктарының ниити санындан 1 хуудан ашпас ужурлуг. Электроннуг бадылаашкын чорудар дугайында шиитпирни Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязы азы ооң даалгазыбиле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы хүлээп алыр. Электроннуг бадылаашкынның чурумун, соңгукчуларның бадылаашкыннарын санаарының болгаш соңгулда участогунда бадылаашкыннар түңнелдерин тургузарының чурумун, бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколунуң формазын, а ол ышкаш үстүнде турар соңгулда комиссияларының бадылаашкыннар түңнелдерин тургузарының болгаш Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдерин тодарадырының онзагай үүлдерин, электроннуг бадылаашкынның түңнелдерин барымдаалааны-биле Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязы доктаадып тургузар.

72 үүл. **Хуусаа бетинде бадылаары**

1. Округ соңгулда комиссиязы ырак болгаш барып чедери берге черлерде тургускан чаңгыс азы элээн каш соңгулда участоктарында бүгү-ле соңгукчуларның бадылаашкынын хуусаа бетинде, ынчалза-даа бадылаашкын хүнүнге чедир 15 хонуктан эрте эвесте эрттирерин чөпшээрээр эргелиг. Бо таварылгада хуусаа бетинде бадылаашкынны бо Хоойлунуң 71 үүлү-биле тургускан дүрүмнер талазы-биле база ол төнген соонда соңгукчуларның бадылаашкыннарының санаашкынын чорудар болгаш бо Хоойлунуң 73 база 74 үүлдериниң негелделеринге дүүштүр бадылаашкыннар түнелдерин тургузар.

2. Бир эвес хамаарышкан соңгулда участогунда соңгукчуларның даңзызынче киирген соңгукчуларның чамдык бөлүктери бадылаашкын болур бажың-балгаттан элээн ырак, транспорт-биле аргыжылга чок азы берге (ырак болгаш чедери берге) черлерде туруп турар база ооң-биле холбаштыр бо үүлдүң 1 пунктузу-биле дүүштүр долузубиле соңгулда участогунуң талазы-биле хуусаа бетинде бадылаашкын эрттирери аргажок болган таварылгада Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының шиитпирин езугаар округ соңгулда комиссиязы ол бөлүк соңгукчуларның бадылаашкынарын хуусаа бетинде, ынчалза-даа бадылаашкын хүнүнге чедир 15 хонуктан эрте эвесте бо үүлдүң 3 - 9 пунктуларында доктааткан чурум езугаар каш хонук дургузунда эрттирип болур эргелиг.

3. Бо үүлдүң 2-ги пунктузунда айыттынган хуусаа бетинде бадылаашкынны эрттирерде бадылаашкынга ап чоруур хааржактарны ажыглаар, оларның санын чогуур участок соңгулда комиссиязы тодарадыр. Хуусаа бетинде бадылаашкынны эрттирер мурнунда бадылаашкынга ап чоруур куруг хааржактарны участок соңгулда комиссиязының турар черинге ооң кежигүннериниң хөй нуруузунга, а ол ышкаш бо Хоойлунуң 23 болгаш 26 үүлдеринде айытканы ында турар кижилерге көргүзер, ол дугайында акт тургузар. Ооң соонда бадылаашкынга ап чоруур дажыглаар куруг хааржактарны таңмалаар (диизелээр).

4. Хуусаа бетинде бадылап турар соңгукчуга бээр соңгулда бюллетенииниң кайызының-даа арын талазының оң талазында үстүкү булуңга участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг ийи кежигүнү хол үжүүн салыр, оларны участок соңгулда комиссиязының таңмазы-биле шынзыдар.

5. Бадылаашкын болур бажыңдан өске черге хуусаа бетинде бадылаашкынны участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг ийиден эвээш эвес кежигүнү эрттирер, олар боттарынга участок соңгулда комиссиязынга баш бурунгаар дуглап таңмалаан (диизелээн) бадылаашкынга ап чоруур хааржакты, доктааттынган майыктың эргежок чугула санныг соңгулда бюллетеньнерин, хуусаа бетинде бадылаар дээн ол соңгукчуларның дугайында медээлер киргеи соңгукчуларның даңзызындан ушта бижилгени азы соңгукчуларның даңзызын, а ол ышкаш соңгукчунуң соңгулда бюллетенин долдурарынга хереглээр эргежок чугула бижиир херекселдерни (карандаштардан өске) ап чоруур ужурлуг.

6. Хуусаа бетинде бадылап турар соңгукчу аңаа берген соңгулда бюллетенин алдым деп соңгукчулар даңзызындан ушта бижилгеге азы соңгукчуларның даңзызынга хол үжүүн салыр. Соңгукчуларның айыттынган даңзызындан ушта бижилгеге азы соңгукчуларның даңзызынга хуусаа бетинде бадылаашкын эрттирип турар участок соңгулда комиссиязының кежигүннери соңгукчу хуусаа бетинде бадылаан деп демдеглелди кылыр, бадылаан хүннү болгаш шакты айтыр. Бир эвес соңгукчу соңгукчуларның даңзызындан ушта бижилгеге хол үжүү салган болза, айыттынган демдеглелдерни, а ол ышкаш паспортунуң азы ону солаан документизиниң сериязын болгаш дугаарын, хуусаа бетинде бадылаашкынны доосканының соонда, соңгукчуларның даңзызынга киир бижиир. Соңгукчуларның айыттынган даңзызындан ушта бижилге соңгукчуларның даңзызы-биле кады шыгжаттыныр кадагалаттынар. Соңгукчуларның даңзыларынга киирген чогуур бижилгелерни хуусаа бетинде бадылаашкын эрттирген участок соңгулда комиссиязының кежигүннери боттарының холунуң үжүүн салып шынзыдар.

7. Соңгукчу соңгулда бюллетенин долдургаш, бо Хоойлунуң 71-ги үүлүнде көрдүнген чурум езугаар ону бадылаашкынга ап чоруур хааржакче суп киирер.

8. Хуусаа бетинде бадылаашкынны эрттирген дугайында актыны тургузар, бадылаашкынның хүнүн болгаш шагын, хуусаа бетинде бадылаашкынга киржирибиле соңгулда бюллетеньнерин алган соңгукчуларның санын, соңгулда комиссиязының кежигүннериниң болгаш бадылаашкын үезинде турган өске-даа кижилерниң фамилияларын айтыр. Айыттынган акт бадылаашкынга ап чоруур хааржак-биле кады шыгжаттыныр кадагалаттынар.

9. Хуусаа бетинде бадылаашкынның доозулганының соон дарый бадылаашкынга ап чораан хааржактарның соңгулда бюллетеньнери сугар аксын участок соңгулда комиссиязының даргазы таңмалап дуглаар. Бадылаашкынга ап чораан хааржактарны шыгжап кадагалаарын участок соңгулда комиссиязының секретары харыылаар. Бадылаашкынга ап чораан хааржактарны соңгулда участогунга соңгукчуларның бадылаашкыннарын санап эгелээринге чедир ажытпас. Хуусаа бетинде бадылаан соңгукчуларның суп киирген соңгулда бюллетеньнерлиг бадылаашкынга ап чорааны хааржактарны бадылаашкын болуп турар хүнде бажыңдан дашкаар өске черге бадылаашкын кылырынга ажыглаары хоруглуг.

10. Хуусаа бетинде бадылаашкын үезинде бо Хоойлунуң 23 болгаш 26 үүлдеринде айыттынган кижилер туруп болур эргелиг. Бадылаашкынга ап чорааны хааржактарны ажыглап, хуусаа бетинде бадылаашкын чорудуп турар үеде участок соңгулда комиссиязы бүрүткеткен кандидаттарның томуйлааны хайгааракчыларга, хуусаа бетинде бадылаашкын чорудар дээш аът-танып турар участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери-биле бир дөмей аргашинектиг кылдыр, хуусаа бетинде бадылаашкын болур черге четкен турарын хандырар ужурлуг.

11. Хуусаа бетинде бадылаашкынны чүгле хамаарышкан девискээр соңгулда комиссиязының шиитпири-биле доктааткан үеде эрттирер, ол дугайын соңгукчуларга болгаш бо Хоойлунуң 23 болгаш 26 үүлдеринде айыттынган кижилерге массалыг информация чепсектерин дамчыштыр болгаш (азы) өске-даа аргалар-биле дыңнаткан турар ужурлуг.

12. Хуусаа бетинде бадылаашкын эрттирип турар үеде участок соңгулда комиссиязы бадылаашкынның чажыт болурун хандырар, соңгукчуларның тура-соруун илередирин хажыдар байдалдарны болдурбас, соңгулда бюллетеньнериниң бүдүнбүрүн болурун болгаш бадылаашкынның түңнелдерин үндүрүп база соңгулдаларның түңнелдерин тодарадып турда, соңгукчуларның бадылаашкыннарын барымдаалаан турарын хандырар хүлээлгелиг.

73 үүл. **Соңгукчуларның бадылаашкын бажыңындан дашкаар черге бадылаарының чуруму**

1. Участок соңгулда комиссиязы ол соңгулда участогунуң соңгукчуларының даңзызынче киирген болгаш барымдаалыг чылдагааннар-биле (кадыының, бертик-межел болганының байдалы-биле) боду бадылаашкын бажыңынга кээп шыдавас соңгукчуларның бадылаашкынга киржир аргазын хандырар хүлээлгелиг. Участок соңгулда комиссиязы ол ышкаш ол соңгулда участогунуң соңгукчуларының даңзызынче киирген болгаш каразыттырып болгаш буруудаттырып турарларның камгалал черлеринде турар соңгукчуларның бадылаашкынга аргазын хандырар.

2. Бадылаашкын болур бажың-бө дашкаар бадылаашкынны бо Хоой чүүлү-биле көрдүнген таварылгала гыда, чүгле бадылаашкын хүнүнде болгаш соңгукчунуң бадылаар б дашкаар бадылаар арганы аңаа б дугайында бижимел билдириишкин аас-биле дилээнге (ооң иштинде өске дузазы-биле дамчыткан) үндезилеп Участок соңгулда комиссиязы бүгү билдириишкиннерни (аас-биле дил бадылаашкын хүнүнде бадыл төнерге соңгукчуларның даңзызы-би кадагалаар тускай даңзыга бүрүткэ

3. Бо чүүлдүң 2-ги кезээнде айыт зыга соңгукчунуң аас-биле киирге бүрүткээрде, ол дилегниң келген үе дылаашкын бажыңындан дашкаар б дээн бодунуң күзелин дыңнаткан соң фамилиязын, адын, адазының ад чурттап турар черииң адрезин, а ол дилегни хүлээп алган участок со комиссиязының кежигүнүнүң холунуң айтыр. Бир эвес дилегни өске к дузазы-биле дамчыткан болза, даң ышкаш ол кижиниң фамилиязын, адазының адын, ооң чурттап турар ч адрезин айтыр. Участок соңгулда ко кежигүннери соңгукчуга келирге, ол д бижимел билдириишкин-биле бадыт

4. Бадылаашкын бажыңындан д бадылаар арганы бээриниң дугайын дириишкинге (аас-биле дилегге) соңгу бадылаашкын бажыңынга кээп ш зының чылдагаанын, а ол ышкаш с чунуң адын, фамилиязын, адазының болгаш чурттап турар адрезин айыт рар ужурлуг. Участок соңгулда ком соңгукчунуң соңгулда участогунга бо шыдавазын чылдагаан чок деп сана гаш аңаа үндезилеп алгаш, бадылаа бадылаашкын болур оран-савадан д бадылаарынга ойталап болур э Ындыг таварылгада хүлээп алган ши соңгукчуга дораан дыңнадыр ужурлу

5. Участок соңгулда комиссиязын газы участок соңгулда комиссиязын гүннери бадылаашкын болур бажында каар бадылаашкынны чорудар дуга шак ындыг бадылаашкын чорудуп рунга (үнеринге) чедир 30 минутада татпайн чарлаар, а ол ышкаш уч соңгулда комиссиязының чөвүлээр э кежигүннеринге болгаш хайгааракчы ону чорудуп турар үеде турарын сана хүлээлгелиг.

6. Участок соңгулда комиссиязы лаашкын болур бажыңдан дашкаар лаарынга херек көжүп чоруур хаарж саны-биле четчелеттинген турар. Шак хааржактар санын үстүнде трар участо гулда комиссиязының дорт шиитпири федералдыг хоойлужудулга-биле көрд байдалдарны сагып тургаш, тодарады

7. Соңгукчуларның билдириишкин (аас-биле дилеглери) езугаар бадылаа болур бажыңдан дашкаар бадылаа чорудар участок соңгулда комиссияз бадылаар эргелиг кежигүннери соң бюллетеньнерин алыр болгаш оларны нының дугайында ат салыр. Соңгулда летеньнериниң ниити алыр саны эвээш эвес болгаш билдириишкиннер чоруур үеде алган бюллетеньнер сан 5 хуу хөй болбас ужурлуг. Бадылаа болур бажыңдан дашкаар бадылаашк участок соңгулда комиссиязының эвээш эвес бадылаар эргелиг кежигү чорудар болгаш олар бодунга уч соңгулда комиссиязынга баш бурун таңмалап каан бадылаашкынның к чоруур хааржаан, доктааткан хев херек санныг соңгулда бюллетеньнер чүүлдүң 2-ги кезээнде көрдүнген да бир болза соңгукчу дугайында херек чүүлдер бижээн оон бадыткалдыг бижилгени болгаш бадылаашкын бажы дан дашкаар бадылаар арганы бээр дугайында кирген билдириишкинни биле дилегни), соңгукчуларның бады кын бажыңындан дашкаар бадылаар а бээриниң дугайында киирген билдири нерин, а ол ышкаш соңгукчунуң соң бюллетенин долдурарынга херек би хереклерни (карандаштан аңгыда чоруур. Бадылаашкын болур бажы дашкаар бадылаашкынны участок соң комиссиязының бадылаар эргелиг ч кежигүнү чорудуп болур, бир эвес ынч чүүлдүң 12-ги кезээнде айыткан кижиле ийиден эвээш эвес кижи киржип турар б

8. Бадылаашкын болур бажыңдан каар бадылаашкынны бо Хоойлунуң чүүлүнде көрдүнген негелделерни с чорудар.

9. Соңгукчу бадылаашкын болур ба дан дашкаар бадылаар арганы бээр дугайында билдириишкининге бод паспортунуң азы хамаатының паспо солуп турар документиниң сериязын бо дугаарын салыр болгаш соңгулда бю тенин алганын бодунуң холунуң үжүү шынзыдар. Соңгукчунуң чөпшээрели-

бир болза ооң дилээ-биле ооң көргүскен аспортунуң азы хамаатының паспортун олуп турар документиниң сериязын болгаш угаарын айыттынган билдириишкинче часток соңгулда комиссиязының бадылаар ргелиг кежигүнү киир бижип болур. Участок соңгулда комиссиязының бадылаар ргелиг кежигүннери билдириишкинге оттарының салганы хол үжүү-биле соңгулда юллетеньнерин бергенииң фактызын ргелген соңгулда бюллетениниң орнунга чаа юллетень алганының болгаш соңгукчу ийи аза оон хөй соңгулда бюллетеньнери алган олза, алган соңгулда бюллетеньнериниң ити санының дугайында демдеглелдерни ылыр.

10. Соңгукчуларның билдириишкиннери аас-биле дилеглери) езугаар чораан участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери чүгле билдириишкиннери аас-биле дилеглери) бо чүүлдүң 2-ги кезэнге дүүштүр даңзыда бүрүткеттинген соңгукчуларга соңгулда бюллетеньнерин аар эргелиг.

11. Бадылаашкын болур бажыңдан ашкаар бадылаан соңгукчуның паспортуның ы паспортту солуп турар документиниң ериязын болгаш дугаарын соңгукчуларның аңзызынче соңгукчуларның билдириишкинери (аас-биле дилеглери) езугаар үнүүшкүн ылып чораан участок соңгулда комиссияының бадылаар эргелиг кежигүннери ирер. Соңгукчуларның даңзызының чогуур афаларынга хары угда "Бадылаашкын олур бажыңдан дашкаар бадылаан" деп скай демдекти бижиир, а ол ышкаш оңгулда комиссиязының айыттынган жигүннериниң аттарын салыр.

12. Бадылаашкын болур бажыңдан ашкаар бадылаашкын чорудуп турда, оңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг жигүннери, хайгааракчылар турар эргелиг. нан участок соңгулда комиссиязы бадыашкынны эрттирери-биле үнүүшкүнче руп турар участок соңгулда комиссияның бадылаар эргелиг кежигүннери-биле дылаашкын эрттирер черге аңгы-аңгы ндидаттарның, соңгулда каттыжыышкынрының, хөй-ниити каттыжыышкыннарының муйлааны участок соңгулда комиссияның чөвүлээр эргелиг ийиден эвээш эвес жигүнүнге, хайгааракчыларга дең аргарны хандырар ужурлуг. Бо таварылгада гы-аңгы бүрүткеттирген кандидаттарның, оңгулда катттыжыышкыннарының томуйлаан кижилери-биле соңгулда комиссияның чөвүлээр эргелиг кежигүннерин, оңгулда каттыжыышкынының депшиткен ндидадының томуйлаан хайгааракчылары лгаш соңгулда комиссиязының бадылаар вүлээр эргелиг кежигүннерин, ол соңгулда ттыжыышкынының томуйлааны хайгаакчылары танышпас болур.

Бадылаашкын болур бажыңдан дашкаар дылаашкынның организастаашкыны маатыларның соңгуур эргелерин хажыдар газын, а ол ышкаш соңгукчуларның күзелрук илередиишкинине хажыдыышкын газын тургуспас ужурлуг.

13. Бир эвес бадылаашкын болур бажыңн дашкаар бадылаашкын аргазын аңаа ериниң дугайында билдириишкин (аасле дилег) киирген соңгукчу, бадылаашкын олур бажыңдан дашкаар бадылаашкын рудары-биле участок соңгулда комиссияның кежигүннери олче чорупканының онда бадылаашкын бажыңына чедип лген болза, участок соңгулда комиссияның чогуур кежигүнү ол соңгукчуга бадыашкын болур бажыңга ол соңгукчуның лдириишкини (аас-биле дилээ) езугаар үүшкүн кылып чоруткан участок соңгулда миссиязының кежигүннери ээп келиринге дир болгаш айыттынган соңгукчу бадыашкын болур бажыңдан дашкаар бадыашкын кылбаанының барымдаазын гуспаанда, соңгулда бюллетени бээр эрге болур.

14. Бадылаашкыннның көжүп чоруур аржак бүрүзүн ажыглап чоруткан бадыашкын доостурга, участок соңгулда миссиязы бадылаашкын болур бажыңдан шкаар бадылаашкын чорудуп турган сток соңгулда комиссиязының бадылаар елиг кежигүннериниң бергени соңгулда ллетеньнериниң санын, соңгукчуларның арга бадылаашкын болур бажыңдан шкаар бадылаашкын чорудар арганы ериниң дугайында бижимел билдириишннериниң санын, соңгукчуларга берген лгаш дедир эгиткен (соңгукчуларның ыглавааны, үрээни) бюллентеньнерниң ын, а ол ышкаш бадылаашкын болур кыңдан дашкаар бадылаашкын чорудуп рган участок соңгулда комиссиязының дылаар эргелиг кежигүннериниң, участок гулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг жигүннериниң болгаш бадылаашкын кыңындан дашкаар бадылаашкын чорудуп да турган хайгааракчылар дугайында дээлерни айыткан актыны тургузар.

74 чүүл. **Бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколдары**

1. Участок соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында бодунуң шиитпирин бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында ийи протоколчаңгыс мандаттыг соңгулда участогунга долдурар: бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында № 1 протокол болгаш республиканың чаңгыс түңнелдериниң дугайында аай соңгулда округунга бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында № 2 протокол.

2. Бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколун чаңгыс ама саазынга тургускан турар ужурлуг. Чүгле ховар таварылгада ону чаңгыс ама арындан хөй саазынга тургускан бооп болур, ынчан арын бүрүзү дугаарлаттынган, бадылаар эргелиг участок соңгулда комиссиязының бүгү турар кежигүннери ат салган болгаш участок соңгулда комиссиязының таңмазы-биле бадыткаттынган турар ужурлуг. Бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколга:

1) "Протокол" деп сөс болгаш ол протоколдуң дугаарын;

2) экземплярның дугаарын;

3) "Тыва Республиканың Дээдиң (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдалары" деп бижик, бадылаашкынның ай, хүнүн;

4) соңгулда участогунуң дугаарын;

5) соңгулда участогунуң дугаарын айыткаңы-биле бадылаашкын болур орансаваның адрези;

6) протоколдуң одуругларын дараазында дес-дараалаштыр:

1-ги одуруг: бадылаашкын дооступ турда даңзыже киирген соңгукчуларның санын;

2-ги одуруг: участок соңгулда комиссиязының алган бюллетеньнерниң санын;

3-кү одуруг: бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын бажыңына бадылаан соңгукчуларга тывыскан бюллетеньнерниң санын;

4-кү одуруг: бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын бажыңындан дашкаар бадылаан соңгукчуларга тывыскан бюллетеньнерниң санын;

5-ки одуруг: демдектээн соңгулда бюллетеньнериниң санын;

6-гы одуруг: бадылаашкынның көжүп чоруур хааржактарынга турган бюллетеньнерниң санын;

7-ги одуруг: бадылаашкынның стационар хааржактарынга турган бюллетеньнерниң санын;

8-ки одуруг: күш чок соңгулда бюллетеньнериниң санын;

9-кү одуруг: күштүг бооп турар соңгулда бюллетеньнериниң санын;

10-гу одуруг: участок соңгулда комиссияларының алган аңгылаан шынзыдылгаларының санын;

11-ги одуруг: участок соңгулда комиссиязының бадылаашкын хүнүнге чедир соңгулда участогунда соңгукчуларга берген үндүр бижидилге шынзыдылгаларының санын;

12-ги одуруг: үндүр бижидилге шынзыдылгалары-биле соңгулда участогунга бадылаан соңгукчуларның санын;

13-кү одуруг: соңгулда участогунга кезип демдеглээн үндүр бижидилге шынзыдылгаларының санын;

14-кү одуруг: девискээр соңгулда комиссиязының соңгукчуларга тывысканы үндүр бижидилге шынзыдылгаларының саны;

15-ки одуруг: читкен үндүр бижидилге шынзыдылгаларының санын;

16-гы одуруг: читкен соңгулда бюллетеньнериниң санын;

17-ги одуруг: ап тургаш, санга кирбейн барган соңгулда бюллетеньнериниң санын;

№ 1 база № 2 протоколдарның 18-ки болгаш оон дараазындагы одуруглары: шупту соңгулда бюллетеньнеринде киирген туруштар аайы-биле соңгукчуларның бадылаашкыннарының санын;

7) бадылаашкын хүнүнде болгаш соңгукчуларның бадылаашкыннарын санаары төнеринге чедир участок соңгулда комиссиязынче кирген, пртоколда

кошкан хомудалдарның (билдириишкиннерниң) санының дугайында медээлерни;

8) участок соңгулда комиссиязының даргазының, даргазының оралакчызының, секретарының болгаш участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг өске-даа кежигүннериниң фамилиялары болгаш инициалдары база оларның холдарының үжүктери;

9) протоколга ат салганының ай, хүнү болгаш үези;

10) участок соңгулда комиссиязының таңмазы.

3. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында № 1 протоколдуң 18-ки болгаш оон дараазындагы одуругларынче киирер чүүлдер: бүрүткеттирген кандидаттарның фамилиязын, адын болгаш адазының адын алфавит чуруму-биле, а олар дакпырлажы берген таварылгада - бүрүткеттирген кандидаттарның соңгулда бюллетенинче киирген өске-даа медээлериниң болгаш соңгулда бюллетенинче киирген кандидат бүрүзү-дээш соңгукчуларның берген бадылаашкыннарының санын киирер.

4. Республиканың чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында № 2 протоколдуң 18-ки болгаш оон дараазындагы одуругларынче немей киирер чүүлдер: кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжыышкыннарының адын, оларны соңгулда бюллетенинде киирген чуруму-биле база кандидаттарның республика даңзызы бүрүзү дээш соңгукчуларның берген бадылаашкыннарының санын киирер.

5. Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдарда киирген 16 болгаш 17 дугаар одуругларны бо Хоойлунуң 75 чүүлүнүң 20 кезээ-биле көрдүнген таварылгаларда алыр медээлерни киирер кылдыр тургускан.

6. Бо чүүлдүң 2 - 5 дугаарлыг кезектеринде айыттынган саннарны бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколче саннар-биле болгаш бижимел бижик-биле киир бижиир.

75 чүүл. **Соңгукчуларның бадылаашкыннарын санаарының болгаш участок соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколдарны тургузарының чуруму**

1. Соңгукчуларның бадылаашкыннарының санаашкынын ажык болгаш айтып чарлаары-биле база бадылаашкынның түңнелдериниң дугайында протоколдуң улгаттырган хевиринге бюллетеньнер саналгазының талазы-биле кылып чорудар ажыл-чорудулгаларның бүгү түңнелдерин болгаш соңгукчуларның бадылаашкыннарын участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң дес-дараалаштыр чогуур долдурулгазы-биле боттандырар.

2. Участок соңгулда комиссиязының даргазы бадылаар шак төнген соонда, соңгулда бюллетеньнерин чүгле бадылаашкын болуп турар бажың-балгатта турар соңгукчулар алыр болгаш соңгуп болур дээрзин чарлап дыңнадыр. Соңгукчуларның бадылаашкыннарының санаашкынын бадылаашкын үези төнерге дораан эгелээр болгаш бадылаашкынның түңнелдерин тодараткыже чапсар чокка чорудар, ол дугайында участок соңгулда комиссиязының бо Хоойлу-биле дүүштүр киржип турар кижилерге, участок соңгулда комиссиязының бүгү кежигүннеринге, а ол ышкаш хайгааракчыларга дыңнаткан турар ужурлуг. Аңгы-аңгы деңнелдерниң соңгулдалары дакпырлажы берген таварылгада, бирги оочурда күрүне эргечагыргазының федералдыг органнарынче соңгулдалар, ооң соонда Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының, ооң соонда - тус чер бот-башкарылга органнарынче соңгулдаларның талазы-биле бадылаашкыннар санаашкынын боттандырар.

3. Бадылаашкын үези төнген соонда бадылаар эргелиг участок соңгулда комиссиязының кежигүннери бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнде айыткан кижилер турда, ажыглаттынмаан соңгулда бюллетеньнерин санаар болгаш солагай талакы кудуку азыын кезип демдеглээр, ооң соонда чарлаар болгаш ажыглаттынмаан демдеглеттинген бюллетеньнерниң чогуур санын бадылаашкыннар дугайында протоколдарның 5 дугаар одуруунче болгаш улгаттырган хевирлеринче киирер. Кезип демдеглээн соңгулда бюллетеньнери-биле соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннери, хайгааракчылар участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң хыналдазы-биле карак-биле көрүп таныжар эргелиг.

Ооң соонда участок соңгулда комиссиязының кежигүннери бо Хоойлунуң 68 чүүлүнүң 13-кү кезээнге дүүштүр тургускан актыда айыткан ажыглаттынмаан аңгылаан шынзылгаларның санын чарлаар. Ол санны бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколдарның болгаш улгаттырган хевирлериниң 13-кү одуруунче киирер.

4. Участок соңгулда комиссиязының даргазы, даргазының оралакчызы азы секретары участок соңгулда комиссиязының алган бюллетеньнериниң санын тодарадыр, чарлаар болгаш бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң 2-ги одуруунче киирер.

5. Соңгукчуларның бадылаашкыннарының санаашкынын чорударының мырыңай мурнунда участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери соңгукчуларның даңзызының арын бүрүзүнге ол арынга хамааржыр дараазында ниити түңнээн медээлерни тус-тузунда чаңгыс мандаттыг болгаш республиканың чаңгыс аай соңгулда округтарынга хамаарыштыр киирер:

1) бадылаашкын төнүп турар үеде соңгукчуларның даңзызынче киирген соңгукчуларның санын (девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларынга үндүр бижидилге шынзыдылгаларын тывыскан соңгукчуларның, а ол ышкаш өске чылдагааннар ужуру-биле үнгеннериң санын санаваска). Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле даңзыже киирген соңгукчуларның санын тургузуп турда, аңгылаан шынзылгаларга үндезилээш, соңгукчулар даңзызынче киирген соңгукчуларны санавас, бир эвес олар бадылаашкынга соңгулда бюллетенин чүгле республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле алган болза;

2) бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын бажыңынга соңгукчуларга берген бюллетеньнерниң санын (соңгукчуларның даңзызында соңгукчуларның холдарының үжүүнүң саны-биле тургузар);

3) бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын бажыңындан дашкаар бадылаан соңгукчуларга берген бюллетеньнерниң санын (соңгукчуларның даңзызында чогуур демдеглелдерниң саны-биле тургузар);

4) участок соңгулда комиссиязының соңгулда участогунга соңгукчуларга берген аңгылаан шынзыдылгаларының санын;

5) девискээр соңгулда комиссиязының соңгукчуларга берген аңгылаан шынзыдылгаларының санын;

6) соңгулда участоктарынга аңгылаан шынзыдылгазы-биле бадылаан соңгукчуларның санын.

6. Бо чүүлдүң 5-ки кезээнде айыттынган медээлерни кииргенииң соонда, соңгукчуларның даңзызының арын бүрүзүнге ол медээлерни киирген участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү ат салыр, ооң соонда оларны түңнээр, чарлаар болгаш участок соңгулда комиссиязының даргазына, даргазының оралакчызынга азы секретарынга болгаш бадылаашкыннар санаашкынынга киржип турар кижилерге дыңнадыр. Бо чүүлдүң 5-ки кезээнге дүүштүр тургускан медээлерниң түңү кылдыр тодараттынар түңнел медээлерни участок соңгулда комиссиязының даргазы, даргазының оралакчызы азы секретары чарлаар, соңгукчулар даңзызының сөөлгү арнынче киирер, бодунуң холунуң үжүү-биле бадыткаар болгаш участок соңгулда комиссиязының таңмазы-биле бүзүредир. Чарлаан медээлерни бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң чогуур одуругларынга киирер:

1) 1-ги одуругже - бадылаашкын төнүп турар үеде соңгукчуларның даңзызынче киирген соңгукчуларның санын;

2) 3-кү одуругже - бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын бажыңынга бадылаан соңгукчуларга үлээн бюллетеньнерниң санын;

3) 4-кү одуругже - бадылаашкын хүнүнде бадылаашкын бажыңындан дашкаар бадылаан соңгукчуларга үлээн бюллетеньнерниң санын;

4) 10-гу одуругже - участок соңгулда комиссиязының алганы үндүр бижидилге шынзыдылгаларының санын;

5) 11-ги одуругже - участок соңгулда комиссиязының соңгулда участогунга соңгукчуларга берген аңгылаан шынзыдылгаларының санын;

6) 12-ги одуругже - аңгылаан шынзыдылгалары-биле соңгулда участогунга бадылаан соңгукчуларның санын;

7) 13-кү одуругже - соңгулда участогунга ажыглаттынмаан үндүр бижидилге шынзыдылгаларының санын;

8) 14-кү одуругже - девискээр соңгулда комиссиязының соңгукчуларга берген аңгылаан шынзыдылгаларының санын.

Айттынган ажыл-чорудулгаларны кылганының соонда, дараазында контроль деңзигүүрлерниң хыналдазын чорудар: участок соңгулда комиссиязының алган шынзыдылгаларының саны бадылаашкын хүнүнге чедир соңгулда участогунга соңгукчуларга участок соңгулда комиссиязының берген, аңгылаан шынзыдылгаларының санының болгаш соңгулда участогунга кезип демдеглээн шынзылгаларның санының түңүнге дең турар ужурлуг. Бир эвес контроль деңзигүүрлер күүсеттинмес болза, участок соңгулда комиссиязы соңгукчулар даңзызынче киирген медээлерниң болгаш кезип демдеглээн шынзыдылгаларның немелде санаашкынын чорудар дугайында шиитпир хүлээп алыр. Бир эвес немелде санаашкынын чоруткаңының түңнелинде контроль деңзигүүрлер күүсеттинмес болза, участок соңгулда комиссиязы чогуур шиитпирни хүлээп алыр болгаш бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколга кожар база ону бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколдуң 15-ки одуруунче болгаш ооң улгаттырган хевиринче киирер. Бир эвес айыткан контроль деңзигүүрлер күүсеттине бээр болза, 15 дугаар одуругга "0" деп санны салыр.

Ооң соонда соңгукчулар даңзызы-биле бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилер таныжар эргелиг, а участок соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннери кылдынган санаашкынның шынныын бүзүрелдии-биле билип алыр эргелиг.

7. Соңгукчулар даңзызы-биле оон ыңайгы ажыл бо чүүлдүң 20-ги кезээнге дүүштүр бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколче киирген медээлерниң хыналда деңзигүүрлерин тодарадырынга чедир чоруттунмас болур. Соңгукчуларның даңзызын ол үеде иштинде сейфче, бир болза документилер кадагалаарынга тускай таарыштырган өске черге шыгжаар. Бадылаашкын бажыңында турар кижилерниң соңгук-

чуларның даңзызынга дээриниң аргазын болдурбазын участок соңгулда комиссиязының даргазы азы секретары хандырар.

8. Соңгукчуларның бадылаашкынын дорт санаарын бадылаашкыннар хааржактарында бар бюллетеньнер-биле участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери чорудар.

9. Соңгукчуларның бадылаашкынын дорт санап турда, участок соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннери, бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилер туруп болур эргелиг.

10. Соңгукчуларның бадылаашкынын дорт санаарын олче участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг, ол ышкаш чөвүлээр эргелиг кежигүннериниң чедери эптиг болуп турар кылдыр дериттинген тускай аңгылаттынган черлерге чорудар. Участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннеринге, даргадан (дарганың оралакчызындан), секретарындан аңгыда, бадылаашкыннар санап турар үеде бижиир хередселдер ажыглаары, бо чүүлдүң 12 болгаш 15 кезектери-биле көрдүнген таварылгалардан аңгыда, хоруглуг. Бадылаашкыннар санаар үеде өске ында турар кижилерге участок соңгулда комиссиязының кежигүннериниң ажыл-чорудулгазының долу көскү байдалын хандырган турар ужурлуг.

11. Бюллетеньнер сорттаашкынының үезинде участок соңгулда комиссиязы тодараттынмаан хевирниң бюллетеньнерин аңгылаар, ол албан езузу-биле белеткеттинмээн азы бадыткаттынмаан соңгулда бюллетеньнери болур. Тодараттынмаан хевирниң бюллетеньнерин бадылаашкыннар санаашкынның үезинде санавас. Оларны аңгы хаптааш, участок соңгулда комиссиязының таңмазы-биле шынзыдар.

12. Бирги оочурда бадылаашкынның көжүп чоруур хааржактарында бюллетеньнерниң санаашкынын чорудар. Бадылаашкынның көжүп чоруур хааржактарын ажыдарда, оларда таңмаларның (пломбуларның) үрелбээнин хынаар. Санаашкынны бадылаашкынның чажыды хажыттынмас кылдыр чорудар. Доктааттынган хевирниң уштунуп келген бюллетеньнериниң санын чарлаар болгаш бадылаашкын түннелдериниң дугайында чогуур протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң 6-гы одуруунче киирер. Бир эвес бадылаашкынның көжүп чоруур хааржаандан тывылган доктааттынган хевирниң бюллетеньнериниң саны соңгукчуларның билдириишкиннериниң санындан хөй болза, алган бюллетеньнер санының дугайында демдектиг бадылаашкынның ол көжүп чоруур хааржаанда бар бүгү бюллетеньнер участок соңгулда комиссиязының шиитпирибиле күш чок деп санаттырар, ол дугайында бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколга кожар болгаш бадылаашкынга ол көжүп чоруур хааржакты ажыглап, бадылаашкын бажыңындан дашкаар бадылаашкын эрттирилгезин хандырып турган участок соңгулда комиссиязының кежигүннериниң фамилияларын болгаш инициалдарын айтып, актыны тургузар. Бо таварылгада күш чок деп саннаттырган бюллетеньнерниң санын чарлаар, айыттынган актыже бижиир болгаш сөөлүнде бюллетеньнер сорттаашкынының үезинде илерээн күш чок бюллетеньнер саны-биле кады түннеттинер. Ол соңгулда бюллетеньнери бүрүзүнүң мурнуку арнында, депшиткен кандидаттарның, кандидаттарның республика даңзыларының медээ чүүлдериниң оң талазында турар дөрбелчиннерге бюллетеньни күш чок кылдыр санаанының чылдагаанының дугайында бижимелди кылыр, ооң соонда участок соңгулда комиссиязының ийи бадылаар эргелиг кежигүнүнүң холунуң үжүү-биле бадыткаар болгаш участок соңгулда комиссиязының таңмазы-биле бүзүреттирер, а соңгулда бюллетеньнерин боттарын бадылаашкыннар санаашкынының үезинде аңгы хаптаар, таңмалаар болгаш оон ыңайгы санаашкынга оларны санавас.

13. Бадылаашкынның стационар хааржактарын оларда таңмаларның (пломбуларның) үрелбээнин хынаан соонда ажыдар.

14. Участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери бадылаашкынның көжүп чоруур болгаш стационар хааржактардан ужулган соңгулда бюллетеньнерин кандидат бүрүзү дээш, кандидаттарның республика даңзы бүрүзү дээш берген бадылаашкыннар аайы-биле сорттаар, тодараттынмаан хевирниң соңгулда бюллетеньнерин болгаш күш чок болган бюллетеньнерни хары угда тус-тузунда чаңгыс мандаттыг болгаш республиканың чаңгыс аай соңгулда округтарынга хамаарыштыр аңгылаар. Бюллетеньнер сорттаашкынының үезинде участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери соңгукчунуң салганы оларның кижи бүрүзүнде бар демдээн чарлап дыңнадыр болгаш бадылаашкыннар санаашкынында турар бүгү кижилерге бюллетеньнерни караа-биле көрүп хынаар кылдыр көргүзүп, тыныштырар. Хары угда ийиден болгаш оон хөй бюллетеньнер утказын чарлаарын болдурбас.

15. Күш чок соңгулда бюллетеньнерин санаар болгаш аңгы түннээр. Кандидаттарның фамилияларының, соңгулда каттыжыышкыннарының аттарынга удур турар дөрбелчиннерде демдектер салдынмаан, азы демдектер салган дөрбелчиннерниң саны бирээден хөй боол турар болза, ындыг бюллетеньнерни күш чок деп санаар.

Бир эвес соңгукчуның үзел-бодал илередиишкинининң тодарадылгазынга дадагалзал туруп келген таварылгада, ол соңгулда бюллетеньин аңгы дептерже суп каар. Участок соңгулда комиссиязы сорттаашкын доостурга, дадагалзап турары бүгү бюллетеньнерниң күштүүнүң дугайында айтырыгны бадылаашкын аргазы-биле шиитпирлээр, ынчан бюллетеньнерниң артыы талазынга ону күштүг деп азы күш чок деп санаанының чылдагааннарын айтыр. Ол бижимелди участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг ийи азы оон хөй кежигүннери холдарының үжүү-биле бадыткаар болгаш комиссияның таңмазы-биле бүзүредир. Күштүг азы күш чок деп санаткан соңгулда бюллетеньин бюллетеньнерниң чогуур боодалынга кадып каар. Күш чок болган бюллетеньнерниң ниити санын (бо чүүлдүң 12-ги кезээнге дүүштүр күш чок деп санаан бюллетеньнер санын өөренип көрбүшаан) бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң 8-ки одуруунче киир бижиир.

16. Ооң соонда боодал бүрүзүнде доктааткан хевирниң аңгы-аңгы кылдыр сорттаан соңгулда бюллетеньнери-биле участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң санаашкынын кандидат бүрүзүнүң, кандидаттарның республика даңзызы бүрүзүнүң аайы-биле аңгы чорудар. Ынчан соңгулда бюллетеньнерин оларны боодалдың бир кезээнден өскезинче чаңгыстап өскээр салырының аргазы-биле санаашкында киржип турар кижилер бюллетень бүрүзүнде соңгукчунуң демдеглелин көрүп турар кылдыр санаар. Аңгы-аңгы боодалдардан соңгулда бюллетеньнериниң хары угда санаашкынын кылыры хоруглуг. Алган медээлерни бадылаашкын түннелдериниң дугайында, а ол ышкаш ооң улгаттырган хевириниң 18-ки одуруунче болгаш ооң дараазында одуругларынче киир бижиир.

17. Участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери күштүг соңгулда бюллетеньнериниң санын түннээш, бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң 9-ку одуруунче киирер.

18. Участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери республиканың чаңгыс аай болгаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле бадылаашкынның стационар хааржактарында доктааттынган хевирниң соңгулда бюллетеньнериниң санын санаар, чарлаар болгаш бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколдарның болгаш ооң улгаттырган хевирлериниң 7-ги одуруунче киирер.

19. Ооң соонда аңгы-аңгы кылдыр сорттаан соңгулда бюллетеньнери-биле участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң хайгааралының адаанга хайгааракчылар караа-биле көрүп таныжар эргелиг болур, а участок соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннери эрттирген санаашкыннарның шыннын бүзүредир көөр эргелиг болур.

20. Аңгы-аңгы кылдыр сорттаан соңгулда бюллетеньнери-биле участок соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннерин болгаш хайгааракчыларны таныштырганының соонда, бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколче киирген медээлерниң хыналдалыг хамаарылгаларын тодарадып, оларның хыналдазын бо Хоойлуда 8-ки капсырылгага дүүштүр чорудар. Бир эвес айыттынган медээлерниң хыналдалыг хамаарылгалары күүсеттинмейн турар болза, участок соңгулда комиссиязы бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколдуң бүгү азы чамдык одуругларынга немелде санаашкын чорударының дугайында, ооң иштинде соңгулда бюллетеньнериниң немелде санаашкынын чорудар дугайында шиитпирни хүлээп алыр. Бир эвес немелде санаашкынның түннелинде, хыналдалыг хамаарылгалар катап күүсеттинмейн турар болза, участок соңгулда комиссиязы бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколга кожар чогуур актыны тургузар болгаш карышкактар дугайында медээлерни протоколдуң 16 болгаш 17 дугаар одуругларынче киирер. Бир эвес немелде санаашкынның түннелинде, бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколче өскерилгелер киирери чугула апарганда, протоколдуң чаа бланкызын долдурар, а ооң улгаттырган хевиринче чогуур эдилгелерни киирер. Бир эвес хыналдалыг хамаарылгалар күүсеттинип турар болза, протоколдуң 16 болгаш 17 дугаар одуругларынга "0" деп санны бижиир.

21. Санаашкын төнген соонда аңгы-аңгы кылдыр сорттаан соңгулда бюллетеньнерин соңгулда бюллетенинче киирген кандидаттарга, чогуур бюллетеньнерге берген кандидаттарның республика даңзызынга хамаарыштыр аңгы-аңгы боодалдарга хаптаар. Аңгы-аңгы хаптарга республиканың чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле күш чок болган база кезип демдеглээн соңгулда бюллетеньнерин хаптаар. Хап бүрүзүнге соңгулда участогунуң дугаарын, ында бар соңгулда бюллетеньнериниң санын, соңгулда бюллетенинче киирген кандидаттың фамилиязын, соңгулда каттыжыышкынының адын айтыр, чок болза "Республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле күш чок бюллетеньнер", "Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле күш чок бюллетеньнер" деп демдеглелди кылыр. Шак ындыг арга-биле аайлай суккан соңгулда бюллетеньнерин шоодайларга азы саазын хааржактарга хаптаар, оларга соңгулда участогунуң дугаарын, соңгулда бюллетеньнериниң санын айтыр. Шоодайларны азы саазын хааржактарны таңмалаар болгаш чүгле үстүнде соңгулда комиссиязының азы судтуң шиитпири-биле часкан боол болур. Айыттынган шоодайларга азы саазын хааржактарга участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг, ол ышкаш чөвүлээр эргелиг кежигүннери, ол ышкаш бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнде айыттынган өске-даа кижилер боттарының аттарын салыр эргелиг. Хаптаашкынны бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнде айыттынган өске-даа кижилерниң киржилгези турда боттандырар.

22. Участок соңгулда комиссиязы бадылаашкын хүнүнде соңгукчуларның бадылаашкыннарының санаашкынын дооскужеге чедир кирген бадылаашкыннар санаашкынынга турган кижилерниң хомудалдарын (билдириишкиннерин) көөр хүлээлгелиг болгаш бадылаашкын түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколунуң бирги экземплярынга кожар чогуур шиитпирни хүлээп алыр.

Бүгү чугула ажылдарны болгаш санаашкыннарны чорутканының соонда, участок соңгулда комиссиязы соңгукчуларның бадылаашкынының болгаш бадылаашкыннар санаашкынының үезинде хажыдыышкыннар дугайында хомудалдарын (билдириишкиннерин) көөр ыяап-ла түннел хуралды эрттирер, ооң соонда участок соңгулда комиссиязының бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколунга ат салыр болгаш протоколдуң хоолгаларын бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерге тыпсыр. Бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколду ийи экземплярга долдурар болгаш участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг бүгү турар кежигүннери аттарын салыр, аңаа ат салганының ай, хүнүн болгаш үезин (минуталарлыг шагын) бижиир. Бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколду карандаш-биле долдурарын болгаш аңаа кандыг-бир өскерилгелер киирерин чөпшээревес. Ол чурумну хажыдып, протоколга ат салыры ол протоколду күш чок деп санаарынга болгаш бадылаашкыннар санаашкынын катап чорударынга үндезин болур.

23. Бир эвес бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколду долдуруп турда, участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг чамдык кежигүннери чок турар болза, протоколга оларның турбаанының чылдагаанын айыткан ол дугайында бижилгени кылыр. Бир эвес участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң тургустунган санындан хөй кезээ ат салыпса, протокол күштүг болур. Бир эвес бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколга ат салып турда участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг оода бир кежигүнү дээш атты участок соңгулда комиссиязының өске кежигүнү азы өске кижи салыпкан таварылгада, ол чорук протоколду күш чок деп санаарынга болгаш катап бадылаашкыннар санаашкынын чорударынга үндезин болур.

24. Бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколга ат салып турда, протоколдуң утказы-биле чөпшээрешпейн турар участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери протоколга онза үзелбодалын кожар, ол дугайында протоколга чогуур бижимелди кылыр.

25. Участок соңгулда комиссиязының кежигүнүнүң, бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерниң негелдези езугаар участок соңгулда комиссиязы бадылаашкынның түннелдериниң дугайында (ооң иштинде катап тургускан) протоколга ат салганының соонда, доп-дораан айыттынган кижилерге бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколдуң бадыткаан хоолгазын тыпсыр хүлээлгелиг болур. Участок соңгулда комиссиязы бадыткаан хоолганы тывысканының барымдаазын чогуур реестрге демдеглээр. Бадыткаан хоолганы алган кижи айыткан реестрге ат салыр. Бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколдуң хоолгазында долу хемчээлдиг медээлерниң протоколда медээлерге дүүшкол хоолгазын бадыткаан кижи харылаар.

26. Бадылаашкынның түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколунуң бирги экземпляры участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг бүгү турар кежигүннери аңаа ат салган соонда болгаш ооң бадыткаан хоолгаларын ол тывысканының соонда, дораан дев соңгулда комиссиязынче чорудар б участок соңгулда комиссиязынче эгитпес. Бадылаашкынның түннелдер дугайында протоколдуң бирги экз рынга участок комиссиязының ба эргелиг кежигүннериниң онза үзел-б дарын, а ол ышкаш айыттынган комис бадылаашкын хүнүнде болгаш соңгу ның бадылаашкыннарын санаарының зүнге чедир аңаа үндезилээш соңгул эрттирип турда болган бо Хоойлунуң делерин хажытканының дугайында далдарын (билдириишкиннерин), айыт хомудалдар (билдириишкиннер) талаз участок соңгулда комиссиязының алганы шиитпирлерни болгаш участок гулда комиссиязының тургускан акты болгаш реестрлерин кожар. Айыттын документилерниң болгаш шиитпирлер бадыткаан хоолгаларын участок соң комиссиязы бадылаашкынның түннел ниң дугайында протоколдуң ийиги экз лярынга кожар. Бадылаашкынның түн дериниң дугайында участок соңгулда ко сиязының протоколунуң бирги экземп аңаа кошкан документилери-биле дев соңгулда комиссиязынга участок соң комиссиязының даргазы азы секретарь болза участок соңгулда комиссиязы даргазының даалгазы-биле участок соң комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү эккеп дужаар. Участок соң комиссиязының протоколунуң айыт дамчыдылгазының үезинде участок со да комиссиязының өске кежигүннери ышкаш ол участок соңгулда комиссиязы чоруткан хайгааракчылар турар эргел

27. Бадылаашкыннар түннелдер дугайында протоколдуң ийиги экземп таныжары-биле бо Хоойлунуң 26 чүүлү кезээнде айыттынган кижилерге бээр, бадыткаан хоолгазын бүгү улустар та ры-биле участок соңгулда комиссиязы доктааткаңы черге азып каар, ооң со протоколдуң ийиги экземплярын бо Хоо биле көрдүнген соңгулда документилер ле, соңгулда бюллетеньнерин база ки шаан, соңгукчуларның база участок со да комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннериниң, бо Хоойлунуң 26 чүүлүнүң зээнде айыттынган кижилерниң даңзы биле, а ол ышкаш участок соңгулда ко сиязының таңмазы-биле таңмалааш, д кээр соңгулда комиссиязынга кадагала биле дамчыдар. Хуусаа төнеринге чедир хонук иштинде участок соңгулда комисс участок соңгулда комиссиязында пр колдарның ийи дугаар экземплярла чогуур актыны тургускаш узуткап каа

28. Бир эвес бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколга ат салганы болгаш ооң бирги экземплярын үстүнде рар соңгулда комиссиязынче чорутканы соонда аңаа хамаарыштыр протокол гускан участок соңгулда комиссиязы н шын эвес чүүлдер илереткен болза (би гезинде, парлалгазынга азы медээлер рынга), азы үстүнде турар комиссия токолдарны тургусканының шыннын тургаш чазыглар тыпкан таварылгада, токолче өскерилгелер киирер дугай айтырыгны бодунуң хуралынга к Участок соңгулда комиссиязы бо Хоойл 26 чүүлүнүң 2 кезээ-биле дүүштүр айы хуралды эрттиреринiң дугайында да дыгны кылып тура, ол айтырыгны аңаа деп чүвени айтыр хүлээлгелиг. Хүлээп а шиитпириниң дугайында участок соң комиссиязы чөвүлээр эргелиг кежи неринге, хайгааракчыларга болгаш ба лаашкыннар түннелдериниң дугай протокол тургузуп турган үеде ки турган кижилерге, массалыг информа чепсектериниң төлээлеринге дыңнадыр таварылгада участок соңгулда комисс бадылаашкыннар түнелдериниң дугай "Дагын катап" деп демдекти са протоколду тургузар. Ол протоколду дораан девискээр соңгулда комиссиязы чорудар. Участок соңгулда комиссиязы үстүнде турар соңгулда комиссиязы мурнунда чоруткан протоколун дагын к долдурган протоколга капсырар. К долдурган протоколду тургузарының ч мун хажыдары ол протоколду күш чок санаарынга үндезин болур. Бир эвес б лаашкыннар түннелдериниң дугай протоколдуң 18 дугаар болгаш оон да зындагы одуругларынче чазалгалар кии негеттинип келир болза, бо Хоойлунуң чүүлүнүң 13 болгаш 14 кезектери-биле 78 чүүлүнүң 18 болгаш 19 кезектери-б тургускан чурум езугаар бадылаашк нарның катап санаашкыннарын чорудар

29. Дээди Хуралдың депутаттарын соңгулдаларында бадылаашкыннар түн дериниң дугайында участок соңгулда ко сияларының протоколдарының медээле Россия Федерациязының Төп соңгулда миссиязының тодараткан чуруму-биле тернет" медээ-телекоммуникация четкиз киирип тарадыр.

76 чүүл. **Бадылаашкынның түн дерин девискээр соңгулда комиссиязы**

ажылдап кылыры

1. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының протоколдарының медээлеринге үндезилээш, ону тургусканының шыннын баш бурунгаар хынаанының соонда, бадылаашкыннар хүнүнден эгелээш, ийи хонуктан орай эвесте ол медээлерни каттыштырарының аргазы-биле, чогуур девискээрде бадылаашкыннар түннелдерин тургузар. Ынчан кандидаттарның республика даңзызындан деп шиттирген кандидаттар дээш соңгукчуларның бадылаашкыннарының санын аңгы садазынга киирер.

Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының протоколдарында медээлерни каттыштырарын девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери дорт боттандырар.

2. Участок соңгулда комиссияларының протоколдарын хүлээп алырын, ол протоколдарның медээлерин каттыштырарын болгаш чогуур девискээрге бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколду тургузарын чаңгыс бажыңга боттандырар, ынчан участок соңгулда комиссияларының протоколдарын хүлээп алырының, ол протоколдарның медээлерин каттыштырар болгаш бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдарны тургузарының аргазы-биле девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннериниң ажыл-чорудулгазы хайгааракчылар, а ол ышкаш бо Хоойлунуң 26-гы чүүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерниң караның дужунга кылдынган турар ужурлуг. Айыттынган бажың-балгатка участок соңгулда комиссиязының даргазының, секретарының азы бадылаар эргелиг өске-даа кежигүнүнүң келгенининг соонда киирер кылдыр, чогуур девискээр талазыле бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдуң бирги экземплярыле ол протоколдуң медээлерин кажан киргенининг ай, хүнүн айтып киирген каттыштырган таблицаның улгаттырган хевири турары албан.

Участок соңгулда комиссиязының даргазы, секретары азы бадылаар эргелиг өске-даа кежигүнү участок соңгулда комиссиязының капсырлаштыр киирген документилери-биле катай протоколдуң бирги экземплярын девискээр соңгулда комиссиязының протоколду долдурганының, капсырлаштыр киирген документилерниң четчезин болгаш хыналдалыг хамаарылгаларның үүрселдезининг шыннын хынап турар бадылаар эргелиг кежигүнүнге дамчыдып бээр. Бир эвес девискээр соңгулда комиссиязында "Соңгулдалар" КАС-ты тургускан болза, участок соңгулда комиссиязының протоколдарынын медээлерин айыткан системаже киирер, ынчан хыналда дүүштүрүлге үнүп келир ужурлуг. Бир эвес "Соңгулдалар" КАС-ты ажыглавайн турар болза, контроль дүүштүрүлге-хыналдаларны девискээр соңгулда комиссиязының протоколду тургускаының шыннын хынаар кежигүнү хынаар.

Бир эвес бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколу бо Хоойлунуң негелдерин хажыдып тургаш тургустунган болза, участок соңгулда комиссиязы бо Хоойлунуң 28 кезээниң негелделеринге дүүштүр катап база протоколду тургузар, а ашгайгы көргүскен протокол девискээр соңгулда комиссиязынга артып калыр.

Бир эвес бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколу бо Хоойлу-биле доктаатнган негелделерге дүүштүр кылдынган болза, девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү ол протоколдуң барымдааларын девискээр соңгулда комиссиязының каттыштырган таблицазынче киирер. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколду девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнге дамчыдып берген участок соңгулда комиссиязының даргазы, секретары азы бадылаар эргелиг кежигүнү бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында чогуур комиссияның протоколунуң медээлериниң адааңга база улгаттырган хевириниң каттыштырган таблицазынга адын салыр.

3. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының протоколдарының медээлерин Оларны "Соңгулдалар" КАС-че киргенининг шаа-биле, ынчалза-даа бадылаашкын хүнүнден бир хонуктан орай эвесте, Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының "Интернет" медээлекоммуникация четкизинче киирер.

4. Адааңда турар соңгулда комиссиялаының протоколдарының медээлеринге хаарыштыр девискээр соңгулда комиссиязы чогуур дэвискээрде республиканың аңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкын түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаны база чогуур девискээрде чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаны тургузар.

5. Девискээр соңгулда комиссиязы чогуур девискээрде бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында ийи протоколле: чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протокол-биле (№ 1) округунуң талазы-биле бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколду (№ 2) ажыглап тургаш, бодунуң шиитпирин үндүрер, ол дарааазында үүлдерден тургустунар:

1) чогуур девискээрде участок соңгулда медээлерни;

2) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында девискээр соңгулда комиссиязының протоколдарын тургускан, бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының киргени №1 база № 2 протоколдарның санының дугайында медээлерден;

3) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының протоколдарының бо Хоойлунуң 73 үүлүнүң 2 кезээ-биле тургускан шупту одуругларының аайы-биле түннээн медээлерден;

4) девискээр соңгулда комиссияларының алган аңгылаан шынзылгаларының санының дугайында, участок соңгулда комиссияларынга берген аңгылаан шынзылгаларының санының, ажыглаттынмаан аңгылаан шынзылгаларының санының, девискээр соңгулда комиссиязының чире кескен аңгылаан шынзылгаларының санының, болгаш чогуур соңгулда комиссиязының чидирген аңгылаан шынзылгаларының санының дугайында медээлерден тургустунган.

Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында девискээр соңгулда комиссиязының протоколдарынга хол үжүү салыры-биле албан чурум езугаар түннел хуралды эрттирер, аңаа бадылаашкыннар эрттирери-биле, бадылаашкыннар санаары-биле болгаш участок соңгулда комиссияларының протоколдарын тургузары-биле холбаштыр кирген хомудалдарны (билдириишкиннерни) сайгарып көөр. Ооң соонда девискээр соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдарга атты салыр болгаш ооң хоолгаларын бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерге бээр. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдарны ийи экземплярларга тургузар болгаш девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг шупту кежигүннери аттарын салыр. Протоколдуң бүдүнү-биле азы ооң чамдык дүрүмнери-биле чөпшээрешпейн турар девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү протоколга чогуур бижимел кылыры эргежогунуң дугайында бодунуң онзагай саналын протоколга кожар эргелиг болгаш ол дугайында протоколга аңгы бижилгени кылыр.

7. Девискээр соңгулда комиссиязының чогуур протоколунуң экземпляр бүрүзүнге дарааазында үүлдерни кожар:

1) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының шупту кирген протоколдарының долу медээлери кирип турар республиканың чаңгыс аай азы чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле чогуур девискээрде бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаны ийи экземплярга;

2) девискээр соңгулда комиссияларының соңгулдалар бюллетеньнерин алганының дугайында, оларны участок соңгулда комиссияларынга дамчытканының дугайында актыларны, ол ышкаш ажыглаттынмаан соңгулда бюллетеньнерин чире кескенининг дугайында, девискээр соңгулда комиссиязында шыгжаттынып чыдар бюллетеньнерниң санын айытканы-биле, актыларны кожар.

7. Чогуур девискээрде бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицага база актыларга девискээр соңгулда комиссиязының даргазы болгаш секретары аттарын салыр.

8. Девискээр соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдарының бир дугаар хоолгазынга девискээр соңгулда комиссиязының протокол тургускан кежигүннериниң онзагай саналын, а ол ышкаш бадылаашкын хүнүнден эгелээш база бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында чогуур протоколду тургускан хүнү-биле төндүрген үеде девискээр соңгулда комиссиязынже "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуну, бо Хоойлуну хажытканынга хамаарыштыр киирген, санал-оналдарны, хомудалдарны (билдириишкиннерни) болгаш айыттынган хомудалдар (билдириишкиннер) талазы-биле хүлээп алдынган шиитпирлерни кожар. Тускай саналдарның, хомудалдарның (билдириишкиннерниң) болгаш девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлериниң шынзыдып каан хоолгаларын протоколдарның ийиги экземплярларынга кожар.

9. Девискээр соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдарының ийи дугаар хоолгаларын девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг шупту кежигүннери аттарын салган соонда база оларның шынзыткан хоолгаларын болгаш каттыштырган таблицаларның хоолгаларын ол документилерни алыр эргелиг кижилерге бээр болгаш участок соңгулда комиссияларының аңаа кошкан өске-даа документилери болгаш протоколдары-биле кады чогуур үстүнде турар соңгулда комиссиязынче чорудар болгаш ону дедир албас.

10. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдуң ийи дугаар хоолгазын бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаның ийи дугаар хоолгазы-биле катай комиссияның протокол тургускан кежигүннеринге, хайгааракчыларга, бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыткан кижилерге таныжары-биле бээр, а протоколдуң шынзыткан хоолгазын бүгү чонга таныштырары-биле азып каар. Бадылаашкын соонда 20 хонук эрткенде, девискээр соңгулда комиссиязында бар протоколдарның ийи дугаар хоолгаларын, актыны тургускаш, узуткап кааптар.

11. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарының ийи дугаар хоолгаларын бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаларның ийи дугаар хоолгалары-биле кады база бо үүлдүн 6 кезээнде айыткан актыларбиле, а ол ышкаш девискээр соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннериниң даңзылары-биле база бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерниң даңзылары-биле база өске-даа документилер-биле девискээр соңгулда комиссиязының секретарынга, бо Хоойлунуң 86 үүлүнү-биле дүүштүр доктаатган хуусааларның дургузунда тускай камгалалдыг бажың-балгатка шыгжаар.

12. Бир эвес бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколга болгаш (азы) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицага ат салганының соонда база оларның бир дугаар хоолгазын девискээр соңгулда комиссиязынче чоруткаының соонда, протокол болгаш каттыштырган таблицаны чоруткан комиссия, чок болза Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, девискээр соңгулда комиссиязы баш бурунгаар хыналда үезинде шын эвес үүлдер (ооң иштинде даңзыны, чазыгны, чок-ла болза адааңда турар комиссияның протоколдарда медээлерни кадып тура кылган частырыгларын) илередип эккелген болза, протоколду азы каттыштырган таблицаны чоруткан девискээр соңгулда комиссиязы бодунуң хуралынга протоколдарже болгаш (азы) каттыштырган таблицаларже чазалгалар киирериниң дугайында айтырыгны сайгарып көөр эргелиг. Девискээр соңгулда комиссиязы хүлээп алган шиитпириниң дугайында албан чурум езугаар бодунуң чөвүлээр эргелиг кежигүннеринге, хайгааракчыларга болгаш мурнунда бадылаан протоколду тургузарынга киржип турган өске-даа кижилерге, а ол ышкаш массалыг информация чепсектериниң төлээлеринге медеглээр. Бо таварылгада девискээр соңгулда комиссиязы "Катап тургускан" соңгулда (азы) "Катап тургускан" деп демдеглелдер кылып каан бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколду болгаш (азы) каттыштырган таблицаны тургузар. Айыттынган протоколдарны база (азы) каттыштырган таблицаларны саадатпайн Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче чорудар. Протоколду катап тургузарының болгаш каттыштырган таблицаны катап тургузарының чурумун үрээри дээргеле ол протоколду күш чок болган деп санаарының үндезини болур. Бир эвес бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдуң 18 дугаар болгаш дес-дараалаштыр чоруткан одуругларынга чазалгалар киирери негеттинип келген болза, ындыг таварылгада бо үүлдүн 14-кү кезээ-биле доктааттынган чурум езугаар бадылаашкыннарның катап санаашкынын чорудар.

13. Участок, девискээр соңгулда комиссияларындан келген бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдарда болгаш (азы) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаларда частырыглар, дүүшпейн турар үүлдер илереттинген таварылгада, протоколдарны болгаш (азы) каттыштырган таблицаларны шын тургузарынга чигзинчиг үүлдер тывылганда, үстүнде турар комиссия адааңда турар комиссия-биле соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаарын чорударының дугайында, чок-ла болза чогуур соңгулда участогунда, чогуур девискээрде соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаарын боттары чорударының дугайында шиитпир хүлээп алыр эргелиг.

14. Соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаарын девискээр соңгулда комиссиязының протоколду тургускаңын болгаш бадыткаанын хынаар ужурлуг бадылаар эргелиг кежигүнүнүң (кежигүннериниң), азы соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаарының дугайында шиитпир хүлээп ап турар комиссияның киржилгези-биле, ооң дугайында чогуур комиссияның кежигүннеринге, бүрүткеттирген кандидаттарга азы оларның бүзүреттирген кижилеринге, соңгукчуларның бадылаашкыннарының катап санаашкынын чорудуп турда олуржур эргелиг, бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыткан өске-даа кижилерге албан дыңнадыры-биле медээни чорудар. Соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаашкынын түннелдери-биле шак ындыг санаашкынны боттандырып турар соңгулда комиссиязы "Бадылаашкыннарның катап санаашкыны" деп демдеглел кылып каан бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколду тургузар. Ооң белеткээн болгаш шынзыдып каан хоолгаларын бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерге, хайгааракчыларга бээр.

Бир эвес протоколду участок соңгулда комиссиязы тургускан болза, протоколду саадатпайн девискээр соңгулда комиссиязынче чорудар. Участок соңгулда комиссиязының үстүнде турар соңгулда комиссиязынче мурнунда киирген бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколунга катап тургускан протоколга кожар. "Бадылаашкыннарның катап санаашкыны" деп бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколду тургузарының чурумун хажыдар болза, ол протоколду күш чок деп санаарынга үндезин болур. Айыттынган бадылаашкыннарны катап санаарын үстүнде турар комиссияның бадылаашкыннар түннелдерин, соңгулдалар түннелдерин тодарадырынга болгаш бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколду тургузарынга чедир чоруттунуп болур.

77 үүл. **Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдерин тодарадыры**

1. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында девискээр, участок соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарының бирги экземплярларының медээлериниң үндезинингe округ соңгулда комиссиязы, оларны тургусканының шыннын баш бурунгаар хынаан соонда, ында киирген медээлерни шуптузун кадып түннээр арга-биле бадылаашкын хүнүнден эгелээш, беш хонуктан орай эвесте, чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдерин үндүрер. Девискээр соңгулда комиссияларының бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколдарда киирген медээлерни кадып түннээрин бо Хоойлунуң 16-гы үүлүнүң 1-ги кезээниң алдыгы абзазында көрдүнген таварылгаларда, девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери дорт боттандырар. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколдарны болгаш каттыштырган таблицаны ийи экземплярлыг кылдыр тургузар, аңаа комиссияның бадылаар эргелиг шупту кежигүннери аттарын салыр. Ол протоколга үндезилеп, округ соңгулда комиссиязы чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында шиитпир хүлээп алыр.

2. Девискээр, участок соңгулда комиссияларының протоколдарын хүлээп алырын, ында медээлерни кадарын, база чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннар түннелдериниң, соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколдарны тургузарын бо Хоойлунуң 16-гы үүлүнүң 1-ги кезээниң алдыгы абзазында көрдүнген таварылгаларда, чаңгыс черге, хайгааракчылар, өске-даа хамаарылгалыг кижилер болгаш бо Хоойлунуң 26-гы үүлүнүң 6-гы кезээнде айыттынган кижилер бар турда боттандырар. Айыткан оран-савага бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаның улгаттырган хевирин, ооң долдурган ай, хүнүн айытканы-биле азар.

Бир эвес участок соңгулда комиссиязының протоколу база (азы) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында девискээр соңгулда комиссиязының тургускан каттыштырган таблицазы ону долдурарының негелделерин болгаш бо Хоойлунуң 78 үүлүгнүң 18-ки кезээ-биле тургускан негелделерни хажыдып тургаш долдурган болза, девискээр, участок соңгулда комиссиязы катап протоколду база (азы) каттыштырган таблицаны тургузар.

Бир эвес участок соңгулда комиссиязының протоколу, бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында девискээр соңгулда комиссиязының тургускан протоколу база (азы) каттыштырган таблицазы бо Хоойлунуң негелделеринге дүүштүр тургустунган болза, девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү ол протоколдарның медээлерин девискээр соңгулда комиссиязының каттыштырган таблицазынче киирер. Девискээр соңгулда комиссиязының даргазы, секретары азы өске-даа кежигүнү каттыштырган таблицаның улгаттырган хевиринге боттарының холунуң үжүү-биле шынзыдып, аттарын салыр.

3. Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның санын илередирин бадылаашкыннарга тургускан хааржактарда киир суккан, доктааттынган хевирниң бюллетеньнериниң саны-биле тодарадыр.

4. Девискээр соңгулда комиссиязы чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннар түннелдерин

болгаш соңгулдалар түннелдерин дараазында таварылгаларда күш чок деп санаар:

1) бадылаашкыннар чорудуп азы соңгулдалар түннелдерин үндүрүп турда эрте берген хажыдыышкыннар соңгукчуларның үзел-бодалының илередиин шын тургузар арга бербейн турар болза;

2) бир эвес чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкын түннелдери бадылаашкыннар төнүп турган үеде соңгукчуларның даңзызын ниитизи-биле чогуур соңгулда округунга бадылаашкыннар төнчүзүнүң үезинде соңгукчуларның даңзызынче киирген соңгукчуларның ниити санының дөрттүн бир кезинден эвээшти киирген соңгулда участоктарының кезээнге олар күш чок деп хүлээп көрдүнген таварылгада;

3) суд шиитпири-биле соңгулдаларны күш чок деп санаанда.

5. Девискээр соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында чогуур участок (девискээр) соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарының үндезинингe чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында № 1 протоколду тургузар, олче дараазында медээлерни киирер:

1) чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда участок соңгулда комиссияларының санын;

2) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарының санын;

3) бадылаашкыннар түннелдерин күш чок деп санаан соңгулда участоктарының санын болгаш, бадылаашкын төнүп турар үеде ол соңгулда участоктарының талазы-биле соңгукчулар даңзызынче киирген соңгукчуларның түннеп үндүрген санын;

4) бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарында бар шупту одуруглар аайы-биле чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарыштыр түннээн медээлерни;

5) Дээди Хуралдың депутадыгыр соңгуткан, бүрүткеттирген кандидаттың фамилиязын, адын болгаш адазының адын киирер.

6. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле Дээди Хуралдың депутадыгыр бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның эң хөй бадылаашкыннарын алган бүрүткеттирген кандидат санадыр. Бүрүткеттирген кандидаттарның алганы соңгукчуларның бадылаашкыннарының саны деңнежи берген болза, соңгуткан кандидатты чогуур соңгулда комиссиязының ол чурумну эгелээринге чедир доктааткан чурум езугаар дугаар тыртыышкыны-биле тодарадыр.

7. Девискээр соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколунга ат салыры-биле түннел хүралды эрттирер. Ооң соонда округ соңгулда комиссиязы бо Хоойлунуң 16 үүлүнүң 1 кезээниң алдыгы абзазы-биле көрдүнген таварылгаларда бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколунга атты салыр болгаш бо Хоойлунуң 2-ги үүлүнүң 6-гы кезээнде айыткан кижилерге оларның хоолгазын бээр.

Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколдарны ийи экземплярларлыг кылдыр тургузар болгаш аңаа девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг шупту кежигүннери аттарын салыр болгаш ай, хүнүн (минутазы-биле) айтыр. Девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери протоколду тургусканы-биле чөпшээрешпейн турар болза, барымдаалыг санал-оналын киирген, протоколга кожуп каар.

8. Пртоколдуң экземпляр бүрүзүнге дараазында документилерни кожар:

1) девискээр, участок соңгулда комиссияларының бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында шупту медээлерин киирген чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаны ийи экземплярга;

2) девискээр соңгулда комиссиязының соңгулда бюллетеньнерин алганының дугайында, оларны участок соңгулда комиссияларынга дамчытканының дугайында, а ол ышкаш ажыглаттынмаан соңгулда бюллетеньнерин үзе кескенииң дугайында, ол бюллетеньнерниң санын айытканы-биле, актыны;

3) девискээр соңгулда комиссияларынга аңгылаан шынзылдагаларны үлээниниң дугайында, ажыглаттынмааннарын, оларның санын айытканы-биле, үзе кескенииң дугайында актыны кожар.

9. Каттыштырган таблицага болгаш актыларга девискээр соңгулда комиссиязының даргазы база секретары аттарын салыр.

10. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколдарның бирги экземплярларынга девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери тускай санал-оналын, а ол ышкаш бадылаашкыннар хүнүнден эгелээш база бадылаашкыннар түннелдериниң, соңгулдалар түнелдериниң дугайында протоколдарны девискээр соңгулда комиссиязы тургузары төнүп турар хүнге чедир "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуну, бо Хоойлуну хажытканынга хамаарыштыр киирген хомудалдарны (билдириишкиннерни) болгаш айыткан хомудалдарга хамаарыштыр хүлээп алган шиитпирлерни кожар. Айыткан соңгулда комиссиязының онзагай саналдарының, хомудалдарының (билдириишкиннериниң) болгаш шиитпирлериниң шынзыдып каан хоолгаларын протоколдарның ийи дугаар экземплярларынга кожар.

11. Документилер кожуп каан девискээр соңгулда комиссиязының протоколунуң бирги экземплярын, протоколга болгаш каттыштырган таблицаларга ат салганының база оларның шынзыдып каан хоолгаларын ону алыр эргелиг кижилерге бергенииң соонда, дораан-на Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче чорудар, ону дедир албас.

12. Девискээр соңгулда комиссиязының протоколунуң ийиги экземплярын, каттыштырган таблицаларның ийи дугаар экземплярларын база бо үүлдүң 8 кезээнде айыттынган актыларны таныжары-биле девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннеринге болгаш чөвүлээр эргелиг Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннеринге, бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерге бээр, а оларның шынзыдып каан хоолгаларын шупту улус таныжып көөрү-биле азар. Бадылаашкын соонда 30 хонук эрткенде протоколдарның девискээр соңгулда комиссиязында ийи дугаар экземплярларын узуткап кааптар.

13. Девискээр соңгулда комиссиязының протоколунуң ийиги экземплярын каттыштырган таблицаларның ийи дугаар экземплярлары-биле кады, база бо үүлдүң 8 кезээнде айыттынган актыларны, соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң, бо Хоойлунуң 26 үүлүнүң 6 кезээнде айыттынган, бадылаашкыннар, соңгулдалар түннелдерин үндүрүп база протоколдар тургузуп турар үеде олуржуп турган кижилерниң даңзылары-биле кады Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының ниити түнелдерин албан езузубиле парлаарынга чедир, камгалалдыг черге, девискээр соңгулда комиссиязының секретары шыгжаар, ооң соонда Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче чорудар.

14. Девискээр соңгулда комиссиязы чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдерин тодаратканының соонда ол дугайында Дээди Хуралдың депутадыгыр соңгуткан, бүрүткеткен кандидатка дыннадыр. Бир эвес чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле Дээди Хуралдың депутадыгыр соңгуткан, бүрүткеткен кандидат девискээр соңгулда комиссиязының медээлээнииң соонда бо Хоойлунуң 83 үүлүнүң 1-ги кезээнде айыттынган негелдерни күүсетпес болза, девискээр соңгулда комиссиязы бодунуң кандидатты соңгуттурган деп санаар дугайында шиитпирин күш чок болдурар. Бир эвес кандидат Дээди Хуралдың депутадының эрге-байдалы-биле дүүшпейн турар бүрүн эргелерин бодундан дүжүрбээн болза, ооң түннелинде катап соңгулдалар чарлаттынган болза, ол кандидат соңгулда комиссиязының катап соңгулдалар эрттирери-биле холбаштыр үндүрген шупту чарыгдалдарын долузубиле дедир эгидер ужурлуг. Айыткан чарыгдалдарны дараазында таварылгаларда дедир эгиткен бооп болбас:

1) бүрүткеттирген кандидатты суд харыысалга онаап болбас деп санаанда;

2) аар аарааңда азы болза бүрүткеттирген кандидаттың, ооң чоок төрелдериниң кадыының байдалы дек сегивес кылдыр баксырааңда;

3) Россия Федерациязының Конституциязы азы Тыва Республиканың Конституциязыбиле көрдүнген күрүне албан-дужаалдарын бүрүткеттирген кандидат ээлээнде.

78 үүл. **Чаңгыс аай соңгулда округунга соңгулдаларның түннелдерин тодарадырының чуруму**

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы девискээр соңгулда комиссияларында республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр соңгулдалар түннелдериниң дугайында № 2 протоколдарның бирги экземплярларының медээлериниң үндезинингe, ында киртинген медээлерни кадарының аргазы-биле, оларны тургусканының шынныын баш бурунгаар хынаанының соонда, республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдерин тодарадыр. Девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарында киирген медээлерни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери кадып тургузар. Республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында болгаш соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга депутаттарының үлелгезиниң дугайында протоколдарны база республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле Тыва Республиканың девискээринде бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында каттыштырган таблицаны ийи экземплярлыг кылдыр тургузар. Республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында база соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга депутаттар мандаттарының үлелгезиниң дугайында протоколдуң үндезинингe Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

2. Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның санын бо Хоойлунуң 77-ги үүлүнүң 3-кү кезээ-биле дүүштүр тодарадыр.

3. Депутаттар мандаттарының үлелгезинче республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаашкыннарының 7 болгаш оон хөй хуузун алган, соңгулда бюллетеньинче киирген кандидаттарның республика даңзызын киирер, бир эвес ындыг даңзы ийиден эвээш эвес болур болгаш ол даңзы дээш республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаашкыннарының 50 хуузун алган болза. Бо таварылгада республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле депутаттар мандаттарының үлелгезинче кандидаттарның өске республика даңзызын киирбес.

4. Бир эвес республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң 7 болгаш оон хөй хуузун алган кандидаттарның республика даңзылары депутат мандаттарының үлелгезинче кире бээр, а ол ышкаш дес-дараалаштыр эвээжээриниң чуруму-биле республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның 7 хуудан эвээш бадылаашкыннарын алган, ол үеге чедир бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң ниитизи-биле 50-ден хөй хуудан ашпаан болза, кандидаттарның өске республика даңзылары чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр депутат мандаттарның үлелгезинче кирбес.

5. Бир эвес республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң 7 болгаш оон хөй хуузун алган кандидаттарның республика даңзызы дээш республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң ниитизи-биле 50 азы оон эвээш хуузу бадылаан болза, айыттынган кандидаттарның республика даңзызы депутат мандаттарның үлелгезинче кире бээр, а ол ышкаш республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң 7-ден эвээш хуузун алган кандидаттарның республика даңзылары дес-дараалаштыр соңгукчуларның берген үннериниң санының эвээжеп бар чыдар чурумун езугаар үлелгеже кирер болгаш ол депутат мандаттарның үлелгезинче кире берген кандидаттарның республика даңзылары дээш соңгукчуларның берген үннериниң ниити саны бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң ниити түнү 50 хуудан ашпайн баар байдалга чедир үргүлчүлээр.

6. Депутат мандаттарының үлелгезинче кире берген кандидаттарның республика даңзызы айыттынган мандаттарны бо Хоойлунуң 81-ги үүлүнде көрдүнген методика езугаар алыр. Ынчан айыттынган методиканы ажыглаарынга чедир кандидаттарның республика даңзызы бүрүзүнден-не чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга хамаарыштыр соңгуткан депутаттарны ап кааптар.

7. Депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген кандидаттарның республика даңзызындан аңгыда, бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаашкынныранын 7-ден эвээш, ынчалза-даа 5-тен эвээш эвес хуузун алган болгаш депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирбээн кандидаттарның республика даңзылары депутаттар мандаттарын алыр. Ындыг болганда кандидаттарның республика даңзыларынга депутаттар мандаттарын бо Хоойлунуң 79-ку үүлү-биле дүүштүр дамчыдар.

8. Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы республиканың чаңгыс аай соңгулда округунга соңгулдаларның түннелдериниң дугайында протоколду тургусканының база соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга депутаттар мандаттарын үлээниниң болгаш Дээди Хуралдың соңгуттурган депутаттарының, бүрүткеттирген кандидаттарның фамилиязын, адын болгаш адазының адын тодаратканының соонда, Дээди Хуралдың депутадыгыр соңгуткан, бүрүткеткен кандидатка ол дугайында дыннадыр, ооң соонда ол беш хонук хуусаада Тыва публиканың Соңгулда комиссиязынга Хуралдың депутадының эрге-бай дүүшпес албан-хүлээлгеден ону хос ның дугайында дужаалдың (өске доку ниң) хоолгазын азы ол ындыг албан геден ону хостаарының дугайында риишкинни доктааткан хуусаа бергенин шынзыдып турар документ хоолгазын бээр ужурлуг. Бир эвес даттарның республика даңзызы дээш лаашкыннар түннелдери-биле соңгу деп санаан, бүрүткеттирген кандидат кан негелдени күүсетпес болза, ол Тыва публиканың Соңгулда комиссия шиитпири-биле кандидаттар даңзыз үндүртүр, а ооң депутат мандады кандидаттарның республика даңзыз депшиттирген кандидатка бо Хоойлу ги үүлүнүң 9-ку кезээ-биле көрдүнге езугаар дамчыыр.

9. Кандидаттарның республика да ның алганы депутаттар мандаттары эзэлчегде, кандидаттарның республик зызының ниити республика кезээнче к бүрүткеткен кандидаттарга дамчып Арткан депутат мандаттары кандидатт девискээр бөлүктеринден бүрүткет кандидаттарга дамчып келир. Ынчан калган депутат мандаттарының сан кандидаттарның девискээр бөлүү депутаттар мандаттарын алыр, оон кандидаттарның ол девискээр бөл девискээринде кандидаттарның респ даңзызы дээш берген соңгукчула бадылаашкыннарының санынга дең Депутаттар мандаттарының айыткан са Хоойлунуң 81 үүлү-биле көрдүнген дика езугаар тодарадыр.

10. Кандидаттарның республика д зынга кандидаттарны киирериниң чур дүүштүр депутат мандадын алыр эр бүрүткеттирген кандидат депутат ма алырындан ойталап болур. Депутат м дын алырындан ойталаарының дугай бижээн билдириишкинни дедир алба таварылгада депутат мандадын ол-ла д дан бүрүткеткен кандидатка бо Хоойл 81-ги үүлүнүң 9-ку кезээ-биле көрд чурум езугаар дамчыдар.

11. Республиканың чаңгыс аай со округунуң талазы-биле соңгулдалар т дериниң дугайында база соңгулда к жышкынарының аразынга депута мандаттарының үлээриниң дугай протоколче дараазында медээлерни к

1) Тыва Республиканың Соңгулда к сиязының алганы аңгылаан шынзылгала санының, адааңда турар соңгулда ко ларынга берген аңгылаан шынзылгала санының, Тыва Республиканың Соң комиссиязының үзе кезип капканы, аж тынмаан аңгылаан шынзылгаларының ның болгаш Тыва Республиканың Соң комиссиязынга читкен шынзылгала санының дугайында медээлерни;

2) бадылаашкыннарга киришкен со чуларның санындан кандидаттарның ре лика даңзызы бүрүзү дээш берген б лаашкыннарның кезээниң (үлү дугайында;

3) девискээр соңгулда комиссияла санын;

4) ооң медээлеринге үндезилеп ол токолду тургускан, девискээр соңг комиссияларының протоколдарының с

5) бадылаашкыннар түннелдер дугайында девискээр соңгулда ком ларының № 2 протоколдарында ки шупту одуруглар аайы-биле Тыва Ре ликада түннел медээлерни;

6) соңгулда каттыжыышкыннары депутаттар мандаттарының үлелге киирген кандидаттарның республика зызының аттарын болгаш оларга хамаа депутаттар мандаттарының санын, ышкаш депутаттар мандаттарының үл зинче киирген кандидаттарның респ даңзызының кандидаттарының девис бөлүктериниң дугаарларын болгаш ай девискээр бөлүктери бүрүзүнге хамаа турар депутаттар мандаттарының сан

7) кандидаттарның республика да ларындан Дээди Хуралдың депутат кылдыр соңгуттурган, бүрүткетти кандидаттарның фамилияларын, атта болгаш адаларының аттарын киирер.

12. Тыва Республиканың Соңгулда ко сиязы республиканың чаңгыс аай соң округунуң талазы-биле соңгулдаларн раазында таварылгаларда болбаан санаар:

1) кандидаттарның республика да дээш бадылаашкын чорудуп турда, бо Х лу езугаар депутаттар мандаттарының гезинге киржир эргени ийиден эвээш к даттарның республика даңзызы алганд

2) бир эвес депутаттар мандаттар үлелгезин бо үүлдүң 4-кү кезээнге үн леп чоруткан болза, база ооң түннел депутаттар мандаттарының үлелгез киржири-биле республиканың чаңгыс соңгулда округунуң талазы-биле бадыл кыннарга киришкен соңгукчуларның б лаашкыннарының 50 азы оон эвээш х

алган кандидаттарның республика даңзызы
ордал болур.
13. Тыва Республиканың Соңгулда ко-
миссиязы республиканың чаңгыс аай соң-
улда округунуң талазы-биле бадылаашкын-
ар түннелдерин болгаш соңгулдалар
үннелдерин дараазында таварылгаларда
үш чок деп санап болур:
1) бир эвес бадылаашкыннар чорудуп
урда азы бадылаашкыннар түннелдерин
ндүрүп турда, соңгукчуларның үзел-бода-
ының түннелдерин шын илередирин бол-
урбайн турар хажыдыышкыннар болган
аварылгада;
2) бир эвес бадылаашкыннар түннелде-
ии, бадылаашкын төнүп турар үеде соңгук-
улар даңзызынче ниитизи-биле республика-
ың чаңгыс аай соңгулда округунга бады-
аашкын төнүп турар үеде соңгукчулар
аңзызынче киирген соңгукчуларның ниити
анындан дөрттүң биринден эвээш эвези
ирип турар, соңгулда участоктарының
еззэнге күш чок деп санаан таварылгада;
3) суд шиитпири-биле.
14. Республиканың чаңгыс аай соңгулда
круг унуң талазы-биле соңгулдалар түннел-
ериниң болгаш соңгулда каттыжыышкын-
арының аразынга депутаттар мандаттарын
үзэриниң дугайында протоколга болгаш
еспубликаның чаңгыс аай соңгулда окру-
унуң талазы-биле Тыва Республиканың
евискээринде бадылаашкыннар түннелде-
иниң дугайында каттыштырган таблицага,
лче бадылаашкыннар түннелдериниң
угайында девискээр соңгулда комиссия-
арындан кирген шупту долу медээлер
ирип турар, Тыва Республиканың Соңгулда
омиссиязының бадылаар эргелиг шупту
урушкан кежигүннери аттарын салыр.
15. Протоколдуң долузу-биле азы ооң
амдык дүрүмнери-биле чөпшээрешпейн
урар Тыва Республиканың Соңгулда
омиссиязының бадылаар эргелиг кежигүну
ндунуң онза санал-оналын протоколга
ажар эргелиг, ол дугайында протоколга
угуур бижилгени кылыр. Протоколга
Россия Федерациязының хамаатыларының
оңгулда эргелериниң болгаш референдум-
киржир эргезиниң кол-кол магадылал-
арының дугайында "Федералдыг хоойлуну,
Хоойлуну хажытканынга хамаарыштыр
ва Республиканың Соңгулда комиссия-
ынче киирген хомудалдарны (билдириш-
иннерни) болгаш айыткан хомудалдар
илдириишкиннер) талазы-биле хүлээп
ган шиитпирлерни кожар.
16. Республиканың чаңгыс аай соңгулда
ругунуң талазы-биле соңгулдалар түн-
елдериниң болгаш соңгулда каттыжыыш-
иннарының аразынга депутаттар мандат-
рын үлээриниң дугайында протоколдуң
ги дугаар экземплярын республиканың
аңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле
ва Республиканың девискээринде
дылаашкыннар түннелдериниң дугайында
ттыштырган таблицаның ийи дугаар
земпляры-биле кады таныжары-биле
лгаш хоолгаларын алыры-биле Тыва
спубликаның Соңгулда комиссиязының
пту кежигүннеринге, бо Хоойлунуң 26
улүнүң 6 кезээнде айыттынган кижилерге,
спубликаның чаңгыс аай соңгулда
ругунга соңгулдалар түннелдерин
дарадып турда олурушкан массалыг
формация чепсектериниң төлээлеринге
эр, а айыткан протоколдуң шынзыдып
ан хоолгазын ниити таныжары-биле азар.
17. Бир эвес республиканың чаңгыс аай
нгулда округунуң талазы-биле соңгулда-
р түннелдериниң болгаш соңгулда
ттыжыышкыннарының аразынга депутат-
р мандаттарын үлээриниң дугайында
отоколга болгаш республиканың чаңгыс
й соңгулда округунуң талазы-биле Тыва
спубликаның девискээринде бадылааш-
ннар түннелдериниң дугайында каттыш-
рган таблицага ат салганының соонда,
ва Республиканың Соңгулда комиссиязы
ын эвес чүүлдер илереткен болза, Тыва
спубликаның Соңгулда комиссиязы
дунуң хуралынга ол протоколче база
ы) каттыштырган таблицаже чазалгалар
иреринің дугайында айтырыгны көөр.
ва Республиканың Соңгулда комиссия-
ның хүлээп алган шиитпириниң дугайында
ва Республиканың Соңгулда комиссия-
ның чөвүлээр эргелиг кежигүнеринге,
йгааракчыларга болгаш протоколду
ргузуп турган үеде турган өске-даа кижи-
рге, массалыг информация чепсектериниң
лээлеринге дыңнадыр.
18. Бадылаашкыннар түннелдериниң
гайында протоколдарда база (азы)
дылаашкыннар түннелдериниң дугайында
ттыштырган таблицаларда дүүшпес
үлдер, частырыглар илереттинген болгаш
вискээр соңгулда комиссияларының киир-
протоколдарын, каттыштырган таблица-
рын долдурганынга чигзиниишкиннер
птып келген таварылгада, Тыва Респуб-
каның Соңгулда комиссиязы чогуур
вискээрге хамаарышкан соңгулда
астогунда соңгукчуларның бадылаашкын-
рын катап санаар дугайында шиитпир хүлээп алыр эргелиг. Соңгукчуларның бадылаашкыннарының катап санаашкынын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң болгаш соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң болгаш соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга депутаттар мандаттарын үлээриниң дугайында протоколду тургузарынга чедир чорудуп болур.

19. Бо чүүлдүң 17-ги кезээнде айыткан таварылгада, соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаарын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протоколду тургускан болгаш бадылаан, бадылаар эргелиг кежигүннери бар турда, чорудар. Соңгукчуларның бадылаашкыннарының катап санаашкынын чорудуп турар Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы бүрүткеткен кандидаттарга, оларның бүзүреттирген кижилеринге, соңгулда каттыжыышкыннарынга болгаш бо Хоойлунуң 26-гы чүүлүнүң 6-гы кезээнде айыттынган, олуржур эргелиг, шупту кижилерге дыңнадыр. Соңгукчуларның бадылаашкыннарының катап санаашкынының түннелдери-биле ындыг ажылды чорудуп турган соңгулда комиссиязы "Бадылаашкыннарны катап санаан" деп демдекти кылбышаан, бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколду тургузар. Ону доп-дораан үстүнде турар комиссияже чорудар, а айыткан протоколдуң шынзыдып каан хоолгаларын бо Хоойлунуң 26-гы чүүлүнүң 6-гы кезээнде айыткан кижилерге бээр.

79 чүүл. **Депутаттар мандаттарын бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң санындан 7-ден эвээш, ынчалза-даа 5-тен эвээш эвес хуузун алган болгаш депутат мандаттарының үлегезинче кирбейн барган кандидаттарның республика даңзызынче дамчыдары**

1. Бо Хоойлунуң 81-ги чүүлү-биле депутаттар мандаттарының үлегезинге чедир бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң санындан 7-ден эвээш, ынчалза-даа 5-тен эвээш эвес хуузун алган болгаш депутат мандаттарының үлегезинче кирбейн барган кандидаттарның республика даңзызы бүрүзүнче чаңгыс-чаңгыс депутат мандаттарын дамчыдарын боттандырар.

2. Бир эвес кандидаттарның республика даңзызын ниити республика кезээнге болгаш девискээр бөлүүнге чарган болза, бо чүүлдүң 1-ги кезээ-биле дүүштүр дамчыттынган депутат мандаттары бирги ээлчегде кандидаттарның республика даңзызының ниити республика кезээнче киирген бүрүткеткен кандидаттарга, ол даңзыда оларның кирип турар ээлчээн езугаар үлеттинер.

Бир эвес кандидаттарның республика даңзызының ниити республика кезээнче кирип турар бүрүткеткен кандидаттар чок болза, бо чүүлдүң 1-ги кезээнге дүүштүр дамчыткан депутат мандады, ол мандат кандидаттарның республика даңзызының девискээр бөлүүнче кирип турар бүрүткеткен кандидаттарга ол даңзыда оларның кирип турар ээлчээн езугаар үлеттинер. Бир эвес кандидаттарның республика даңзызының девискээр бөлүү дээш бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң саны дең апарган таварылгада, ындыг бөлүктерниң саны бирден хөй болза, депутат мандады алган бүрүткеткен кандидаттың кирип турары кандидаттарның республика даңзызының кандидаттарының девискээр бөлүүн ооң кандидаттарның республика даңзызының девискээр бөлүүнче кирип турар ээлчег чурумун езугаар тодарадыр.

3. Бо чүүлдүң 1-ги кезээ-биле дүүштүр дамчыттынган депутат мандады хосталы берзе, ол мандат бирги ээлчегде турар, депутаттар мандаттарын албаан болгаш кандидаттарның республика даңзызының ниити республика кезээнче киирген (кандидаттарның девискээр бөлүүнчн) бүрүткеттирген кандидаттарның аразындан бүрүткеткен кандидатче дамчыттынар. Бир эвес кандидаттарның республика даңзызының ниити республика кезээнде депутат мандадын алыр кандидат чок болза, ол бирги ээлчегде турар кандидаттарның республика даңзызының кандидаттарының девискээр бөлүүнче кирип турар бүрүткеткен кандидатче дамчыттынар. Бир эвес кандидаттарның республика даңзызының кандидаттарының девискээр бөлүү дээш бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң саны дең апарган таварылгада, ындыг бөлүктерниң саны бирден хөй болза, депутат мандады алган бүрүткеткен кандидаттың кирип турары кандидаттарның республика даңзызының кандидаттарының девискээр бөлүүн ооң кандидаттарның республика даңзызының девискээр бөлүүнче кирип турар ээлчег чурумун езугаар тодарадыр.

4. Бир эвес кандидаттарның республика даңзызында депутат мандадын алыр ужурлуг бүрүткеткен кандидаттар артпаан болза, депутат мандады Дээди Хуралдың депутаттарының дарааазында соңгулдаларынга чедир хостуг бооп артар.

80 чүүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының ниити түннелдерин тодарадыры**

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдериниң дугайында база депутаттар мандаттарын соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга үлээниниң дугайында протоколунуң үндезинингe база девискээр соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарының үндезинингe Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының ниити түннелдерин бадылаашкын болган хүнден эгелеп, ийи неделядан орайтатпайн тодарадыр.

81 чүүл. **Депутаттар мандаттарын деңге үлээриниң методиказы**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның бадылаашкыннарының 5 база оон хөй хуузун алган кандидаттарның республика даңзызының бүрүзүнге бир-бир депутат мандаттарын дамчыдар. Арткан депутат мандаттарын бо чүүлдүң 2 - 10 кезектери-биле көрдүнген чурум езугаар кандидаттарның республика даңзыларының аразынга үлээр.

2. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы бо Хоойлунуң 78 чүүлү-биле дүүштүр депутаттар мандаттарының үлегезинче кире берген кандидаттарның республика даңзы бүрүзү дээш чаңгыс аай соңгулда округунга хамаарыштыр бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның бадылаан үннериниң түңүн санаар.

3. Ооң соонда депутаттар мандаттарының үлегезинче кире берген кандидаттарның даңзы бүрүзү дээш соңгукчуларның бадылаан үннериниң санын ийиден, бо чүүлдүң 1-ги кезээ-биле дүүштүр кандидаттарның республика даңзызынче дамчыткан соонда артып калган үлеттинмээн депутаттар мандаттарының санынга дең санга чедир, дес-дараалаштыр үлээр.

4. Кандидаттарның бүгү республика даңзыларындан үлелге-биле бо чүүлдүң 3-кү пунктузу-биле дүүштүр алдынган саннарның чартык сек соонда алдыгы санга чедир хурааңгайлаан түңнерин дузаламчы саннар дистинчээнге эвээжел бар чыдар чурум езугаар дараалаштыр салыр (элээн каш үлелгелерниң түңнериниң деңнежи бергени таварылгада соңгукчуларның бадылаан үннерин эң хөйү-биле алган кандидаттарның республика даңзызының үлелгези бирги ээлчегде болу бээр, бадылаан үннер дең болган таварылгада - эрте бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзызының үлелгези бирги ээлчегже кирер).

Дес-дараалашкак дугаарлары үлеп турар мандаттарның санындан эвээш азы дең болуп турар дузаламчы саннар дистинчээнде турар кандидаттарның республика даңзызының чогуур үлелгелериниң саны ол кандидаттарның республика даңзызының алыры депутаттар мандаттарының саны ол болур. Ийи азы оон хөй үлелгелерниң сан-түңү аразында дең апарган таварылгада, үлүлгеге кирер ужурлуг сөөлгү депутат мандадын соңгукчуларның бадылаан үннерин эң хөйүбиле алган кандидаттарның республика даңзызы алыр, а бадылаан үннер дең болган таварылгада - ол чурумну эгелээринге чедир Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының тургускан чуруму езугаар дугаар тыртары-биле тодарадыр, депутат мандадын алган кандидаттарның республика даңзызы мурнай алыр.

5. Бир эвес бо чүүлдүң 3 болгаш 4-кү кезектери-биле дүүштүр чоруткан кандидаттарның республика даңзыларының аразынга депутаттар мандаттарын үлээниниң түңнелин депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген, ынчалза-даа мандаттар албаан болгаш үлеттинмээн депутаттар мандаттары артпаан, кандидаттарның республика даңзызы артып каар болза, депутаттар мандаттарының катап үлегезин дарааазында чурум езугаар чорудар.

Бо чүүлдүң 3 болгаш 4-кү кезектери-биле дүүштүр кандидаттарның республика даңзыларынга бээр ужурлуг депутаттар мандаттарының санын оларның эң хөйүнден эгелээш улаштыр эвээжел бар чыдар (чаңгыс мандаттан хөй эвес кылдыр) чурумбиле бир-бир мандаттар санынга эвээжедир. Ынчан кандидаттарның республика даңзыларындан ийи азы оон хөй даңзылар дең санныг депутат мандаттарын алган болза, соңгукчуларның бадылаан үннерин эвээшти алган кандидаттарның республика даңзызының алганы депутаттар мандаттарының санын бирги ээлчегде эвээжедир. Мандаттар санының айыттынган эвээжедилгезин кандидаттарның республика даңзыларының аразынга чоруткан үлелгезиниң түңнелинде мандаттар үлелгезинче киирген, ынчалза-даа мандаттар албаан кандидаттарның республика даңзыларының санынга хосталган мандаттарның саны деңнешкиже чедир чорудар.

Хосталган мандаттарны чаңгыстап депутат мандаттарының үлелгезинче киирген, ынчалза-даа депутаттар мандаттары албаан кандидаттарның республика даңзыларынга үлээр.

6. Ооң соонда депутат мандаттарының үлелгезин кандидаттарның республика даңзылары бүрүзүнүң иштинге чорудар. Бирги ээлчегде депутат мандаттарын кандидаттарның республика даңзызының ниити республика кезээнче кииртинген бүрүткеткен кандидаттарга, айыттынган даңзының кезээнде оларның турар ээлчээниң чурумун езугаар бээр, ооң соонда - кандидаттарның республика даңзызының девискээр бөлүктериниң аразынга үлээр.

7. Депутаттар мандаттарын кандидаттарның республика даңзызының девискээр бөлүктериниң иштинге дарааазында чурумбиле үлээр:

а) кандидаттарның республика даңзызының чаңгыс аай соңгулда округунуң кандидаттарның ниити республика даңзызының девискээр бөлүүнүң хамааржып турары девискээр бүрүзүнге алганы бадылаан үннерниң санын тодарадыр (моон соңгаар - соңгукчуларның кандидаттарның ниити республика даңзызының девискээр бөлүү дээш бадылаан үннери);

б) кандидаттарның ниити республика даңзызының девискээр бөлүүнүң хамааржып турары чаңгыс аай соңгулда округунуң ол девискээринге бадылаан соңгукчуларның ниити санында бо чүүлдүң адааында "а" пунктузунда айыттынган бадылаан үннерниң санын хуу-биле санап үндүрер. Ынчан чүгле күштүг деп санаттынган бюллетеньнерни өөренип көөр. Айыттынган хууларның хемчээлдери деңнежи берген таварылгада олар дээш соңгукчуларның бадылаан үннери хөй болган кандидаттарның ниити республика даңзызының девискээр бөлүүнге артык эргени бээр;

в) кандидаттарның ниити республика даңзызының девискээр бөлүктерин бо чүүлдүң "б" пунктузунда айыттынган хуунуң хемчээлиниң эвээжеп бар чыдар чурумубиле чыскаап чурумчудар, болгаш оочур езугаар чаңгыс-чаңгыс мандаттар алыр.

8. Бо чүүлдүң 7-ги кезээнде айыттынган хемчеглерни кылган соонда, тараттынмайн артып калган депутаттар мандаттарын, бо чүүлдүң 7-ги кезээниң адааында "в" пунктузубиле доктааткан чурум езугаар депутат мандаттарын албаан кандидаттар бар кандидаттарның ниити республика даңзызының девискээр бөлүүнче дамчыдар.

9. Бир эвес депутат мандаттарын үлээн соонда кандидаттарның республика даңзызының ниити республика кезээнче кииртинген бүрүткеттинген кандидат депутат мандадын алырындан ойталаан болза, айыттынган мандатты бир дугаар оочур чуруму-биле депутат мандаттарын албаан болгаш кандидаттарның республика даңзызының ниити республика бөлүүнче киирген, бүрүткеттирген кандидаттарның санындан бүрүткеттирген кандидатка дамчыдар.

Бир эвес депутат мандаттарын үлээн соонда кандидаттарның ниити республика даңзызының девискээр кезээнче кииртинген бүрүткеттинген кандидат депутат мандадын алырындан ойталаан болза, айыттынган мандатты кандидаттарның ол-ла республика даңзызында турар бүрүткеттинген кандидатка дамчыттынар.

Депутат мандадын ол-ла кандидаттар ниити республика даңзызының депутат мандадын албаан девискээр бөлүүнче, бо чүүлдүң 8-ки кезээ-биле дүүштүр доктааткан девискээр бөлүктериниң оочурунга дүүштүр дамчыдар.

Депутат мандадын албаан девискээр бөлүктери чок болган таварылгада, депутат мандадын ол-ла кандидаттарның ниити республика даңзызының депутат мандадын албаан кандидаттар бар девискээр бөлүүнче, бо чүүлдүң 8-ки кезээнге дүүштүр доктааткан девискээр бөлүктериниң оочурунга дүүштүр, дамчыдар.

Бир эвес кандидаттар даңзызында депутат мандадын албаан кандидаттар артпаан болза, депутат мандады Дээди Хуралдың депутаттарының дарааазында кол соңгулдаларынга чедир хостуг бооп артар.

82 чүүл. **Катап соңгулдалар**

1. Бир эвес соңгулдалар "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-биле көрдүнген үндезиннер-биле болбаан азы күш чок болган деп санаттынган, азы болза чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгуттурган кандидат Дээди Хуралдың депутадыңың эрге-байдалы-биле дүүшпейн турар бүрүн эргелерин бодундан дүжүрбээн болза, Тыва Респуб-

ликаның Соңгулда комиссиязы катап соңгулдаларны эрттиреринчарлаар.

2. Бир эвес Дээди Хуралдың депутаттарының кол соңгулдалары октябрьның ийиги улуг-хүнүнде эрткен болгаш ооң түңнелдерин езугаар Дээди Хурал бүрүн эргелиг составы-биле тургустунмаан болза, катап соңгулдаларны Дээди Хуралдың депутаттарының кол соңгулдалары эрткен чылдың дараазында чылының марттың ийиги улуг-хүнүнде эрттирер. Бир эвес Дээди Хуралдың депутаттарының кол соңгулдалары Дээди Хуралдың бүрүн эргелерин азы Дээди Хуралдың депутаттарының бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соскатканы-биле холбаштыр чарлаттынган болза, катап соңгулдаларны катап соңгулдалар эрттиреринің үндезиннери илереп келген хүнден эгелеп, дөрт айдан орайтатпайн эрттирер. Өске таварылгаларда Дээди Хуралдың депутаттарының катап соңгулдаларны марттың ийиги улуг-хүнүнде азы октябрьның ийиги улуг-хүнүнде эрттирер, а Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын эрттирер чылда - ол соңгулдаларда бадылаашкын хүнүнде, ынчалза-даа катап соңгулдаларны катап соңгулдалар эрттиреринің үндезиннери илереп келген хүнден эгелеп бир чылдан орайтатпайн эрттирер. Катап соңгулдалар эрттирип турда, соңгулда ажыл-чорудулгаларының хуусааларын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпирин езугаар үштүң биринге чедир кызыртынган бооп болур. Катап соңгулдалар эрттирер дугайында шиитпирни албан езузу-биле, ону хүлээп алган хүнден эгелеп үш хонуктан орайтатпайн, парлаар ужурлуг.

3. Катап соңгулдалар эрттирерин доктааткан турда, бир эвес девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының бүрүн эргелери төнмээн болза, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, бир болза, ол соңгулда комиссияларының бүрүн эргелериниң хуусаазын узадырының дугайында азы ол соңгулда комиссияларының чаа составын тургузарының дугайында шиитпир хүлээп алыр хүлээлгелиг.

4. Бир эвес соңгулдалар түңнелинде Дээди Хуралдың депутады бир чылдан хөй хуусаада соңгуттуруп шыдавас болза, катап соңгулдаларны чарлавас болгаш эрттирбес.

5. Катап соңгулдалар эрттирип турда кандидаттарны, кандидаттарның республика даңзызын депшидерин, оларны бүрүткээрин база өске-даа соңгулда ажыл-чорудулгаларын бо Хоойлу-биле дүүштүр боттандырар.

83 чүүл. **Дээди Хуралдың соңгуттурган депутаттарын бүрүткээри**

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, девискээр соңгулда комиссиязы соңгулдаларның түңнелдерин тодаратканының соонда, Дээди Хуралдың депутадынга соңгуткан бүрүткеткен кандидатка ол дугайында дыңнадыр, ооң соонда ол беш хонук хуусаада чогуур соңгулда комиссиязынга Дээди Хуралдың депутадының эрге-байдалынга дүүшпес албан-хүлээлгеден ону хостаанының дугайында дужаалдың хоолгазын азы ол ындыг албан-хүлээлгеден ону хостаарының дугайында билдириишкинни үш хонук хуусаа иштинде бергенин шынзыдып турар документилерниң хоолгазын бээр ужурлуг.

2. Чогуур соңгулда комиссиязы Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының ниити түңнелдерин албан езузу-биле парлаан соонда база Дээди Хуралдың депутадының эрге-байдалынга дүүшпес албан-хүлээлгезинден хостаанының дугайында дужаалды (өске-даа документини)Дээди Хуралдың депутадынга соңгуткан, бүрүткеткен кандидат берген соонда, Дээди Хуралдың соңгуттурган депутадын бүрүткээш, соңгутканының дугайында шынзылганы аңаа тыпсыр.

84 чүүл. **Бадылаашкыннар түңнелдерин болгаш Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдерин парлап үндүрери болгаш чонга чарлап дыңнадыры**

1. Соңгулда участогунуң бүрүзүнге, девискээр бүрүзүнге бадылаашкыннар түңнелдерин, чогуур соңгулда округунуң талазы-биле Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдерин хамаарышкан соңгулда комиссияларының болгаш адаанда турар дорт хамаарылгалыг соңгулда комиссияларының бадылаашкыннар түңнелдериниң, соңгулдалар түңнелдериниң дугайында протоколдарында киирген медээлер-биле соңгукчуларга, бүрүткеттирген кандидаттарга, оларның саң-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээлеринге болгаш бүзүреттирген кижилерге, соңгулда каттыжыышкыннарының бүзүреттирген кижилеринге болгаш бүрүн эргелиг төлээлеринге, хайгааракчыларга, даштыкы (делегей чергелиг) хайгааракчыларга, массалыг информация чепсектериниң төлээлеринге таныштырып көөрү-биле оларның негелделерин езугаар бадылаашкыннарның ниити түңнелдерин бээр. Ол медээлерни чогуур соңгулда комиссиязы кылыр.

2. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, девискээр соңгулда комиссиялары чогуур соңгулда округтарының, республиканың чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдериниң дугайында медээлерни массалыг информация ниити медээлерни массалыг информация чепсектеринче Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдерин үндүргенининң соонда, бир хонук дургузунда чорудар.

3. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдериниң, а ол ышкаш кандидат бүрүзүнүң, кандидаттарның республика даңзызындан, тус-тузунда алганы соңгукчуларның бадылаашкыннарының дугайында медээлерни албан езузу-биле парлап үндүрерин Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы, бадылаашкыннар болган хүнден эгелээш бир айдан дургузунда хуусаада боттандырар.

4. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, девискээр соңгулда комиссиялары ол соңгулда комиссияларының протоколдарында бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында база соңгулдалар түңнелдериниң дугайында киирген медээлерни, база бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында адаанда турар комиссияның дорт хамаарылгалыг протоколдарында болгаш чогуур соңгулда комиссияларында ооң үндезинингe тодараттынган медээлерни парлап үндүрер (чонга чарлап дыңнадыр).

Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдериниң дугайында долу медээлерни албан езузу-биле парлаарын (чонга дыңнадырын) бадылаашкын болган хүнден ийи айдан орайтатпайн боттандырар. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдериниң дугайында долу медээлерни, бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында база соңгулдалар түңнелдериниң дугайында шупту соңгулда комиссияларының протоколдарында киирген медээлерни албан езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, үш ай дургузунда "Интернет" деп медээ-телекоммуникастыг четкизинче киирер.

85 чүүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирип турда «Соңгулдалар» КАС-ты ажыглаары**

Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын белеткеп база эрттирип турда, база ол ышкаш хамаатыларның соңгулдага киржир эргезин хандырар талазы-биле соңгулда комиссияларының өске-даа бүрүн эргелерин боттандырары-биле, ооң иштинде соңгукчуларның даңзызын тургузуп, бадылаашкыннарның түңнелдерин үндүрүп база соңгулдалар түңнелдерин үндүрүп турда, чүгле "Соңгулдалар" КАС-ты ажыглаар. "Соңгулдалар" КАС-ты ажыглаарының чурумун "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле, 2003 чылдың январь 10-да № 20-ФХ "Россия Федерациязының "Соңгулдалар" деп Күрүнеиң автоматчыткан системазының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле тодарадыр.

86 чүүл. **Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда документилерин шыгжаары**

1. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда документилерин шыгжаар, архивче дамчыдар болгаш чок кылыр чурумун Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы архив херээниң талазы-биле Тыва Республиканың күрүнеиң эрге-чагыргазының күүсекчи органы-биле дугуржулга езугаар бадылаар.

2. Бүгү деңнелдерниң соңгулда комиссияларының документилерин, соңгукчуларның хол үжүү-биле кады хол үжүүнүң хуудустарын, соңгулда бюллетеньнерин, аңгылаан шынзылганы болгаш соңгукчулар даңзыларын кады санааны-биле, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түңнелдерин албан езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, бир чыл дургузунда шыгжап кадагалаар. Бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколдарны база бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында соңгулда комиссияларының каттыштырган таблицаларын шыгжап кадагалаарының хуусаазы Дээди Хуралдың депутаттарының дараазындагы соңгулдаларын чарлаарының дугайында албан езузу-биле хөйге чарлап дыңнаткан (парлаан) хүннүң соонда, бир чыл болур. Бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында, соңгулдалар түңнелдериниң дугайында соңгулда комиссияларының шиитпирлеринге хомудалдарны судка көрген, Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелерин хажытканы-биле холбаштыр кеземче херектерин оттурган таварылгада, чогуур соңгулда документилерин шыгжаарының хуусаазы судтуң шиитпири хоойлу езугаар күштүг болурунга чедир узаттынар. Соңгулда документилериниң бүдүн-бүрүн кадагалаттынган турары дээш харыысалга хамаарышкан соңгулда комиссиязының даргазынга (даргазының оралакчызынга) болгаш секретарынга, ол документилерни үстүнде турар соңгулда комиссиязынга азы архивке дамчыдып бергиже чедир онаажыр.

11 эге. Хостуг депутаттар мандаттарын ээлээри. Немелде соңгулдалар

87 чүүл. **Республиканың чаңгыс аай соңгулда округун езугаар хостуг депутат мандадын ээлээри**

1. Кандидаттарның республика даңзыларының аразынга депутаттар мандаттарын үлээнининң түңнелинде соңгуткан депутат хуусаа бетинде үнген таварылгада, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы ооң депутат мандадын ол-ла кандидаттарның республика даңзызындан бүрүткеткен кандидатка, бо Хоойлунуң 80-ги чүүлүнүң 10-гу кезээ-биле дүүштүр дамчыдып бээр.

2. Кандидаттарның республика даңзыларының аразынга депутаттар мандаттарын үлээнининң түңнелинде соңгуткан депутат хуусаа бетинде үнген таварылгада, кандидаттарның республика даңзызында бүрүткеткен кандидаттар артпаан болза, депутат мандады Дээди Хуралдың депутаттарының дараазында кол соңгулдаларынга чедир хостуг болуп артар.

88 чүүл. **Немелде соңгулдалар**

1. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округун езугаар соңгуткан Дээди Хуралдың депутады бодунуң бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан таварылгада, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Дээди Хуралдың депутадының немелде соңгулдаларын чаңгыс мандаттыг соңгулда округун езугаар эрттирерин чарлаар, ону депутат бодунуң бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан соонда, бир чылдан орай эвесте эрттирер.

2. Дээди Хуралдың депутадының немелде соңгулдаларын марттың ийиги улуг-хүнүнде эрттирерин чарлаар. Бир эвес айыттынган соңгулдаларны (ооң иштинде бо Хоойлунуң 4 чүүлүнүң 2-ги кезээ-биле көрдүнген хуусааларны барымдаалааны-биле) марттың ийиги улуг-хүнүнде эрттирери болдунмас болза, ону октябрның ийиги улуг-хүнүнде эрттирерин чарлаар, а Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларын эрттирер чылда - ол соңгулдаларда бадылаашкын хүнүнде. Бир эвес депутат бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан таварылгада Дээди Хурал күш чок составтыг арткан болза, немелде соңгулдаларны депутат бодунуң бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан соонда, дөрт айдан орай эвесте эрттирер, ынчан Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының шиитпири-биле соңгулда ажыл-чорудулгаларының хуусаалары үштүң биринге кызыртынган бооп болур.

3. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округун езугаар соңгуткан Дээди Хуралдың депутады бодунуң бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан таварылгада, ол Дээди Хуралдың депутады бодун немелде соңгулдаларда кандидат кылдыр депшидип шыдавас болур.

4. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округун езугаар депутаттарны депшидерин, оларны бүрүткээрин болгаш өске-даа соңгулда хемчеглерин немелде соңгулдаларны эрттирип турда, бо Хоойлу-биле дүүштүр боттандырар.

5. Бир эвес ол соңгулдаларның түңнелинде Дээди Хуралдың депутады бир чылдан эвээш хуусаага соңгудар болза, Дээди Хуралдың депутадының немелде соңгулдаларын эрттирерин чарлавас болгаш эрттирбес.

6. Бир эвес депутат бодунуң бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан таварылгада Дээди Хурал күш чок составтыг арткан болза, а немелде соңгулдаларны бо чүүлдүң 5-мээн болза, ынчан Дээди Хуралдың депутатарының чаа кол соңгулдлаларын эрттирерин чарлаар, болгаш оларны бо Хоойлунуң 5 чүүлүнүң 4 кезээ-биле доктааткан хуусааларда эрттирер.

12 эге. Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелерин хажытканын хомудап билдирери болгаш соңгулдалар дугайында хоойлужудулганы хажытканы дээш харыысалга

89 чүүл. **Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелерин хажыдып турар шиитпирлерни болгаш хөделиишкиннерни (хөделиишкин албаанын) хомудап билдирери**

1. Хамаатыларның соңгулда эргелерин хажыдып турар шиитпирлер болгаш хөделиишкиннер (хөделиишкин кылбааны) дээш хомудалдарны соңгукчулар, кандидаттар, оларның бүзүреттирген кижилери, соңгулда каттыжыышкыннары, оларның бүзүреттирген кижилери, өске-даа хөй-ниити каттыжыышкыннары, хайгааракчылар, а ол ышкаш соңгулда комиссиялары киирип бол
2. Хамаатыларның соңгулда эр
хажыдып турар соңгулда комиссия
болгаш ооң албан-дужаалдыг кижил
шиитпирлерин болгаш хөделиишки
(хөделиишкин кылбаанын) хому
"Россия Федерациязының хамаатыла
соңгулда эргелериниң болгаш рефе
га киржир эргезиниң кол-кол маг
дарының дугайында" Федералдыг
биле болгаш бо Хоойлу-биле док
чудум болгаш хуусааларда боттанд

90 чүүл. **Кандидатты (кандидатт
республика даңзызын) бүрүткээр
чок болдурарының, кандидатты, (
даттарның республика даңзызын)
кээр дугайында соңгулда комисси
шиитпирин өскертириниң, канд
(кандидаттарның республика даң
бүрүткээриндең ойталаарының, ка
ты кандидаттарның республика д
зындан үндүреринің, кандид
(кандидаттарның республика да
ның) бүрүткелин күш чок болдура
үндезин-барымдаалары**

1. Кандидатты бүрүткээр дугайы
вискээр соңгулда комиссиязының ши
Тыва Республиканың Соңгулда ком
бо Хоойлунуң 42-ги чүүлүнүң 6-гы ке
негелделери хажыттынган таварылга
чок болдурар. Ынчан кандидатты
кээриниң дугайында шупту шиитпир
дугаарындан аңгыда, күш чок болду

2. Кандидатты (кандидаттарның р
лика даңзызын) бүрүткээнин ку
болдурарын, кандидатты (кандидатт
республика даңзызын) бүрүткээн со
комиссиязының шиитпири-биле, канди
бодунуң кандидатуразын уштур дуга
билдириишкининге, кандидатты (ка
тарның республика даңзызын) дедик
гыртыр дугайында соңгулда каттыж
кынының шиитпиринге үндезилээш, о
Хоойлунуң 48-ки чүүлүнүң 1, 2 база 3
кезектеринге дүүштүр ол соңгулда к
сиязынче киирген, а ол ышкаш кандид
өлгени-биле холбаштыр кылыр.

3. Кандидатты бүрүткээрин, канди
бүрүткээн девискээр соңгулда комисс
ол идепкей чок соңгулда эргезин чид
таварылгада, күш чок болдурар.

4. Политиктиг партияның, ооң дев
салбырының депшиткен кандидадын
дидаттарның республика даңзызын)
кээнин күш чок болдурарын канди
(кандидаттарның республика даңзызы
рүткээн соңгулда каттыжыышкыны, пол
тиг партияның, ооң регионалдыг салбы
ажыл-чорудулгазын тур соксадырыны
узуткаарының дугайында күштүг б
кирген суд шиитпириниң үндезинингe к

5. Кандидаттарның республика даң
бүрүткээнин, бир эвес кандидаттарны
тарының кандидатураларын уштурун
гайында билдириишкиннери-биле, канд
тарның республика даңзызындан канд
тарны үндүреринің дугайында соңг
каттыжыышкынының шиитпири-биле (а
далдыг байдалдар ужун үнеринден аңгы
а ол ышкаш бо Хоойлунуң 42 чүүлүн
кезээ-биле болгаш бо чүүлдүң 9 кезээ-б
көрдүнген барымдаалар талазы-биле к
даттарның республика даңзызындан үн
кен кандидаттарның саны кандидатта
республика даңзызында бадылатты
кандидаттарның санындан 50 хуу ажып п
болза, күш чок болдурар.

6. Кандидатты (кандидаттарның рес
лика даңзызын) бүрүткээриниң дугайы
кандидатты (кандидаттарның республ
даңзызын) бүрүткээринден ойталаары
дугайында соңгулда комиссиязының ш
пирин суд өскерткен бооп болур, а к
дидатты (кандидаттарның республ
даңзызын) бүрүткээринден ойталаары
дугайында соңгулда комиссиязының ш
пирин, а ол ышкаш "Россия Федерациязы
хамаатыларының соңгулда эргелери
болгаш референдумга киржир эргези
кол-кол магадылалдарының дугайы
Федералдыг хоойлунуң 70 чүүлү-биле к
дүнген чурум езугаар кандидатты (канди
тарның республика даңзызын) бүрүтк
соңгулда комиссиязының, оларга хам
рыштыр ындыг шиитпир үндүрген канди
тың, соңгулда каттыжыышкынының, о
соңгулда округунуң талазы-биле бүрүт
кен кандидаттың, ол-ла соңгулда округ
талазы-биле кандидаттарның республ
даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжы
кынының билдириишкиннерин езуг
соңгулда комиссиязының шиитпирин кү
болдурган бооп болур, бир эвес соңгу
комиссиязының шиитпири бо Хоойлуну
ги чүүлүнүң 6 - 8 кезектери-биле көрдү
негелделерни, "Россия Федерациязы
хамаатыларының соңгулда эргелери
болгаш референдумга киржир эргези
кол-кол магадылалдарының дугайы
Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-б
өске-даа хоойлулар-биле көрдүнген ө
даа негелделерни хажытканы-биле ху
алдынган болза.

7. Кандидатты бүрүткээн соңгулда

ъожышкынының, ол-ла соңгулда округунуң галазы-биле бүрүткеткен кандидаттың билдириишкинин езугаар, кандидатты бүрүткээрин суд күш чок болдурары дараа-ында таварылгаларда бооп болур:

1) кандидатты бүрүткээринден ойталаа-ының барымдаалары болуп турар, бо Хоойлунуң 42 чүүлүнүң 8 кезээниң 1, 2, 8, 10, 1, 12, 13 пунктулары-биле көрдүнген база катап ажыттынган байдалдар. Ынчан база катап ажыттынган байдалдарны кандидатты бүрүткээр деп шиитпир хүлээп ап турар үеде урган, ынчалза-даа кандидатты бүрүткээн соңгулда комиссиязынга билдинмээн олгаш билдинген туруп болбас ужурлуг айдалдар деп билир;

2) соңгулдаларда тодаргай түннел чедип лыр сорулга-биле кандидат бодунуң оңгулда фондузунуң акша-хөреңгилерин-ен аңгыда, акша-хөреңгилерни ажыглаан-а, бир эвес ооң түңү бо Хоойлу-биле ургускан соңгулда фондузунуң акша-өреңгизин ажыглаарының эң ындыкы үнүнден 5 хуу ажып турар болза;

3) кандидат бодунуң албан-дужаал олгаш албан-ажыл байдалдарын эртир ыглаанда;

4) кандидат, ооң бүзүреттирген кижизи, ан-хөө айтырыгларының талазы-биле бүрүн ргелиг төлээзи, ооң даалгазы-биле өске-аа кижилер азы организациялар соңгук-уларны хээлилээнде;

5) кандидат "Россия Федерациязының амаатыларының соңгулда эргелериниң олгаш референдумга киржир эргезиниң ол-кол магадылалдарының дугайында" едералдыг хоойлунуң 56 чүүлүнүң 1 азы 1.1 унктузу-биле көрдүнген кызыгаарлаашкыннарны сагыбааанда;

6) бо Хоойлунуң 60 чүүлүнүң 7 кезээ-биле рдүнген кызыгаарлаашкыннарны канди-ат чаңгыс эвес удаа сагыбааанда;

7) кандидатка хамаарыштыр, ооң соң-лда кампаниязының дургузунда, хөй чон урнунга, массалыг информация чепсек-ринге болгаш парлалга материалдарынга одунуң санал-оналдарынга "Экстремисчи ыл-чорудулгага удур туржурунуң дуга-ында" Федералдыг хоойлунуң 1 чүүлү-биле одарадып турар ажыл-чорудулгаларны ылырынче кыйгырган, азы болза өске арга-ге ындыг ажылдарны кылырынче алба-ан, азы социал, эр-кыс, национал болгаш ажын чүдүлгезинге хамаарышкан айты-ырларже угланыышкынныг суртаал орударынче кыйгырганда;

8) кандидат бодунуң судтадып чораанын ажырган фактызын илереткенде.

8. Тыва Республиканың Соңгулда омиссиязының, кандидаттарның республи-а даңзызын чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткээн соңгулда аттыжыышкынының билдириишкинин езугаар андидаттарның республика даңзызын үрүткээрин суд күш чок болдурары раазында таварылгалар бооп болур:

1) кандидаттарның республика даңзызын үрүткээринден ойталаарының барымдаа-ары болуп турар, бо Хоойлунуң 42 чүүлүнүң кезээниң 1, 8, 9, 11, 14 пунктулары-биле рдүнген база катап ажыттынган байдал-ар. Ынчан база катап ажыттынган бай-лдарны кандидаттар даңзызын бүрүткээр п шиитпир хүлээп ап турар үеде турган, чалза-даа кандидаттарның республика ңзызын бүрүткээн соңгулда комиссия-нга билдинмээн болгаш билдинген туруп лбас ужурлуг байдалдар деп билир;

2) соңгулдаларда тодаргай түннел чедип ыр сорулга-биле кандидат бодунуң соң-лда фондузунуң акша-хөреңгилеринден гыда, акша-хөреңгилерни ажыглаанда, бир ес ооң түңү бо Хоойлу-биле тургускан нгулда фондузунуң акша-хөреңгизин кыглаарының эң ындыкы түңүнден 5 хуу кып турар болза;

3) соңгулда каттыжыышкынының удур-кчузу бодунуң албан-дужаал болгаш бан-ажыл байдалдарын чаңгыс эвес катап кыглаанда;

4) соңгулда каттыжыышкыны, ооң бү-реттирген кижизи, бүрүн эргелиг төлээзи, ң даалгазы-биле өске-даа кижилер азы ганизациялар соңгукчуларны хээлилээни-н фактыларын тургусканда;

5) соңгулда каттыжыышкынының "Рос-я Федерациязының хамаатыларының соң-лда эргелериниң болгаш референдумга ржир эргезиниң кол-кол магадылалдары-ын дугайында" Федералдыг хоойлунуң 56 үлүнүң 1 азы 1.1 пунктузу-биле көрдүнген ызыгаарлаашкыннарны, а ол ышкаш канди-аттарның республика даңзызынче киирген ндидат Федералдыг хоойлунуң 56-гы үлүнүң 1-ги пунктузу-биле көрдүнген кызы-арлаашкыннарны сагыбааанда, бир эвес ол аңзызы депшиткен соңгулда каттыжыыш-ыны бо чүүлдүң 10 кезээ-биле дүүштүр ын-ыг кандидатты даңзыдан үндүрбес болза;

6) бо Хоойлунуң 60-гы чүүлүнүң 7-ги езээ-биле көрдүнген кызыгаарлаашкын-арны соңгулда каттыжыышкыны чаңгыс ес удаа сагыбааанда;

7) соңгулда каттыжыышкынына хамаа-ыштыр, ооң соңгулда кампаниязының үезиниң дургузунда чон мурнунга эрттирип турган хемчеглерге, массалыг информация чепсектеринге азы оларның тарадып турган парлалга материалдарынга "Экстремисчи ажыл-чорудулгага удур туржурунуң дугайында" Федералдыг хоойлунуң 1 чүүлү-биле тодарадып турар ажыл-чорудулгаларны кылырынче, азы болза өске арга-биле ындыг ажылдарны кылырынче албадаан, азы социал байдалы, эр-кызы, националы болгаш шажын чүдүлгезинге хамаарышкан айтырыгларже угланыышкынныг суртаал чорударынче кыйгырганда, а ол ышкаш бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзызынче киирген кандидатка хамаарыштыр соңгулда кампаниязының үезинде ындыг фактыларны тургусканда, бир эвес кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны бо чүүлдүң 10 кезээнге дүүштүр кандидаттарның республика даңзызын ындыг кандидатты үндүрбес болза.

9. Бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзызынче киирген кандидатты Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының, республиканың чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээн соңгулда каттыжыышкынының билдириишкинин езугаар судтуң күш чок болдурары таварылгалар болза, бо чүүлдүң 7 кезээниң 3, 5 азы 8 пунктулары-биле көрдүнген таварылгалар, чок болза кандидат, а ол ышкаш ооң даалгазы-биле ажыл чорудуп турган кижиниң азы организацияның соңгукчулар хээлилээн таварылгаларының фактызын тургускан таварылгалар болур, азы болза кандидатты республика даңзызын үндүрериниң барымдаалары болуп турар, бо Хоойлунуң 42 чүүлүнүң 9 кезээниң 1, 8, 9, 11, 14 пунктулары-биле көрдүнген база катап ажыттынган байдалдар. Ынчан база катап ажыттынган байдалдарны кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында шиитпир хүлээп ап турар үеде турган, ынчалза-даа Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга билдинмээн болгаш билдинген туруп болбас ужурлуг байдалдар деп билир.

10. Хамаатыларның соңгулда эргелерин камгалаарының дугайында херек оттуртунган соңгулда каттыжыышкыны, бо чүүлдүң 8 кезээниң 5 азы 7 пунктузу-биле көрдүнген барымдаалар езугаар, кандидаттарның республика даңзызына депшиткен кандидадын үндүрер эргелиг. Кандидаттарның республика даңзызындан ындыг кандидатты, ол херекке хамаарыштыр суд шиитпир хүлээп алырынга чедир, соңгулда каттыжыышкынының үндүрери ол херекке хамаарыштыр суд чорудулгазын соксадырының барымдаазы болур.

11. Кандидат, соңгулда каттыжыышкыны "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 56 чүүлүнүң 1 пунктузу-биле көрдүнген кызыгаарлаашкыннарны сагываан, чок болза хамааты кандидат эрге-байдалды алырынга чедир, а соңгулда каттыжыышкыны - кандидаттарның республика даңзызын депшиддеринге чедир бо чүүлдүң 7 кезээниң 7 пунктузу-биле, 8 кезээниң 7 пунктузу-биле көрдүнген, база бо чүүлдүң 7 кезээниң 2, 3, 4 болгаш 8 пунктулары-биле, 8 кезээниң 2, 3 болгаш 4 пунктулары-биле көрдүнген ажылчорудулгаларны кылган таварылгаларда, кандидатты (кандидаттарның республика даңзызын) бүрүткээрин прокурорнуң билдириишкинин езугаар суд күш чок болдурган бооп болур.

12. Кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээнин күш чок болдурарының дугайында билдириишкинни бадылаашкын хүнүнге чедир, 8 хонук бурунгаар, судче киирип болур.

91 чүүл. **Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында соңгулда комиссиязының шиитпирлерин күш чок болдурары**

1. Бир эвес бадылаашкыннар чорудуп азы бадылаашкыннар түннелдерин үндүрүп турда "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлуну, бо Хоойлуну, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын эрттирерин доктаадып турар өске-даа хоойлунуң хажыдыышкыннары илереттинген болза, үстүнде турар соңгулда комиссиязы Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түннелдерин тодарадырынга, бадылаашкын түннелдерин тургузарынга чедир бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында адааңда турар соңгулда комиссиязының шиитпирин өскертип болур болгаш бадылаашкыннарны катап санаар дугайында шиитпирни хүлээп алыр, а бир эвес болдуна берген хажыдыышкыннар соңгукчуларның үзел-бодалының түннелдерин тодарадырынга шын медээ бербейн турар болза - бадылаашкыннар түннелдерин, соңгулдалар түннелдерин күш чок деп санаарының дугайында шиитпирни хүлээп ап болур.

2. Үстүнде турар соңгулда комиссиязы бадылаашкын түннелдерин үндүргениниң, соңгулдалар түннелдерин тодаратканының соонда адааңда турар комиссияның бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында шиитпирин чүгле суд-биле күш чок болдурган бооп болур, чок болза суд-биле бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында чогуур соңгулда комиссиязының протоколунче база (азы) каттыштырган таблицаже өскерилгелер киирер дугайында шиитпир хүлээп алдынган бооп болур. Чогуур соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түннелдерин, соңгулдалар түннелдерин күш чок болдурарының дугайында, бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында чогуур соңгулда комиссиязының протоколунче база (азы) каттыштырган таблицаже өскерилгелер киирер дугайында билдириишкинни судче киирериниң дугайында шиитпир хүлээп алган дугайында медээни соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче киирер. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында чогуур соңгулда комиссиязының протоколунче база (азы) каттыштырган таблицаже өскерилгелер киирер дугайында шиитпирни суд хүлээп алган таварылгада, протоколдуң база (азы) каттыштырган таблицаның медээлерин тургускан соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында, "Дагын катап" деп демдекти кылганы-биле чаа протоколду база (азы) "Дагын катап" деп демдеглээш, чаа каттыштырган таблицаны тургузар.

3. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чогуур деңнелдиң суду бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында соңгулда комиссиязының шиитпирин өскертип тура, соңгукчуларның бадылаашкыннарының катап санаашкынын чорудар дугайында шиитпирни хүлээп ап болур, бир эвес бадылаашкыннар чорудуп азы ооң түннелдерин үндүрүп, соңгулдалар түннелдерин тодарадып турда, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң хажыдыышкыны болу берген болза. Бир эвес эрте берген хажыдыышкыннар соңгукчуларның үзел-бодалының түннелдерин шын илередирин болдурбайн турар таварылгада, суд бадылаашкыннар түннелдерин, соңгулдалар түннелдерин күш чок деп санап болур.

4. Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларының түннелдериниң дугайында соңгулда комиссиязының шиитпирин судтуң күш чок болдурарының барымдаалары болза, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр дараазында судбиле тургускан байдалдар болур:

1) соңгуттурган деп санаан кандидат, депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны соңгулда кампаниязын чорудары-биле бодунуң соңгулда фондузунуң акша-хөреңгизинден аңгыда, чогуур соңгулда фондузунуң акша-хөреңгизин чарыгдаарының бо Хоойлу-биле тургускан эң ындыкы хемчээлинден 10 хуудан хөй хемчээлге чарыгдааны;

2) соңгуттурган деп санаан кандидат, депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны соңгукчуларны хээлилеп садып алганы-биле холбаштыр, соңгукчуларның шын үзелбодалын илередирин болдурбайн турар хажыдыышкыннарны кылганы;

3) соңгуттурган деп санаан кандидат, депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирген кандидаттарның республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкыны соңгукчуларның шын үзел-бодалын илередирин болдурбайн турар, албан-дужаал болгаш албан-ажыл талазы-биле артык эргезин ажыглаанда.

5. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чогуур деңнелдиң суду соңгулда участогунда, соңгулда округунда, Тыва Республикада ниитизи-биле бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында, ол ышкаш соңгукчулар даңзызын тургузарының дүрүмнерин, соңгулда комиссияларын тургузарының чурумун, бадылаарының чурумун болгаш бадылаашкыннар санаарының чурумун, Дээди Хуралдың депутаттарының соңгулдаларын тодарадырының чурумун хажыткан таварылгаларда, ол ышкаш кандидатты, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаан таварылгаларда, бадылаашкын соонда ындыг деп санаан турда, бир эвес соңгукчуларның үзел-бодалын шын илередирин болдурбайн турар өске-даа соңгулда хоойлужудулгазын үрээн таварылгалар илереттингенде, соңгулда комиссиязының шиитпирин күш чок болдуруп болур.

6. Соңгулдалар түннелдериниң дугайында шиитпирни күш чок болдурарынга, бадылаашкыннар түннелдерин, соңгулдалар түннелдерин күш чок деп санаарынга "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң, бо Хоойлунуң, соңгукчуларны бадылаашкын түннелдери-биле соңгуттурбаан кандидаттар дээш, депутаттар мандаттарының үлелгезинче киирбээн кандидаттарның республика даңзызы дээш соңгуурунче албадаар азы албадаарынче чыгаар сорулгалыг, азы болза соңгуурунга дузалажыр хевирлиг хажыдыышкыннар кылыры барымдаа бооп болбас.

7. Соңгулдалар түннелдериниң дугайында шиитпирни соңгулда комиссиязы азы суд күш чок болдурган, бир эвес эрте берген хажыдыышкыннар соңгукчуларның ылаптыг үзел-бодалын шын илередирин болдурбайн турар болза, чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түннелдерин күш чок деп санаарынга чедирер.

8. Бо чүүлдүң 4-кү кезээнде айыттынган чамдык соңгулда каттыжыышкыннарының талазындан хажыдыышкыннар депутаттар мандаттарының үлелгезинче база депутаттар мандаттарының катап үлелгезинче ол соңгулда комиссияларын киириериниң дугайында шиитпирни суд-биле күш чок болдурарынга чедирип болур.

9. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында үстүнде турар чогуур соңгулда комиссиязы протоколду тургусканының соонда, соңгулда участогунда, чогуур девискээрде бадылаашкыннар түннелдерин күш чок деп санаан таварылгада, ол соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында чаа протоколду "Дагын катап" деп демдекти салбышаан, тургузар.

10. Бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында, соңгулдалар түннелдериниң дугайында протоколду база каттыштырган таблицаны үстүнде турар соңгулда комиссиязы тургусканының соонда, соңгулда комиссияларының "Дагын катап" азы "Бадылаашкыннарны катап санаан" деп демдеглээн бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында тургускан протоколдарынга үндезилээш, үстүнде турар соңгулда комиссиязының тургускан протоколунче болгаш каттыштырган таблицазынче чогуур өскерилгелерни киирер.

11. Соңгулдалар түннелдерин албан езузу-биле парлаан соонда, соңгулда кампаниязының үезинде хамаатыларның соңгулда эргелерин хажытканынга хамаарыштыр хомудалдарны федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чогуур соңгулдаларның түннелдерин албан езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, бир чылдың дургузунда судче киирип болур.

92 чүүл. **Дээди Хуралдың (парламентиниң) депутаттарының соңгулдаларын, ооң үндезининге эрттирип турар Россия Федерациязының хоойлужудулгазын үрээни дээш харыысалга**

Дээди Хуралдың (парламентиниң) депутаттарының соңгулдаларын, ооң үндезининге эрттирип турары Россия Федерациязының хоойлужудулгазын үрээни дээш харыысалга федералдыг хоойлулар-биле доктааттынар.

93 чүүл. **Бо Хоойлунуң күштүг болуп кирери**

1. Бо Хоойлу, ону албан езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп кирер.

2. Бо Хоойлуну, ооң күштүг болуп киргениниң соонда эрттириниң дугайында чарлаан, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларынга, немелде соңгулдаларга ажыглаар.

3. Бо Хоойлунуң күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, дараазында хоойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1. 2006 чылдың июнь 23-те № 1867 УХ-I "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" ("Тувинская правда", 2006 чылдың июнь 24-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

2. 2006 чылдың июнь 23-те № 1869 УХ-I "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" ("Тувинская правда", 2006 чылдың июнь 24-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

3. 2007 чылдың июль 25-те № 285 УХ-II "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер киирер дугайында" ("Тувинская правда", 2007 чылдың август 7-де) Тыва Республиканың Хоойлузун;

4. 2007 чылдың июль 25-те № 287 УХ-II "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер киирер дугайында" ("Тувинская правда", 2007 чылдың август 9-та) Тыва Республиканың Хоойлузун;

5. 2008 чылдың ноябрьь 28-те № 960 УХ-II "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 болгаш 32 чүүлдеринче өскерилгелер киирер дугайында" ("Тувинская правда", 2008 чылдың декабрь 4-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

6. 2009 чылдың июль 10-да № 1483 УХ-II "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер киирер дугайында" ("Тувинская правда", 2009 чылдың июль 28-те; "Шын", 2009 чылдың июль 28-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

7. 2009 чылдың ноябрь 2-де № 1548 УХ-II "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер киирер дугайында" ("Тувинская правда", 2009 чылдың ноябрь 17-де; "Шын", 2009 чылдың ноябрь 10-да) Тыва Республиканың Хоойлузун;

8. 2010 чылдың январь 12-де № 1680 УХ-II "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер киирер дугайында" ("Тувинская правда", 2010 чылдың январь 19-та; "Шын", 2010 чылдың январь 19-та) Тыва Республиканың Хоойлузун.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 28
№ 1031 ДХ-I.

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга 1-ги капсырылга

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле № .. чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң девискээр соңгулда комиссиязынче

_____
(фамилиязы, ады, адазының ады)

БИЛДИРИИШКИН

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 32-ги чүүлүнүң 1-ги кезээниң үндезинингe "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутадынга № .. чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бодумну бодум депшидип тур мен.

Бодумнуң дугайында дыңнадырым болза: _____

_____
(хамаатының төрүттүнген чери, ай, хүнү, чурттап турар черииң адрези,

_____
паспортунуң сериязы, дугаары, берген хүнү, хамаатының паспортун берген органның ады азы коду,

_____
хамааты байдалы, дооскан эртеми, кол ажылдап турар чери азы албаны

_____
эзлеп турар албан-дужаалы (кол ажылдап турар чери азы албаны чок таварылгада - кылып турар чүүлүн айтыр)

_____
"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 32 чүүлүнүң 3 база 4 кезектеринге дүүштүр өске-даа медээлер)

_____
Бир эвес мени "Тыва Республиканың Дээди Хурал (парламент) депутады кылдыр соңгаан таварылгада "Тыва Республиканың Дээди Хурал (парламент) депутадының эрге-байдалынга дүүшпес ажыл-чорудулганы соксадырын хүлээнип тур мен.

Хол үжүү

Ай, хүнү

Тайылбыр. Билдириишкинде айтып турар медээлерге хамааржыр кандидатта ап кагбаан болгаш хуусаазы төнмээн шиитке бар таварылгада, кандидаттың ооң (оларның) үндезинингe шиитке алган Россия Федерациязының Кеземче кодекизиниң чүүлүнүң (чүүлдериниң) дугаарын (дугаарларын) болгаш адын (аттарын) айтыр, а ол ышкаш бир эвес Россия Федерациязының амгы күштүг болуп турар Кеземче кодекизи-биле ооң үүлгеткен херээн кем-херек деп санаар болза, ол хоойлунуң адын айытпышаан база кандидат бодунуң кылган херээ дээш ол хоойлужудулга актыларынга дүүштүр шиитгирген болза, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Кеземче хоойлужудулгазының үндезиннери-биле дүүштүр хүлээп алган Кеземче кодекизиниң чүүлүнүң (чүүлдериниң), даштыкы күрүнеңиң хоойлузунуң чүүлүнүң (чүүлдериниң) дугаарын (дугаарларын) болгаш адын айтыр.

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга 2-ги капсырылга

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче

_____
(фамилиязы, ады, адазының ады)

БИЛДИРИИШКИН

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 35-ки чүүлүнүң 4-кү кезээниң 1-ги пунктузунуң үндезинингe № чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле Тыва республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутадынга кандидат кылдыр бодумнуң кандидатурамны депшидеринге чөпшээрелимни берип тур мен.

Бодумнуң дугайында дыңнадырым болза: _____

_____
(хамаатының төрүттүнген чери, ай, хүнү, чурттап турар черииң адрези, паспортунуң сериязы,

_____
дугаары, берген хүнү, хамаатының паспортун берген органның ады азы к

_____
хамааты байдалы, дооскан эртеми, кол ажылдап турар чери азы албаны

_____
эзлеп турар албан-дужаалы (кол ажылдап турар чери азы албаны чок тава кылып турар чүүлүн айтыр)

_____
"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депута соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 32-ги чүүлүнү кезектеринге дүүштүр өске-даа медээлер)

_____
Бир эвес мени "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) кылдыр соңгаан таварылгада, "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламе депутадының эрге-байдалынга дүүшпес ажыл-чорудулганы соксадырын хүлээнип

Хол үжүү

Ай, хүн

Тайылбыр. Билдириишкинде айтып турар медээлерге хамааржыр кандидатта ап болгаш хуусаазы төнмээн шиитке бар таварылгада, кандидаттың ооң (оларның) үнд шиитке алган Россия Федерациязының Кеземче кодекизиниң чүүлүнүң (чүүлд дугаарын (дугаарларын) болгаш адын (аттарын) айтыр, а ол ышкаш бир эвес Федерациязының амгы күштүг болуп турар Кеземче кодекизи-биле ооң үүлгетке кем-херек деп санаар болза, ол хоойлунуң адын айытпышаан база кандидат бодуну херээ дээш ол хоойлужудулга актыларынга дүүштүр шиитгирген болза, ССР Эви болгаш эвилелдешкен республикаларның Кеземче хоойлужудулгазының үндезинне дүүштүр хүлээп алган Кеземче кодекизиниң чүүлүнүң (чүүлдериниң), даштыкы кү хоойлузунуң чүүлүнүң (чүүлдериниң) дугаарын (дугаарларын) болгаш адын (аттарын

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга 3-кү капсырылга

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче

_____
(фамилиязы, ады, адазының ады)

БИЛДИРИИШКИН

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутат соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 35-ки чүүл кезээниң 1-ги пунктузунуң үндезинингe "Тыва Республиканың Дээди Ху (парламентизиниң) депутадынга республиканың чаңгыс аай соңгулда о хамаарыштыр кандидаттарның республика даңзызының составынга соңгударынга чөпшээрелимни берип тур мен, депшилгени

_____
(соңгулда каттыжыышкынының ады)

Бодумнуң дугайында дыңнадырым болза: _____

(хамаатының төрүттүнген чери, ай, хүнү, чурттап турар черииң адрези

_____
паспортунуң сериязы, дугаары, берген хүнү, хамаатының паспортун берген ады азы коду,

_____
хамааты байдалы, дооскан эртеми, кол ажылдап турар чери азы албан

_____
эзлеп турар албан-дужаалы (кол ажылдап турар чери азы албаны чок тава кылып турар чүүлүн айтыр)

_____
"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутат соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 32-ги чүүлүнүң кезектеринге дүүштүр өске-даа медээлер)

_____
Бир эвес мени "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) кылдыр соңгаан таварылгада, "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламен депутадының эрге-байдалынга дүүшпес ажыл-чорудулганы соксадырын хүлээнип

Хол үжүү

Ай, хүн

Тайылбыр. Билдириишкинде айтып турар медээлерге хамааржыр кандидатта ап болгаш хуусаазы төнмээн шиитке бар таварылгада, кандидаттың ооң (оларның) үнд шиитке алган Россия Федерациязының Кеземче кодекизиниң чүүлүнүң (чүүлд дугаарын (дугаарларын) болгаш адын (аттарын) айтыр, а ол ышкаш бир эвес Федерациязының амгы күштүг болуп турар Кеземче кодекизи-биле ооң үүлгетке кем-херек деп санаар болза, ол хоойлунуң адын айытпышаан база кандидат бодуну херээ дээш ол хоойлужудулга актыларынга дүүштүр шиитгирген болза, ССР Эви болгаш эвилелдешкен республикаларның Кеземче хоойлужудулгазының үндезинне дүүштүр хүлээп алган Кеземче кодекизиниң чүүлүнүң (чүүлдериниң), даштыкы кү хоойлузунуң чүүлүнүң (чүүлдериниң) дугаарын (дугаарларын) болгаш адын (аттарын

"Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга 4-кү капсырылга

Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколунче киирген медээлерниң

ХЫНАЛДАЛЫГ ДЕҢЗИГҮҮРҮ

1 болза 3-түү 4-ке катканындан хөй азы дең
2 болза 3-түү, 4-түү, 5-ти катканынга дең
6 биле 7-ни катканы 8 биле 9-ту катканынга дең
9 болза 10-ну протоколдуң ооң соондагы шупту одуругларын катканынга дең
9а болза 9б-ни 9г-ге катканынга дең.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, ооредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, кодээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 7 ама.
Тираж 8235. Чагыг 16. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга бо массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Орт Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко,
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары р циянның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары бо еске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар